

**İSTANBUL BASININA (VAKİT GAZETESİ)
GÖRE LOZAN BARIŞ KONFERANSI
MÜZAKERELERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Haci Mehmet KARA

Kütahya - 2011

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**İSTANBUL BASININA (VAKİT GAZETESİ) GÖRE LOZAN BARIŞ
KONFERANSI MÜZAKERELERİ**

Danışman:
Doç. Dr. Abdullah İLGAZİ

Hazırlayan:
Haci Mehmet KARA

Kütahya – 2011

Kabul ve Onay

Haci Mehmet KARA'nın hazırladığı "İstanbul Basınına (Vakit Gazetesi) Göre Lozan Barış Konferansı Müzakereleri" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2011

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Doç. Dr. Abdullah İLGAZİ (Danışman)		
Yrd. Doç. Dr. Necati AKSANYAR		
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BIYIKLI		

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İstanbul Basınına (Vakit Gazetesi) Göre Lozan Barış Konferansı Müzakereleri” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2011

Haci Mehmet KARA

Özgeçmiş

Haci Mehmet KARA, 1978 yılında Hevaîk köyünde (Adıyaman) dünyaya geldi. İlköğrenimini 1987-1995 yılları arasında Kâhta Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda tamamladı. Lise öğrenimini 1998 yılında Kâhta Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde başladığı yüksek öğrenimini 2004 yılında "Halil İnalçık Hayatı ve Eserleri" adlı seminer ödeviyle tamamladı. Aynı okulda başladığı Tezsiz Yüksek Lisans programını 2007'de "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" adlı çalışma ile bitirdi. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık A.Ş. bünyesinde eğitimci olarak çalışmakta olup evli ve iki çocuk babasıdır.

ÖZET

İSTANBUL BASININA (VAKİT GAZETESİ) GÖRE LOZAN BARIŞ KONFERANSI MÜZAKERELERİ

KARA, Hacı Mehmet
Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdullah İLGAZİ
Mart, 2011, 183 sayfa

Lozan Barış Antlaşması, 20. yüzyıl Türk tarihinin en önemli siyasi olaylarından birisidir. Bu antlaşma, Birinci Dünya Savaşı'nın devamı mahiyetindeki İstiklâl Harbi'ni nihayete erdiren ve yeni bir döneme kapı aralayan tarihî bir vesikadır. Bu tarihî vesika yeni dönemin temel yapı taşı olarak da kabul edilebilir. Bu antlaşma, aynı zamanda yeni dönemin, özgür ve bağımsız bir devlet olarak uluslararası camiada tanınmasını ve kabul edilmesini sağlamıştır.

Bu çalışma, böyle önemli tarihî bir olayın öncesinde ve sonrasında, bu konu ile alakalı olarak, yaşanan gelişmeleri incelemek ve ayrıca Lozan Barış Konferansı müzakereleri sürerken dönemin gazetelerinden birisi olan Vakit gazetesinin bu sürece bakış açısını irdelemek amacıyla hazırlandı.

Bu çalışmada ikinci bölüme kadar olan kısımda, Birinci Dünya Savaşı'ndan Büyük Taarruz'a kadar olan, kısaca, siyasi ve askeri gelişmelerinin yanında çalışmada ana kaynak olarak kullanılan Vakit gazetesinin tanıtımı ile Lozan Barış Konferansı'nın hazırlıkları ele alınmıştır. İkinci ve üçüncü bölümler Lozan Barış Konferansı müzakerelerinin Vakit gazetesinin bakış açısıyla değerlendirilmesini içermektedir. Dördüncü bölüm ve sonuç kısmı ise antlaşmanın imzalanması, antlaşmanın TBMM' de değerlendirilmesi ve genel bir değerlendirme şeklinde ele alınmıştır.

Bu çalışmanın hazırlık aşamasında o dönemi anlatan, o döneme vurgu yapan kitap, hatırat ve makalelerin dışında ağırlıklı olarak Vakit gazetesinden yararlanıldı.

Anahtar Kelimeler: Vakit Gazetesi, Lozan, Lozan Barış Konferansı, Millî Mücadele, Lozan Barış Antlaşması, Türk Delege Heyeti, TBMM.

ABSTRACT**LAUSANNE PEACE CONFERENCE NEGOTIATIONS ACCORDING TO
İSTANBUL MEDIA (VAKİT NEWSPAPER)**

KARA, Hacı Mehmet
Graduate Thesis, History Discipline
Thesis Advisor: Lecturer Doctor Abdullah İLGAZİ
March, 2011, 183 pages

Treaty of Lausanne has been most consequential political occasion for the Turkish history. The treaty, brought Turkish War of Independence to an end and made possible for the Turks to start a new period. This treaty would framed basic characteristics of immediately afterward founded new Turkish Republic. It also enabled new state to be recognized and accepted in international community.

The aim of this study is to probe relevant developments took place before and after the treaty and also explicate the perspective of contemporary Vakit newspaper about the treaty process. In the first section, along with summarization of political and military developments took place between World War One and the Great Attack, there is also a presentation for basic of this thesis, Vakit newspaper, and preparations for Conference of Lausanne. Second and third sections contain evaluations made by Vakit newspaper pertinent to negotiations of Conference of Lausanne. In the last section, signing of treaty and its evaluation made by TBMM are assessed. Finally, in conclusion there is a general exposition for the whole process.

Except of Vakit newspaper, books, memoirs and articles that highlight the period used as sources for his study.

Keywords: Vakit Newspaper, Lausanne, Lausanne Peace Conference, National Struggle, Lausanne Peace Treaty, Turkish Board of Delegates, TBMM

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LOZAN ÖNCESİ GELİŞMELER

1.1. BÜYÜK TAARRUZ	16
1.2. MUDANYA MÜTAREKESİ	17
1.3. LOZAN ANTLAŞMASI'NIN YER VE ZAMANININ TAYİNİ	22
1.3.1. Lord Curzon – Poincare Arasında Yazışma.....	23
1.4. LOZAN'A GİDECEK OLAN HEYETİN BELİRLENMESİ	24
1.4.1. Temsiliyet Sorununun Halli	24
1.4.2. Heyetin Seçimi	26
1.4.3. Diğer Ülkelerin Heyetleri.....	27
1.5. HEYETE VERİLEN TALİMATNAME	28
1.6. KONFERANSIN TEHİRİ MESELESİ VE HEYETİN YOLA ÇIKIŞI	30
1.7. MÜTTEFİKLER ARASINDAKİ GÖRÜŞMELER	32

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DEVRE LOZAN GÖRÜŞMELERİ

2.1. KONFERANSIN AÇILIŞI	35
2.2. LOZAN'DA MÜZAKERE EDİLEN MESELELER	38
2.2.1. Sınırlar.....	38
2.2.1.1. Trakya Sınırı.....	38
2.2.1.2. Güney Sınırı (Musul Sorunu).....	41
2.2.1.3. Adalar	44

2.2.2. Boğazlar	45
2.2.3. Azınlıklar.....	51
2.2.3.1. Nüfus Mübadelesi	52
2.2.4. Kapitülasyonlar	57
2.2.5. Mali ve İktisadi Meseleler.....	61
2.3. MÜZAKERELERİN KESİNTİYE UĞRAMASI.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ DEVRE LOZAN MÜZAKERELERİ

3.1. LOZAN'A GİDEN HEYETTE YAPILAN DEĞİŞİKLİLER.....	66
3.2. İKİNCİ DÖNEM LOZAN KONFERANSI GÖRÜŞMELERİNİN	
BAŞLAMASI.....	67
3.2.1. Sınırlar.....	68
3.2.1.1. Trakya Sınırı.....	68
3.2.1.2. Güney Sınırı	69
3.2.1.3. Adalar	70
3.2.2. Kapitülasyonlar	71
3.2.3. Mali ve İktisadi Meseleler.....	73
3.2.3.1. Faizler Meselesi (Kuponlar).....	73
3.2.3.2. İmtiyazlar Meselesi	78
3.2.3.3. Tamirat Meselesi	82
3.2.4. İstanbul'un Tahliyesi Meselesi	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LOZAN ANTLAŞMASININ İMZALANMASI VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER

4.1. ANTLAŞMANIN İMZALANMASI.....	88
4.2. ÇÖZÜMLENEMEYEN MESELE: MUSUL	89
4.3. ANTLAŞMANIN MECLİSTE GÖRÜŞÜLMESİ	90
4.3.1. Birinci Gün Görüşmeleri.....	90
4.3.1.1. Dışişleri Komisyonu'nun Mazbatası.....	91

4.3.1.2. Dışişleri Komisyonu Başkanı Yusuf Kemal Bey'in Konuşması	92
4.3.1.3. Adana Milletvekili Niyazi Ramazan Bey'in Konuşması	92
4.3.1.4. Hamdullah Suphi ve Şükrü Kaya Beylerin Konuşmaları	95
4.3.1.5. Yahya Kemal ve Faik Beylerin Konuşmaları	95
4.3.2. İkinci Gün Görüşmeleri.....	96
4.3.2.1. Saruhan Milletvekili Vasıf Bey'in Konuşması	97
4.3.2.2. İstanbul Milletvekili Süleyman Sırrı Bey'in Konuşması	98
4.3.2.3. İzmir Milletvekili Mustafa Necati Bey'in Konuşması.....	99
4.3.2.4. Avni ve Süreyya Beylerin Konuşmaları	101
4.3.2.5. İzmir Milletvekili Tefik Rüştü Bey'in Konuşması	102
4.3.3. Üçüncü Gün Görüşmeleri	103
4.3.3.1. İsmet Paşa'nın Konuşması	103
4.3.3.2. Antlaşmanın Mecliste Onaylanması	107
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	108
EKLER.....	112
KAYNAKÇA	157
DİZİN	166

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.g.	: Adı geçen gazee
a.g.m	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
BMM	: Büyük Millet Meclisi
BTTD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ktp.	: Kitap
S.	: Sayı
s./ss	: Sayfa/ Sayfalar
T.	: Takım
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Ünv.	: Üniversite
vb.	: Ve benzeri
yay.	: Yayınları

TEZ METNİ

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı¹’nda tercihini, Almanya ve Avusturya-Macaristan’ın başını çektiği, İttifak Grubu’ndan yana kullandı.² Bu tercihin yapılmasında etkili olan sebepler zincirinin en önemli halkası, dönemin uluslararası siyasi konjonktürü idi. İttifak Grubu savaştan mağlup ayrılınca doğal olarak müttefik olan Osmanlı İmparatorluğu da mağlup oldu. Savaşın sonlarına doğru güneyden ve batıdan, İtilaf Devletleri’nin sıkıştırması sonucu, büyük bir baskı altına giren Osmanlı İmparatorluğu’nda İttihat ve Terakki Hükümeti istifa etti. Bu gelişme üzerine yeni hükümeti kuran Ahmet İzzet Paşa(14 Ekim 1918), savaşın sona ermesi için mütareke girişimlerine başladı. Ve nihayet Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey’in riyaseti altındaki bir heyet 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni imzaladı.

Mondros Mütarekesi, Osmanlı İmparatorluğu’nu müşkül bir hale sokacak maddeler içermesine rağmen mütarekenin hafif olduğu kanısı yaygındı. Sadrazam ve aynı zamanda Genelkurmay Başkanı olan Ahmet İzzet Paşa, 2 Kasım 1918’de, ordulara, vilâyetlere ve bağımsız livalara gönderdiği telgraf genelgesinde, Osmanlı Devleti’nin imzaladığı mütarekenin diğer ittifak grubu devletlerinin imzaladığı antlaşmalardan daha hafif olduğundan söz etmekteydi.³ Mütarekeyi imzalayan Hüseyin Rauf Bey ve o günlerde Yıldırım Orduları Grubu komutanlığına yeni atanan Mustafa Kemal Paşa da aynı kanıyı taşıyorlardı. İkisinin de ortak düşüncesi İngilizlerin, Osmanlılara karşı olan

¹ 19. yüzyıldaki gelişmeler, özellikle Avrupa’daki sanayi devrimi, dünyanın gidişatını farklı bir mecraya kaydırmıştır. Güçlenen Avrupa Devletleri, kendi çıkarları için, bloklara ayrılmıştır. Bloklar arasındaki gerginlik karşılıklı silahlanmaya neden olmuştur. Bu gerginliğin sebebi kıta Avrupa’sında muhtelif iktisadi, siyasi ve askeri gelişmeler olarak belirtilebilir. Bunun yanında Avrupalı büyük devletlerin yeni pazar yerleri bulmak, buna bağlı olarak sömürgeler edinmek için birbirleriyle olan rekabetleri şeklindeki bir sebep de ifade edilebilir. Bu gerginlik 20. yüzyılın başlarında kızışarak arttı ve nihayet 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya Veliahdı’nın Saray-Bosna’da öldürülmesi bir kıvılcım oldu. Bunun üzerine Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 28 Temmuz 1914’te Sırbistan’a savaş ilan etti ve Birinci Dünya Savaşı başlamış oldu. Geniş bilgi için bkz. Rifat Uçarol, (2000), *Siyasi Tarih*, 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, ss. 461-63

² Osmanlı İmparatorluğu, daha önceleri Almanya ile askeri ve siyasi konularda ilişki geliştirmesine rağmen Almanya’nın bazı menfi siyasi görüş ve tutumlarından dolayı öncelikli tercihini İtilaf Grubundan yana kullanmak istedi. Fakat İtilaf Devletleri buna yanaşmadı. Bunun üzerine, Almanların da tahrik ve teşviki sonucu, 12 Kasım 1914’te İtilaf Devletlerine karşı savaş ilan etti. Geniş bilgi için bkz. R. Uçarol, *a.g.e.*, ss.465-68

³ Mustafa Budak, (2002), *İdealden Gerçeğe Misâk-ı Millî’den Lozan’a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul, s.14.

iyi niyeti ve İngilizlerin dostluğuna güvenmeleri idi.⁴ Aynı şekilde, Mondros'a gitmiş olan Osmanlı heyetinin içinde yer alan Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey de, benzer iyimserlikle 7. maddenin⁵ mütarekede yazıldığı biçimde uygulanacağını düşünmekteydi.⁶ Fakat gelişmeler Reşat Hikmet Bey'in iyimser düşüncelerinin hilâfi şeklinde tezahür etti.

Savaşın galibi olan İtilaf Devletleri, savaşı nihayete erdiren Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak Osmanlı Devleti'nin elindeki son topraklar olan Anadolu'yu yer yer işgal etmeye başladılar. Böylece suiistimale açık olan 7. maddeye dayanarak gizli emellerini tatbik etmeye başladılar. Mondros Mütarekesi 31 Ekim 1918 öğleden sonra uygulanmaya başlanacak olmasına rağmen, Birinci İngiliz kolordusuna mensup bir süvari fırkasının kumandanı olarak General Kassel 4 Kasım 1918'de Musul'u işgal etmeye başlamıştı.⁷ Daha sonra peyderpey işgallerini gerçekleştirmeye başladılar. 13 Kasım 1918'de İtilâf donanması İstanbul'a gelip Dolmabahçe önlerine demirledi. 9 Kasım 1918'de İskenderun ve 10 Kasım'da Çanakkale İngilizler tarafından işgal edildi. 11 Aralık'ta Dört Yol ve 17 Aralık'ta Mersin ve Tarsus Fransızlar tarafından işgal edildi. 26 Aralık'ta Adana Fransızlar tarafından işgal edildi. 22 Şubat'ta Maraş, 9 Mart'ta Samsun, 24 Mart'ta Urfa ve 13 Nisan'da Kars İngilizler tarafından işgal edildi. 28 Mart'ta Antalya, 21 ve 24 Nisan'da Afyon ve Konya istasyonları İtalyanlar tarafından işgal edildi. Yunanlılar 15 Mayıs'ta İzmir'i, 26 Mayıs'ta Manisa'yı, 27 Mayıs'ta Aydın ve Ayvalık'ı, 30 Haziran 1920'de Balıkesir ve 8 Temmuz'da Bursa'yı işgal etti. İtilâf devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ettiler.⁸

Bu işgaller üzerine Anadolu'nun muhtelif yerlerinde İstiklâl mücadeleleri başladı. Yurdun birçok yerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kuruldu. Bu cemiyetlerin tek amacı, temsil ettikleri bölgelerin tarih, coğrafya ve nüfus bakımından Türklere ait olduğunu ispat etmek ve Osmanlı topluluğundan ayrılmamayı sağlamaktır.⁹ Sivil bir

⁴ Bu konuda bkz., *Rauf Orbay'ın Hatıraları(1914-1945)*, (2005), Temel Yay., İstanbul, s.65.

⁵ 7. madde şu şekilde idi: Müttefikler; kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahip olacaktı. (R. Uçarol, *a.g.e.*, s. 508.)

⁶ Mustafa Budak, "Mütareke Döneminde İtilâf Devletlerinin Müdahaleleri(30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)", *İlmi Araştırmalar*, (1997), Sayı 5, İstanbul, s.81.

⁷ Ali Fuat Cebesoy, (2000), *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yay., İstanbul, s.42.

⁸ Geniş bilgi için bkz. M. Budak, *a.g.e.*, ss.16-23.

⁹ Sabahattin Selek, (2004), *Anadolu İhtilali I*, 11.Baskı, Kastaş Yayınları, İstanbul, s.101.

girişim olarak yabancı işgallerine karşı bölgesel savunma amacıyla kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, esasında iki işleve sahip idiler. Birincisi, Rum ve Ermeni tehlikesine karşı Wilson ilkelerinden hareketle, kendi bölgelerini ilmî yayın ve propaganda yoluyla, ikincisi de söz konusu çabalar yetersiz ve sonuçsuz kalırsa silahlı mücadeleyle savunmaktı. Bu bağlamda, ilk olarak, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri barış yolunu seçerek yabancı işgallere karşı yayın ve propaganda ile mücadele yöntemini kullandı.¹⁰ Bu hedef doğrultusunda birçok yabancı devletin başkanlarına, hükümetlerine, kurum ve kuruluşlarına lehte bir uluslararası kamuoyu oluşturmak için mektup v.b yazılı yayınlar gönderdiler.

Bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bulunmakta idi. Bu dönemde Samsun sancağında birtakım asayiş problemleri baş gösterdi. Bu huzursuzluğun tespit edilmesi ve asayişin sağlanması için kendisine tevdi edilen resmi bir görev ile 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan hareket ederek, üç gün sonra yani 19 Mayıs'ta Samsun'a vardı. Daha sonra sırasıyla Havza, Amasya ve Erzurum'a geçti. Bu esnada İstanbul ile ilişkileri kopma noktasına geldi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, resmi görevi ile birlikte askerlikten de istifa etti. Bu durumu ordulara ve millete şu telgrafla bildirdi:

*“Mübarek vatan ve milleti parçalamak tehlikesinden kurtarmak, Yunan ve Ermeni âmâline kurban etmemek için açılan mücadele-i milliye uğrunda milletle hep beraber serbest surette çalışmağa sıfatı resmiye ve askeriyem artık mani olmaya başladı. Bu gaye-i mukaddese için milletle beraber nihayete kadar çalışmağa mukaddesatım namuna söz vermiş olduğum cihetle pek âşıkı bulunduğum mesleki celile-i askeriyeye bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra gaye-i mukaddese-i milliyemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sine-i millette bir ferdi mücahit suretiyle bulunmakta olduğumu tamimem arz ve ilan eylerim”.*¹¹

Mustafa Kemal Paşa, daha sonra, yukarıda zikredilen cemiyetlerin tek çatı altında toplanması için çaba gösterdi(Sivas Kongresi esnasında). Bu çabaların neticesinde “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” kuruldu. Bu cemiyetler tarafından yurdun muhtelif yerlerinde kongreler yapılarak mücadelenin yöntem ve esasatı belirlenmeye çalışıldı. Bu kongrelerin başlıca olanları ise şunlardır:

¹⁰ M. Budak, *a.g.e.*, s. 47.

¹¹ A. F. Cebesoy, *a.g.e.*, s.122.

- 1-Erzurum Kongresi 23 Temmuz – 07 Ağustos 1919
- 2-Balıkesir Kongresi 26 - 31 Temmuz 1919
- 3-Nazilli Kongresi 7 Ağustos 1919
- 4-Alaşehir Kongresi 16 – 25 Ağustos 1919
- 5-Sivas Kongresi 04 – 11 Eylül 1919¹²

Toplanan başlıca kongreler bunlar olmalarına rağmen Millî Mücadele’de ön plana çıkan, en çok önem arz eden Erzurum ve Sivas Kongreleri’dir. Bunun nedeni ise; Erzurum Kongresi, hem delegelerin temsil ettikleri vilâyetler bakımından ve hem de, kongrenin amacı bakımından bölgesel nitelikli bir kongreydi. Buna karşılık, gerek kongrenin ve gerekse sonunda ilan edilen beynamede yer alan kararların dayandığı değerler bakımından millî özellik taşımaktaydı.¹³ Sivas Kongresi ise, hem toplanma amacı ve şekli ile hem de ihtiva ettiği kararlar itibariyle millî bir kongreydi. Anadolu’da cereyan eden mücadele, Sivas Kongresi’nden sonra, bütün cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak tek çatı altında toplanması ve Millî Mücadele’nin en yetkili organı haline gelen Hey’et-i Temsiliye’nin teşekkülünden sonra, dikkate alınacak bir yapı haline geldi. Bunun üzerine Millî Mücadele’ye karşı olan Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda kalmış ve yerine Ali Rıza Paşa yeni hükümeti kurmuştu. Yeni hükümet Anadolu’daki bu yapı ile yakınlaşma çalışmaları içerisine girmişti. Sonunda, taraflar arasında süren birtakım yazışmalardan sonra İstanbul Hükümeti ile Hey’et-i Temsiliye, daha yakından temas etmek ve bazı konulardaki ayrıntıları görüşüp anlaşmak üzere Amasya’da buluşmaları kararlaştırıldı. 20 - 22 Ekim 1919 tarihleri arasında gerçekleşen görüşmelere, Hey’et-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Bekir Sami Bey katılırken İstanbul Hükümeti’ni Bahriye Nazırı Salih Paşa temsil etmişti.¹⁴ Amasya’da gerçekleşen bu görüşmelerin, Millî Mücadele hareketi açısından en önemli sonucu, Hey’et-i Temsiliye’ nin İstanbul Hükümeti tarafından tanınmasıydı (İkinci protokol). Diğer taraftan da İstanbul

¹² S. Selek, *a.g.e. I*, s. 105.

¹³ M. Budak, *a.g.e.*, s. 97.

¹⁴ M. Budak, *a.g.e.*, s. 109.

Hükümeti, Hey'et-i Temsiliye' den, hükümetin işlerine müdahale etmeyeceğine dair söz almıştı (Birinci protokol).¹⁵

Bir yandan bu gelişmeler yaşanırken diğer yandan, özellikle Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri üzerine, halk kuvvetlerinden oluşan ve Kuva-yı Milliye olarak tesmiye edilen milis güçleri tarafından silahlı mücadele veriliyordu. Gerek siyasi sebeple, gerekse o tarihlerde ordunun açıkça düşman karşısına çıkamayacak kadar zayıf oluşu sebebiyle 1919 yılı ortasından 1920 yılı sonuna kadar geçen bir buçuk yıl "Kuva-yı Milliye" ön planda görünmüştür.¹⁶ Mezkûr bir buçuk yıllık süre içerisinde Kuva-yı Milliye güçleri, Milli Mücadele'de birçok yararlıklar göstermiştir. Bazı cephelerde düşmanı hezimete uğratarak, geri püskürtmüştür. Düzenli birlikler kurulana kadar, askeri cihetteki yurt savunmasını bu kuvvetler yapmıştır. Kuva-yı Milliye' nin bu askeri yararlıklarının yanında, genel manada Milli Mücadele'ye faydalarını Sabahattin Selek şöyle sıralıyor:

1-Dünya kamuoyunda, Türk halkının Yunan işgalini sükûnetle karşıladığı kanısının yerleşmesini önlemek ve Yunan Başbakanı Venizelos'un büyük devletlere bu hususta verdiği teminatı çürütmek.

2-Yunan ordusunun ilk zamanlarda Anadolu'da rahatça ilerlemesine engel olmak.

3-Yunan işgal kuvvetlerini her yerde rahatsız ve tedirgin etmek. Kayıp verdirmek.

4-Türk köylerini, Rum ve Ermeni çetelerinin baskınlarından korumak. Bu çeteleri temizlemek.

5-Ordunun teşkilatlanmasına imkân ve zaman kazandırmak.

6-Gerek Türk hükümetine, gerekse Dünya kamuoyuna Anadolu hareketini bir milli ayaklanma olarak göstermek.

7-Müdafaa-i Hukuk teşekküllerinin kurulmasına, çalışmasına destek olmak. Bu sahada mücadele aleyhtarlarını sindirmek, bertaraf etmek.

8-Karşı ihtilal hareketlerini bastırmak.

9-İstanbul-Ankara yolunu açmak. (Kocaeli bölgesindeki Kuvayi Milliye'nin bu hizmeti, bilhassa dikkatle üzerinde durulmaya değer. İstanbul'dan Ankara'ya kaçanlar bu

¹⁵ Mithat Sertoğlu, (1967), "Amasya Protokolü'nün Tam ve Gerçek Metni", *BTTD*, Sayı 3, İstanbul, ss. 12-13.

¹⁶ S. Selek, *a.g.e. I*, s. 120.

sayede Kocaeli'nden geçebilmişler ve silah, cephane, malzeme nakliyatı mümkün olabilmıştır).

10-Büyük taarruzdan önceki muharebelerin hemen hepsinde orduya yardımcı olarak savaşmak.¹⁷

Gerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin ve nihayetinde Heyet-i Temsiliye'nin çalışmaları, gerekse Kuva-yı Milliye'nin faaliyetleri neticesinde Anadolu'daki hareket etkisini iyice hissettirmeye başladı. İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliye'nin vardıkları mutabakat gereği yurt dışında seçimler yapıp, Meclis-i Mebusan tekrar açılacaktı. Bu karar gereği; iki dereceli olarak 15 Ekim'de İstanbul'da başlayan Meclis-i Mebusan seçimleri, o günün imkânları ve ülkenin içinde bulunduğu şartlar sebebiyle yaklaşık iki buçuk – üç aylık bir süre içinde tamamlanabilmişti.¹⁸ Bu seçimlerin sonucunda ortaya çıkan tablo Müdafaa-i Hukukçular açısından tam bir zaferdi. Birçok yerde Müdafaa-i Hukukçular seçimleri kazanmışlardı.

Seçimler yurdun her tarafında yapıp bitirildikten sonra Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 Pazartesi günü İstanbul'da toplandı ve padişahın âdet olan nutku ile açıldı.¹⁹ Mustafa Kemal Paşa, meclisin İstanbul'da toplanmasına karşı çıkıyordu. Bu konuda haklı tezleri olmasına rağmen, son sözü söylemeden önce ordunun da fikrini almak istiyordu. Bunun için de Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Şemsettin Bey ve Selahattin Bey gibi kumandanlarla bir araya gelerek bu konuyu istişare etti. Çok uzun süren bu toplantılarda kumandanların görüşü, meclisin İstanbul'da toplanmasından yana idi.²⁰ Meclisin İstanbul'da açılmasına karar veren Anadolu Hareketi, grup lideri olarak kimin İstanbul'a gideceğine ve kimin yine grup lideri olarak Anadolu'da kalacağına da karar veriyordu. Sivas'ta Heyet-i Temsiliye azaları ile kumandanların müştereken yapmış oldukları toplantılarda Erzurum'dan seçilen Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da ve Heyet-i Temsiliye'nin başında kalması, Sivas'tan intihap edilen Hüseyin Rauf Bey'in de İstanbul Meclis-i Mebusan'ına iltihakı kararlaştırılmıştı.²¹ Kimin kalıp, kimin gideceği meselesinin bu şekilde muvafık olacağı kararlaştırılırken; Mustafa Kemal Paşa, Mebusan Meclisi'ne kendisinin reis seçtirilmesinin muvafık olacağını

¹⁷ S. Selek, *a.g.e. I*, s. 122.

¹⁸ M. Budak, *a.g.e.*, s. 131.

¹⁹ R. Orbay, *a.g.e.*, s. 247.

²⁰ Geniş bilgi için bkz. S. Selek, *a.g.e.*, ss. 329-330.

²¹ A. F. Cebesoy, *a.g.e.*, s. 310.

söylemişti.²² Mustafa Kemal Paşa'nın bu isteği, birçok girişimde bulunulmasına rağmen, gerçekleştirilemedi. Gerçekleştirilemeyen başka bir istekte; Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına grup kurulması meselesi idi. Çok titizce hareket edilmesine rağmen mecliste "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu" namıyla teşekkül edecek olan grubun adı değiştirilmiş "Felâhı Vatan Grubu" adını almıştı.²³

Heyet-i Temsiliye'nin ve lideri Mustafa Kemal Paşa'nın isteklerinin hilâfına gerçekleşen bu gelişmelerin yanı sıra; istedikleri doğrultuda gerçekleşen bir gelişme de vardı. Bu doğrultudaki yegâne gelişme, Misak-ı Milli beyannamesinin Mebusan Meclisi'nde kabul edilmesidir. 28 Ocak 1920'de Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın çoğu Müdafaa-i Hukukçu milletvekillerinin resmi olmayan/ özel bir toplantısında kabul edilen, Felâh-ı Vatan Grubu'nun kurulmasından sonra bu grubun toplantılarında son şekli verilen Misâk-ı Millî beyannamesi, Meclis-i Meb'ûsân'da 17 Şubat 1920 Salı günü açık birleşimin ikinci oturumunda oy birliğiyle kabul edildi.²⁴ Edirne milletvekili Şeref Bey tarafından Meclis-i Mebusan'da okunan Misak-ı Milli beyannamesi metninin, nerede ve kimler tarafından hazırlandığı ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Bununla birlikte metnin, Ankara'da ve Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlandığı, hazırlanan mezkûr metnin çok az değişikliğe uğrayarak kabul edildiği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Bazı farklı görüşler olmakla birlikte, genel kanı bu yöndedir. Metnin hazırlanması meselesi böyle olmakla birlikte şunu da belirtmekte yarar var. Metin nerede ve kimler tarafından hazırlanırsa hazırlansın, netice itibarıyla alınan kararlar meclis kararıdır.

Milli Mücadele'nin bundan sonraki safhası için adeta bir yol haritası vazifesi gören Misak-ı Milli'nin kararları şu şekilde idi:

<<Ahd-ı Millî Beyannamesi >>

Aşağıda imzaları bulunan Osmanlı Mebusan Meclisi âzaları, devletin istiklâli ve milletin istikbâlinin, haklı ve devamlı bir sulha nailiyet için katlanabileceği fedakârlığın âzamî haddini belirten aşağıdaki esaslara tamamiyle riayetle temini mümkün olduğunu ve bu esaslar dışında pâyidar bir Osmanlı saltanat ve cemiyetinin vücudunun devamı gayrimümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir.

²² R. Orbay, *a.g.e.*, s. 253.

²³ A. F. Cebesoy, *a.g.e.*, s. 311.

²⁴ M. Budak, *a.g.e.*, s. 155.

Birinci madde: -Osmanlı Devleti'nin münhasıran Arap çoğunluğu ile meskûn olup 30 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1918 tarihini mütarekenin akdi ânında muhasım orduların işgali altında kalan kısımlarının mukadderatı, ahâlisinin serbestçe verecekleri reyler göre tayin edilmek lâzım geleceğinden, mezkûr mütareke hattı iç ve dışında dînen, ırkan, emelen müttehit ve birbirlerine karşılıklı muhabbet ve fedakârlık hisleriyle bağlı ve örfî ve içtimaî hakları ile ve muhitin şartlarına tamamiyle riayetkâr Osmanlı İslâm ekseriyetiyle meskûn bulunan kısımların hey'et-i mecmuası hakikaten ve hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür.

İkinci madde: -Ahâlisi ilk serbest kaldıkları zamanda umumî reyleriyle Anavatana iltihak etmiş olan elviye-i selâse için gerektiğinde tekrar umumî reye müracaat edilmesini kabul ederiz.

Üçüncü madde: -Trakya sulhuna tâlik edilen Garbî Trakya hukukî durumunun tesbiti de, orada yaşayanların kemâl-i hürriyetle beyan edecekleri reyler göre vâki olmalıdır.

Dördüncü madde: -Hilâfet-i İslâmiye makarrı ve saltanat-ı seniye pâyitahtı ve Osmanlı Hükûmetinin merkezi olan İstanbul şehri ile, Marmara Denizi'nin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır.

Bu esas mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaret ve münakalâtına açık kalması hakkında bizimle sair bütün ilgili devletlerin müttefikane verecekleri karar muteberdir.

Beşinci madde: -İtilaf Devletleri ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında kararlaştırılmış olan ahdi esaslar dairesinde azınlıkların hakları -mütecavir memleketlerdeki Müslüman ahâlinin de aynı haklardan istifade etmeleri ümniyesiyle- tarafımızdan teyid ve temin edilecektir.

Altıncı madde: -Millî ve iktisadî gelişmemiz imkân dairesine girmek ve daha asrî ve muntazam bir idare şeklinde işleri görmeğe muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de gelişmemiz esbabını teminde, tam serbestî ve istiklâle mazhar olmamız, hayat ve bekamızın üssülesâsıdır. Bu sebeple siyasî, adlî, malî vesair gelişmelerimize mâni kayıtlara muhalifiz. Tahakkuk edecek borçlarımızın ödenmesi şartları da bu esaslara aykırı olmayacaktır.²⁵

Yukarıdaki maddelerden ibaret olan Misak-ı Milli kararları, bakış açısına göre birbirinin aksine olan anlamlar ihtiva etmektedir. Şöyle ki, birçok bölgesi işgal edilmiş olan bir ülkenin aldığı ve uygulanması için mücadele etmeyi taahhüt ettiği kararlar olarak baktığımızda bir başarı olarak kabul edebiliriz. Fakat diğer açıdan baktığımızda,

²⁵ R. Orbay, *a.g.e.*, ss. 260-61.

üç kıtada hâkimiyet kuran bir imparatorluğun bakiyesi olarak küçük bir bölgeye sıkışıp kalmış ve bu küçük bölgenin dışındaki tüm iddialarından vazgeçmiş olan bir parlamentonun kararları olarak değerlendirdiğimizde, bir başarıdan söz etmek çok da kolay olmasa gerek.

İtilaf Devletleri, Misak-ı Milli'nin ilan edilmesinden rahatsız oldular ve bir süre sonra 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u işgal ettiler. İstanbul'un işgal edilmesi ve Mebusan Meclisi'nin feshedilmesi üzerine Ankara'daki Temsil Heyeti ve onun lideri Mustafa Kemal Paşa yeni bir meclisin açılması için büyük bir fırsat elde etti. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Mustafa Kemal Paşa, olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin Ankara'da toplanması kararını aldı. Bu kararını işgalden üç gün sonra yani 19 Mart 1920'de yayınladı.²⁶ Bu tarihten sonra gerekli çalışmalar yapılarak seçimler yapıldı. Bu seçimler çok zor şartlar altında yapıldı. Seçimlerden sonra seçilen milletvekilleri Ankara'ya gelmeye başladılar. Bazı yerlerde seçimlerde sıkıntı olduğu için vekillerin Ankara'ya gelmesi uzun süre aldı. Meclisin bir an önce açılması gerektiğine inanan Mustafa Kemal Paşa, bütün vekillerin gelmesini beklemeden gelen vekillerle yetinerek meclisi açmaya karar verdi. 21 Nisan 1920'de bütün memlekete yaptığı bir tebligatla meclisin 23 Nisan Cuma günü açılacağını ilan etti.²⁷ Bu çalışmaların neticesinde meclis 23 Nisan 1920'de açıldı.

İtilaf Devletleri, daha önce Paris Barış Konferansı'nda bir araya gelerek yenilen devletlerle yapılacak barış antlaşmalarının taslaklarını belirlemeye çalıştılar. Bu konferansta vardıkları mutabakat gereği yenilen devletler ile antlaşma imzaladılar. Fakat yıkılmasına karar verilen Osmanlı Devleti'nin paylaşımında uzlaşamadılar. Özellikle İngiltere ve Fransa arasındaki çekişmelerden doğan bu anlaşmazlıklar, ikili anlaşmalarla giderildikten sonra, İtilaf Devletleri; Osmanlı İmparatorluğu'na uygulanacak barış koşullarının esaslarını, 24 Nisan 1920'de, San Remo Anlaşması ile saptadılar. İtilaf Devletleri, bundan sonra San Remo Anlaşması esaslarına göre, bir Barış Antlaşması Taslağı hazırlayarak, bunu 11 Mayıs 1920'de Osmanlı İmparatorluğu'na verdiler.²⁸ Osmanlı Devleti, bu taslağı çok ağır bularak kabul etmek istemedi ve biraz daha yumuşatılmasını istedi. Fakat İtilaf Devletleri buna yanaşmayarak, Osmanlı Devleti

²⁶ Geniş bilgi için bkz. Kemal Atatürk, (2000), *Nutuk 1919-1927*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s. 287.

²⁷ Geniş bilgi için bkz. K. Atatürk, *a.g.e.*, s. 294.

²⁸ R. Uçarol, *a.g.e.*, ss. 514-515.

üzerinde, anlaşmayı imzalaması için, baskı kurmaya başladılar. Osmanlı Hükümeti bu baskılara karşı koyamadı. Bunun üzerine Müttefik Devletler ile Osmanlı İmparatorluğu arasında, 10 Ağustos 1920’de, Sevr (Sévres) Barış Antlaşması imzalandı.²⁹

Yunanlılar, büyük devletlerin de tahrik ve teşvikleri sonucunda Haziran 1920’den itibaren ileri harekâta başlayıp saldırmaya başladılar. Yunanlıların bu ileri harekâtına karşı koyabilecek ciddi bir güç yoktu. Mondros Mütarekesi’nden sonra ordular terhis edilmişti. Elde Kazım Karabekir’in komutanı olduğu Erzurum’daki 15. Kolordu’dan başka, gerçek savaş gücü taşıyan birlik yoktu. Ordu yalnız boş kadrolar durumundaydı.³⁰ Yunanlılara karşı Kuvay-ı Milliye’nin verdiği mücadeleler yetersiz kalıyordu. Yunan saldırılarının yanında bir de iç isyanlar çıkmaya başladı. Böyle bir ortamda meclisin, 12 Temmuz 1920’de yaptığı toplantıda Mustafa Kemal Paşa, artık BMM’ nin gerçek anlamda bir orduya sahip olması gerektiğini ileri sürdü. BMM bunun üzerine bir karar aldı ve düzenli ordunun kurulması için gerekli hazırlıklar yapılmaya başlandı. Gerekli çalışmalar yapıldıktan sonra düzenli ordu kuruldu. 9 Kasım 1920’de Batı cephesindeki düzenli ordu iki komutanlığa ayrıldı: Batı ve Güney Cepheleeri. Batı Cephesi komutanlığına Albay İsmet Bey; Güney Cephesi komutanlığına da Albay Refet Bey atandı.³¹

Batı cephesinde bu gelişmeler yaşanırken buna karşın Doğu’da da bir hareketlilik vardı. Ermeni ve Gürcü kuvvetleri yaptıkları baskınlar ile Doğu halkına zulüm edip katliamlar yapıyordu. Ermeni ve Gürcülerin bu zulüm ve katliamlarını durdurmak için bu kuvvetlere karşı bir taarruzda bulunmak gerekiyordu. Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, 30 Mayıs ve 4 Haziran günlerinde bu taarruz için hükümete teklifte bulundu.³² Fakat Kazım Karabekir Paşa’nın bu teklifi çeşitli siyasi sebeplerle kabul edilmedi. Paşa bu teklifini, Ermenilerin zulüm ve katliamlarını arttırması sebebiyle, daha sonra yine Ankara’ya ilettili. Nihayet Eylül ayının sonlarına doğru ileri harekât emri çıktı meclisten. İleri harekâtın neticesinde Ermeniler kısa bir süre sonra işgal ettikleri yerlerden defedildiler. Bu başarıların sonucunda Ermeniler ile 3 Aralık 1920’de Gümrü Antlaşması imzalandı.

²⁹ R. Uçarol, *a.g.e.*, s. 517.

³⁰ [http://www.ataturk.net/mmuc/ordu.html-TBMM/ Düzenli Ordu/ Düzenli Ordunun Kurulması \(12.10.2010\).](http://www.ataturk.net/mmuc/ordu.html-TBMM/ Düzenli Ordu/ Düzenli Ordunun Kurulması (12.10.2010).)

³¹ Geniş bilgi için bkz., [http://www.ataturk.net/mmuc/ordu.html- TBMM/ Düzenli Ordu/ Düzenli Ordunun Kurulması \(14.11.2010\)](http://www.ataturk.net/mmuc/ordu.html- TBMM/ Düzenli Ordu/ Düzenli Ordunun Kurulması (14.11.2010))

³² S. Selek, *a.g.e. I*, s. 379.

Düzenli ordu kurulduktan sonra, birliklerin savaş gücü arttırıldı ve Yunanlılar ile mücadeleler başladı. Bu mücadelelerin ilki I. İnönü Savaşı'dır. I. İnönü Savaşı, 6-10 Ocak 1921 tarihinde Eskişehir önlerinde gerçekleşti. Çok ciddi bir muharebe olmamakla beraber düzenli ordunun, düşman ordusunun karşısında durabildiğini, tutunabildiğini göstermesi açısından ehemmiyet arz eder. I. İnönü'deki bu başarıdan sonra İtilaf Devletleri, Sevr'i tekrar gözden geçirmek amacıyla Londra'da bir konferansın toplanılmasına karar verdi. Şubat 1921'de toplanan bu konferanstan bir netice elde edilemeyince İtilaf Devletleri, özellikle İngiltere, Yunanlıların tekrar saldırıya geçmeleri için teşvik ettiler. Bunun üzerine Yunan kuvvetleri tekrar ileri harekâta başladılar. 27-31 Mart arasında cereyan eden muharebe sonucunda Türk kuvvetleri, üstün bir zafer elde ettiler. II. İnönü'deki hezimet üzerine Yunan ordusu genel seferberlik ilan ederek yoğun bir hazırlık safhasına girdiler. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Temmuz 1921'de saldırıya geçtiler. Yunanlıların bu taarruzu ile başlayan ve Kütahya-Eskişehir Muharebeleri adıyla anılan bir sıra muharebeler vardır. Bunlar on beş gün sürmüştür. Ordumuz 25 Temmuz 1921 akşamı büyük kısmıyla Sakarya'nın doğusuna çekilmişti.³³ Bunun üzerine Yunan ordusu, Türk ordusunu tamamen imha etmek için hazırlık yapmaya başladı. Buna karşılık Türk tarafında da hazırlıklar yapılmakta idi. Meclis'te, Mustafa Kemal Paşa'ya başkomutanlık unvanını vermek için tasarı maddeleri üzerine yapılan görüşmeler karara bağlandı ve 5 Ağustos 1921 tarihli kanun çıktı.³⁴ Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa gerekli hazırlıkların bir an önce tamamlanması için talimat verdi. 23 Ağustos gününden 13 Eylül gününe kadar, bu günler de dâhil olmak üzere, yirmi iki gün yirmi iki gece aralıksız devam eden büyük ve kanlı Sakarya Meydan Muharebesi yeni Türk devletinin tarihine, dünya tarihinde pek az rastlanan büyük bir meydan muharebesi örneği kaydetti.³⁵

Milli Mücadele döneminde siyasi ve askeri cihetlerde yaşanan bu gelişmelerin mücadeleye katkıları şüphesiz ki çok büyüktü. Fakat mücadeleye azımsanmayacak derecede katkı sunan bir müessese daha vardı. O da, basındı.

Basın, tarih sahnesine çıktığından beri daima halkları, toplulukları yönlendirme etkisi, becerisi gösterebilmiş bir kurumdur. Günümüzde de aynı etkilerden

³³ K. Atatürk, *a.g.e.*, s. 413.

³⁴ K. Atatürk, *a.g.e.*, s. 416.

³⁵ K. Atatürk, *a.g.e.*, s. 420.

ziyadesiyle bahsedebiliriz. Hatta teknoloji çağının bu kadar geliştiği bir dönemde gündemimizi tamamen belirleyen yegâne unsur basındır diyebiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu'nda basının resmi ve özel anlamda ilk nüveleri XIX. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Fakat XIX. yüzyılda çok etkili olamamıştır. Zira emekleme döneminden sonra büyümeye başladığı bir dönemde sansüre uğradı. Gerçek anlamda XX. yüzyılda etkisini göstermeye başladı. XX. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok gazete ve dergi yayın faaliyetlerini sürdürüyordu. Birinci Dünya Savaşı esnasında ve Mondros Mütarekesi'ni müteakip başlayan Milli Mücadele'de de basın, ciddi bir rol oynuyordu. Basının Milli Mücadele'ye olan etkisi yadsınamaz. Bu etki, olumlu yönde olduğu gibi olumsuz yönde de zuhur edebiliyordu. Zira Milli Mücadele'yi destekleyici bir tutum sergileyen basın kuruluşları olduğu gibi Milli Mücadele'ye karşı tutum sergileyen basın kuruluşları da vardı. Dolayısıyla Milli Mücadele yanlısı ve karşıtı tutumlarla halk etki altına alınabiliyordu. Bu etkilemelerin sonucu olarak halkın bir kısmı, gerek maddi gerekse manevi olarak, Milli Mücadele'ye destek verirken; bir kısmı da Milli Mücadele'ye karşı faaliyetlere girişebiliyordu. Aynı şekilde Milli Mücadele'den sonraki dönemler için de bu etki devam etti. Antlaşmaların yapıldığı dönemlerde de bu etkiyi görmek mümkün. Günlük çıkan gazetelerin yaptıkları haberler ile alınabilecek bazı kararlara karşı kamuoyu oluşturulabiliyordu.

Basının bu kadar etkili olduğu bir döneme ait olan ve incelemeye karar verdiğimiz bir olayı basının gözüyle irdelemek istedik. Bu istek doğrultusunda araştırma yaparken birkaç kıstası göz önünde bulundurduk. Bunlardan birincisi inceleyeceğimiz yayın türünün, günlük olarak olayları takip etmesi hasebiyle, gazete olmasına özen gösterdik. Bunu belirledikten sonra bu gazetenin Milli Mücadele taraftarı olmasına dikkat ettik. Sonrasında ise, en uzun soluklu gazetelerden biri olmasını ve zengin bir yazar kadrosuna sahip olmasını istedik. Bu istek ve kıstaslar doğrultusunda yaptığımız araştırmalarda önümüze Vakit gazetesi çıktı.

Vakit gazetesi, ilk olarak Filip adında bir şahıs tarafından 1875 yılında kuruldu. O dönemde başyazarı Mehmet Said idi. Daha sonra gazete el değiştirdi. Hakkı Tarık(Us) ve Mehmet Asım(Us) kardeşler tarafından çıkarılmaya başlanan gazete, 26 Ekim 1917 tarihinden itibaren yeni yayın hayatına başladı. Bu yayın hayatını 30 Haziran 1934'e kadar sürdürdü. Gazete, günlük olarak yayın hayatını sürdürmüştür.

Milli Mücadele'ye bağlılığı ile bilinen gazetenin yazar kadrosu da güçlüydü. Reşat Nuri, İhsan, Enis Tahsin, Şakir, Ali Ekrem, Halil Lütfü, Ahmet Şükrü, Hakkı Süha, Refik Ahmet, Ahmet Rasim gibi yazarlar muhtelif dönemlerde gazetede yazarlık yapmışlardı. Aynı zamanda gazetenin sahipleri olan Hakkı Tarık ve Mehmet Asım da yazarlık yapıyorlardı. Çalışma konumuz olan Lozan Barış Konferansı'nın birinci devresinde başyazıları Ahmet Emin yazıyordu. İkinci devresinde ise Lozan'a gazeteyi temsilen giden Mehmet Asım yazıyordu. Vakit, o dönemde baskı sayısı en yüksek olan gazetelerin başında geliyordu.

“I. nci Cihan Harbinden kalan muahedelerin hiç birisi yaşamaz. Yalnız Lozan Muahedesi ayaktadır. II nci Cihan Harbinden sonra yeni muahedeler dünyaya yeni meseleler ve yeni ihtilaflâr çıkarmıştır. Lozan Muahedesi Türkiye için esaslı değerini ve uluslararası münasebetlerde kılavuz olacak ilkeleri taşımakta devam etmektedir.” Bu sözler Lozan Barış Konferansı'na Türkiye adına imzasını koyan Başdelege İsmet Paşa'ya ait. İsmet Paşa bu sözleri dile getirdiği vakit, Lozan Barış Antlaşması daha ellinci yılını doldurmamıştı. Oysa bugün bu antlaşma neredeyse doksaninci yılına girmek üzere. Uluslararası ilişkiler anlamında her şeyin çok çabuk değiştiği son yüzyılda Lozan Barış Antlaşması'nın meriyetini koruması, onun önemini göstermesi bakımından iyi bir örnektir.

Birinci Dünya Savaşı'nın bütün dengeleri değiştirdiği bir zaman diliminde ve onun sonrasında dört yıl süren bir işgalin neticesinde elde edilen zaferin ürünü olan Lozan Barış Antlaşması, Anadolu coğrafyasında başlayan yeni dönemin en önemli siyasi olaylarından birisidir. Bu siyasi olay, yeni bir dönemin başlangıcını oluşturdu ve bu yeni dönemi bütün dünyaya tanıttıran, varlığını kabul ettiren, eski başbakanlardan Şükrü Saraçoğlu'nun deyimiyle, “siyasi zaferin şanlı ve şerefli vesikasıdır.”

Bu tarihî vesika, dört yıl süren Millî Mücadele'nin meyvelerini toplamakla beraber, yeni doğmuş olan Cumhuriyet'in, II. Dünya Savaşı'nın eşiğindeki ve sonrasındaki buhranlı dönemlerde, Türkiye'nin dış tehlikelerden korunup sanayi, zirai, askeri ve benzeri birçok alanda gelişimini sağlamaya yardımcı olmuştur.

Bu olumlu taraflarının yanında Lozan Barış Antlaşması'nın eksik bıraktığı bazı noktalar da vardı. Nihayetinde çok kolay bir süreçten geçilerek bu aşamaya varılmamıştı. Yıkıcı bir savaş sürecinden sonra ve dönemin büyük devletlerine karşı

masaya oturuluyordu. Bu sebepten dolayı makul taleplerde bulunmak gerekiyordu. Nitekim İsmet Paşa, Lozan Barış Konferansı'nın açılış konuşmasında “ bütün medeni milletler gibi hürriyet ve istiklâl istiyoruz” diyerek bu makul talepleri en sade şekliyle dile getiriyordu.

Bu çalışmada, yukarıda önemini arz etmeye çalıştığımız, böylesine önemli tarihi bir olayın hazırlandığı döneme gidip bir nevi işin mutfağına girmek istedik. Bu antlaşma hazırlandığında neler yapılmış, neler konuşulmuş öğrenmek istedik. Bu isteğimizi, dönemin gazetelerinden birisi olan Vakit gazetesinin bakış açısıyla öğrenmeye çalıştık.

Bu çalışma, girişi takiben dört bölüm ve sonuç kısmından müteşekkildir. Giriş kısmında Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından başlayıp Büyük Taarruz'a kadar olan dönemin siyasi ve askeri olayları özet halinde incelenmiştir. Birinci bölümde Büyük Taarruz'dan başlayıp Lozan Barış Konferansı'nın başlangıç tarihine kadar olan dönemdeki gelişmeleri içermektedir. İkinci bölümde Lozan Barış Konferansı'nın birinci aşamasında müzakere edilen meseleleri ihtiva etmektedir. Üçüncü bölüm Lozan Barış Konferansı'nın ikinci aşamasında müzakere edilen konulardan oluşmaktadır. Dördüncü bölümde ise antlaşmanın onaylanma süreci ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde değerlendirilmesi ve onaylanması ele alınmıştır.

Bu çalışma esnasında gerekli yönlendirmelerde bulunup maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Abdullah İLGAZİ' ye en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu çalışmanın ikmâli sırasında emeği geçen herkese yürekten teşekkürler...

BİRİNCİ BÖLÜM
LOZAN ÖNCESİ GELİŞMELER

1.1. BÜYÜK TAARRUZ

İstiklâl Savaşı sırasında, yukarıda anlatıldığı gibi, birçok irili ufaklı savaş yapıldı. Bunların en sonuncusu ve en büyüğü 26 Ağustos 1922 tarihinde yapılan Büyük Taarruz'dur. Sakarya'da kazanılan zaferden sonra Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Yunanlılara son ve büyük bir darbe vurmak istiyordu. Bu darbeyi bir an önce vurmak istiyordu. Mustafa Kemal Paşa, on günlük bir hazırlıktan sonra Yunan ordusuna taarruz ederek kesin sonuç almak üzere gerekli emri vermişti. Fakat Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın haklı direnmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat cephede yaptığı incelemeler sonunda taarruz teşebbüsü geri bırakıldı.³⁶ Bu taarruz teşebbüsü ancak bir sene sonra gerçekleştirilebildi. Bu bir senelik süre zarfında çeşitli hazırlıklar yapıldı. Öncelikle Mustafa Kemal Paşa'ya belirli bir süre için verilen Başkomutanlık görevi, muayyen aralıklarla, birkaç defa uzatıldı. Başkomutanlık Kanunu'nun süresi birinci defa 31 Ekim 1921'de; ikinci defa 4 Şubat 1922'de; üçüncü defa 6 Mayıs 1922'de uzatıldı. Her defasında muhaliflerin türlü türlü eleştiri ve hücumlarına uğradı. Özellikle üçüncü defa uzatılışı oldukça önemli bir olay haline geldi.³⁷ Son yetki süresinin de hitama ermesinin ardından yapılan görüşmelerle bu yetki süresiz olarak Mustafa Kemal Paşa'ya verildi. Bunun yanında halkı taarruz psikolojisine hazırlamak amacıyla çeşitli af kanunları çıkarıldı. Basında çeşitli haber ve Anadolu'dan gelen telgraflar yayınlatılarak halkın motivasyonu arttırıldı. Orduyla ilgili ise, gerek ordudaki asker sayısındaki eksiklik gerekse ordunun teçhizatı noktasındaki eksikliklerin tamamlanması konusunda birçok çalışma yapıldı. Ordunun moral gücünün yükselmesi için, ordu ile ilgili çeşitli mali kanunlar çıkarıldı. Subaylar ve erler sıkı bir eğitim faaliyetinden geçirilerek, taarruz harekâtına hazırlatıldı.

Gereken bütün hazırlıklar yapıldıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle taarruz hareketi başladı. Taarruz hareketini, başlangıcından muharebenin kazanılmasına kadar geçen süreci, Sabahattin Selek şöyle aktarıyor:

Taarruz, 26 Ağustos 1922 Cumartesi günü saat 4.30'da topçu ateşiyle başladı. Topçunun ateşi çok etkili oldu. Fakat iki Türk Kolordusunun, düşmanın sağ kanadına yaptığı taarruz, bu ilk gün istenilen sonucu alamamıştı. Bununla beraber, düşman iyice sarsıldı. Fahrettin Altay'ın kolordusu (süvariler), Yunan ordusunun sağ kanadı ucundan

³⁶ Sabahattin Selek, (2004), *Anadolu İhtilali II*, 11.baskı, Kastaş yayımları, İstanbul, s. 719.

³⁷ K. Atatürk, *a.g.e.*, s. 442.

Ahır dağını, gece aşarak, en başarılı hareketi yapmıştı. Düşmanın sağ kanadı çökertilemediği halde, 26 Ağustos günü, süvariler Sincanlı ovasına inmişlerdi. Süvari kolordusunun düşman gerisinde faaliyete geçmesi (demir yolunun tahribi ve telgraf hattının kesilmesi) muharebenin ilk raundunu Türk Ordusuna kazandırdı.

27 Ağustos'ta düşman direnmesi kırıldı. Türk Ordusu taarruzu süratle geliyordu. Afyon'un batısında Yunan cephesi yarılmıştı.

28 Ağustos'ta Yunan ordusunun asıl cephesi de yarıldı. Güneyden Kuzeye doğru ilerleyen Türk Kuvvetleri ile doğudan ilerleyen kuvvetler Yunan ordusunu ikiye ayırmış ve büyük kısmını kuşatıcı bir duruma girmişti.

29 Ağustos'ta taarruz başarılı bir şekilde gelişti. Yunanlıları saracak çember biraz daha belirli bir şekle girdi.

30 Ağustos'ta Süvari Kolordusu ve diğer birlikler tarafından çekilme yolu kapanmış olan düşman kuvvetleri (beş tümen, 40-50 bin kişi), Başkumandanlık Meydan Muharebesi adı verilen bu günkü muharebede kısmen esir, kısmen imha edilmişlerdir.

Muharebeler 31 Ağustos ve 1 Eylül günleri de olanca şiddetiyle devam etti.³⁸

1.2. MUDANYA MÜTAREKESİ

Türk birliklerinin başarısı karşısında bozguna uğrayan Yunan birlikleri, herhangi bir varlık göstermeden İzmir istikametinde çekilmek zorunda kaldı. Diğer taraftan da Eskişehir taraflarındaki çarpışmaların neticesinde Yunan kuvvetleri Bursa yönünde çekilmek zorunda kalmıştı. Yunan birliklerinin çekilme ve bozgun haberleri Atina'da şaşkınlık yarattı. Yunan Hükümeti aldığı haberleri teyit edecek makam bulmakta güçlük çekmekteydi. Önce haberleri şayia olarak değerlendirmeye başladı. Ancak İzmir'den Yunanistan'a, Atina'ya kaçabilenlerin anlattıkları karşısında acı gerçeği öğrenmişti.³⁹ Yenilginin kaçınılmaz olduğunu ve savaş halinin devam etmesi durumunda Yunanistan'ın içine düşeceği sıkıntılı durumu gören ve bu durumun doğuracağı zararları düşünen Yunan Hükümeti, mütareke zemini bulmak için çeşitli arayışlara girdiler. Çok geçmeden, 2 Eylül'de, Yunanistan İngiltere'ye başvurarak Yunan ordusunun Anadolu'yu kolayca boşaltabilmesi için mütareke isteğinde bulundu. Her ne kadar İngiliz Hükümeti, Yunanlılara fazla acele etmemeleri hususunda telkinde bulundu ise de –onlar Türk ordusunun İzmir'e girmeden durdurabileceğini ümit

³⁸ S. Selek, *a.g.e. II*, s. 733.

³⁹ A. Öner Pehlivanoglu, (2002), *Mudanya Mütarekesi*, Kastaş yayınları, İstanbul, s. 94.

etmişlerdi- 9 Eylül'de Türk ordusunun İzmir'e girmesi, İtilaf Devletleri'nin bu beklentilerini de boşa çıkardı.⁴⁰

Türk ordusunun İzmir'e girmesinden birkaç gün sonra İtilaf Devletleri – İngiltere, Fransa, İtalya- bir araya gelerek, Türklerin ilerleyişi ve barış görüşmeleri konusunda müzakerelerde bulundular. Uzun süren bu görüşmeler esnasında, İngiltere'nin uzlaşmaya yanaşmama ve savaştan yana bir tutum içinde olmasına karşı İtalya ve Fransa barış görüşmelerinin yapılmasından yana bir tutum sergilediler. Netice olarak, Fransa ve İtalya'nın etkili olması sonucu barış görüşmelerinin yapılması yönünde bir karar çıktı. Varılan anlaşmaya dayanarak, Franklin Bouillon İzmir'e gönderildi. General Pelle, Poincare'nin emriyle daha önce İstanbul'dan İzmir'e gelmişti.⁴¹ İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile İtilaf Devletlerinin temsilcileri arasında çeşitli görüşmeler yapıldı. İzmir görüşmeleri, Mudanya'da bir mütareke yapılması için gerekli zemini hazırladı.

Mudanya Konferansı'nın başlangıcı ve BMM'nin katılacak olan temsilcileri Vakit Gazetesi'nin 3 Ekim 1922 tarihli nüshasında şu şekilde haber olmuştu: Mudanya Konferansı bugün 11'de toplanıyor. Milli Hükümetimiz adına İsmet, Fevzi, Re'fet Paşalarla Hamid Bey bulunacaktır.

Mudanya'da bir konferansın toplanacak olması, savaşın bitmesi, en azından silahların susması Yunan zulmünün bitmesi anlamına geliyordu. Bu durum yıllarca savaşla, zulüm altında yaşamış bir halkın kurtuluşu anlamına geliyordu. Bu sebepten dolayı halk sevinç içindeydi. Halkın bu mutluluğu Vakit gazetesinin başyazısında şöyle tercüme oluyordu: Kurtulmuş topraklarımızın ahali kalplerinden taşan mutluluk hislerini ifade için kuvvetli, coşkun kelimeler arıyorlar. Hem Yunan zulmünden kurtulmak, hem vatana kavuşmak, hem de vatani muzaffer ve yüce bulmak derecesindeki bir mutluluğu ifadeye değer kelime bulamıyorlar. Sevinç gözyaşları arasında sadece şöyle diyorlar: “ Allah'ın bu günü de varmış”... Milli ordumuzun kıtaları her tarafta bu sözlerle karşılanmıştır. Dünyaya yeniden gelmiş dönen halk birbirleriyle karşılaştıkça geniş nefes alarak merhaba makamında “Allah'ın bu günü de

⁴⁰ Salahi Sonyel, (1973), *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, TTK yayını, Ankara, ss. 266-267.

⁴¹ S. Selek, *a.g.e. II*, s. 737.

varmış” diyor. Kendi kendilerine mazinin acılarını hatırdan geçiren adamlar, hamd ve şükran hislerini:”Allah’ın bu günü de varmış” sözleriyle ifade ediyorlar.⁴²

Konferans ile ilgili diğer malumatlar ve sözleşme metni, mezkûr gazetenin 12 Ekim 1922 tarihli nüshasında aşağıda olduğu gibi yer almıştı:

Müttefik Hükümetlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Yunanistan Arasında
Askeri Mukavele

Müttefik devletler tarafından 23 Eylül 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’ne ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin 29 Eylül 1922 tarihinde müttefik devletlere gönderdikleri notalar hükümlerine uyarak müttefik generaller:

Büyük Britanya adına General Harington ,

İtalya Hükümeti adına General Monbelli,

Fransa Hükümeti adına General Charpy,

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına İsmet Paşa,

Yunanistan Hükümeti adına General Mazarakis,

arasında 3 Ekim 1922 tarihinde ve bundan sonraki günlerde Mudanya’da toplantılar yapılmıştır. Müttefik devletler Doğu Trakya’nın, Edirne dâhil olduğu halde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’ne teslimine karar verdiklerinden bu konferansın amacı şundan ibarettir:

1-Yunan Kuvvetleri’nin Doğu Trakya’dan gerisine çekilmeye davet edilecekleri hattı belirlemek.

2-Yunan askeri kuvvetlerinin ve mülki idaresinin bu araziyi boşaltma düzeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti mülki idare ve jandarmasının bu araziye yerleşmesi tarzını tayin etmek.

3-Geçiş döneminde bu bölgelerde düzenin ve genel güvenliğin devam ettirilmesi maksadıyla kontrol sağlamak.

Delegeler aşağıdaki konularda anlaşmışlardır:

1-Sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak Türk ve Yunan askeri kuvvetleri arasında çarpışmalar durdurulacaktır.

2-Sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak Trakya’daki Yunan kuvvetlerinin gerisine çekilmeye davet edilecekleri hattı, Adalar denizine döküldüğü yerden Trakya’yla Bulgaristan sınırını kestiği noktaya kadar Meriç nehri sol kıyısı teşkil edecektir.

⁴² *Vakit Gazetesi*, 3 Ekim 1922, İstanbul, s.1.

3-Barış yapılmaya kadar, mümkün olabilecek her türlü karışıklığı önleyebilmek için Meriç'in sağ kıyısı (Karaağaç dâhil olmak üzere) müttefik devletler kıt'alarının işgal edilecek ve bu kıt'alar müttefik devletlerce tayin edilecek noktalarda bulunacaktır.

4-Edirne dolaylarına ulaşmayı sağlayan hat (25) şubesinin geçiş serbestliğini tam olarak devam ettirmek için Cesr-i Mustafa Paşa (Sivilingrat)'tan Kuleliburgaz'a kadar (26) Meriç'in sağ kıyısını takip eden demiryolu kısmı üç müttefik devletin, T.B.M.M Hükümeti'nin ve Yunanistan'ın birer delegesinden kurulu bir karma komisyon tarafından gözetim altına alınacaktır. Bu gözetim, özel bir sözleşmeyle düzenlenecektir.

5-Doğu Trakya'nın Yunan kıt'aları tarafından boşaltılması, bu sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren başlayacaktır. Bu boşaltmada, kıt'aların kendisi, çeşitli askeri hizmet ve teşkiller ve onların çeşitli taşıt araçları ile savaş gereçleri stokları, cephaneler ve yiyecek depolar dâhildir.

6-Jandarma da dâhil olduğu halde, Yunan nakliye memurları mümkün olduğu kadar süratle çekileceklerdir. Her idare bölgesinden Yunan memurları çekildikçe, mülki hükümet müttefiklerin memurlarına bırakılacak ve onlar da mümkün olduğu kadar aynı gün bunu Türk memurlarına devir ve teslim edeceklerdir. Bu devir ve teslim, Trakya'nın tüm olarak Yunan kıtaları tarafından boşaltılmalarından sonra en çok 30 gün içinde sona erecektir.

7-T.B.M.M Hükümeti memurlarına düzen ve mahalli güvenin devam ettirilmesine kesin olarak yetecek miktarda T.B.M.M Hükümeti'nin jandarma kuvvetleri katılacaktır. Bu kuvvetlerin toplamı subaylar dâhil 8.000'i geçmeyecektir.

8-Yunan kıt'alarının geri çekilmesi hareketleri ve mülki idarenin devir ve teslim işi, başlıca merkezlere yerleştirilecek olan müttefikler arası kurulların idaresi altında yapılacaktır. Bu kurulların görevi yukarıda yazılı geri çekilme, devir ve teslim işini kolaylaştırmaya aracılık etmektir. Bu kurullar her çeşit taşkınlığa engel olmaya çalışacaklardır.

9-Bu kurullardan başka doğu Trakya'yı müttefik kıt'alar işgal edeceklerdir. Ortalama yedi taburdan kurulu olan bu kıt'alar düzenin devam ettirilmesini sağlayacaklardır ve yukarıda belirtilen müttefikler arası kurullara yardımcı olacaklardır.

10-Müttefik kurulları ve kıt'aların geri çekilmesi, Yunan kıt'alarının boşaltılmasından otuz gün sonra olacaktır. Müttefik hükümetler düzenin devam ettirilmesi ve Türk olmayan halkın korunması için yeteri kadar önlem alındığı hakkında fikir birliğine vardıkları takdirde bu geri çekilme işi daha yakın tarihe alınabilecektir. Bu suretle T.B.M.M Hükümeti bir idari bölgede güvenlik ve idare bakımından görevlerini düzenli olarak yaptığı anda müttefik heyetler ve kıt'alar bu idari bölgeden, kararlaştırılan 30 günlük sürenin bitiminden önce geri alınabilirler.

11-Anadolu'da T.B.M.M Hükümeti'nin kıt'aları aşağıda gösterilen ayırıcı hatlar üzerinde duracaklardır ve bu hatları barış konferansının açılması ve devamı süresince geçmeyeceklerdir. Yukarıdaki ayırıcı hatlar müttefikler ordulardan her birinden birer subay ile T.B.M.M ordusundan bir subayın katılımı ile oluşacak karma komisyonlar tarafından sınırlandırılacaktır. Müttefik hükümetler ile T.B.M.M Hükümeti her türlü olayın önünü alacak gerekli tedbirlere başvurmakla beraber aşağıdaki bölgelerde kendi kuvvetleri miktarını arttırmamayı ve tahkimat veyahut askeri faaliyetlere girişmemeyi taahhüt ederler.

a-Çanakkale bölgesi; Bozburun-Kumburnu hattının boğazdan başlayarak 15 kilometre doğusunda bir mesafeye kadar.

b-İzmit yarımadasında; Boğaziçi'nden başlayarak Şile-Darıca hattının 15 kilometre doğusunda bir mesafeye kadar.

c-T.B.M.M Hükümeti, Bozburun (Lapseki kuzeyi) ile Karaburun (Karabiga kuzeyi) arasındaki kıyının en az 15 kilometre mesafesine kadar topçu yerleştirmemeyi taahhüt eder.

12-Müttefik kıt'aları şimdi bulunduğu arazide kalacaklardır. Bu araziye T.B.M.M. Hükümeti, barış konferansı kararına kadar uymayı taahhüt eder. Bu arazi aşağıda tanımlanmıştır:

a-İstanbul yarımadasında; Podima'nın yedi kilometre kuzey batısının Karadeniz üzerinde bir noktadan Istranca-Mertekil-Kışığıl-Sinekli, Kataşan Çiftliği- Kadıköy-Yenice- Filadina Çiftliği-Kalokratya hattının doğusunda kalan yarımada'nın bütün kısmı.

b-Gelibolu yarımadasında; Baklaburnu (Saros körfezinde) ve Soğuklukmansabi hattının güneyinde kalan yarımada'nın bütün kısmı.

13-T.B.M.M. Hükümeti, Barış Antlaşması'nın onayına kadar Doğu Trakya'ya kıt'a geçirmemeyi ve orada bir ordu toplamamayı ve devam ettirmemeyi taahhüt eder.

14-Bu sözleşme imzalandıktan üç gün sonra, yani 14/15 Ekim 1922 gece yarısı yürürlüğe girecektir.

Mudanya'da dört nüsha halinde Fransızca olarak 11 Ekim 1922'de imza edilmiştir.⁴³

Yukarıda anlaşma metnindeki maddelerini sıraladığımız Mudanya Mütarekesi, Anadolu'da savaşın bittiğinin belgesidir. Anadolu'da savaşın bittiğini gösteren bu belge aynı zamanda, yine Anadolu'da kalıcı bir barışın sağlanması için gerekli zemini hazırlamıştır. Ahmed Emin(Yalman) Vakıf gazetesindeki başyazısında bu durumu şu

⁴³ a.g.g., 12 Ekim 1922, s. 1.

şekilde ifade etmektedir: Mudanya Konferansı tereddütlü ve endişeli günler geçirdikten sonra nihayet Yakın Doğu'da barışın temelini kurmaya muvaffak olmuştur.⁴⁴

Mudanya Mütarekesi, başka bir anlam daha ifade ediyordu. O anlam şu idi. Mondros Mütarekesinden sonra Anadolu'nun muhtelif yerlerini işgal eden İtilaflar, Anadolu'yu müstemlekeleri haline getirmek istiyorlardı. Belli bir süre bu ortak fikirlerini koruyan İtilaf Devletlerinde ilk görüş ayrılıkları İstiklal Savaşı sırasında meydana geldi. Bu fikirlerinden vazgeçen İtalya ve Fransa'nın aksine İngiltere bu düşüncesinde ısrar ediyordu. Mudanya Mütarekesi ile İngiltere de bu düşüncesinden vazgeçiyordu. Böylece Lord Curzon'un Yakın Doğu politikası da bir nevi iflas ediyordu.

1.3. LOZAN ANTLAŞMASI'NIN YER VE ZAMANININ TAYİNİ

Mudanya Mütarekesi ile birlikte savaş durumunun bitmesinden ve barış için gerekli zeminin hazır hale gelmesinden sonra İtilaf Devletleri, yeni bir savaş tehlikesini önlemek gayesiyle bir an önce harekete geçerek, barış konferansı için gerekli hazırlıklara başladılar. Bu hazırlıklardan ilki antlaşmanın yapılacağı yeri ve zamanı belirlemektir. Bu konudaki ilk çalışma Lord Curzon tarafından yapılmıştır. Lord Curzon, 12 Ekim 1922'de İngiltere'nin Paris'teki büyükelçisi Lord Hardinge'ye şu gizli telyazısını gönderdi: "Mudanya Mütarekesi imzalanmış olduğuna göre, yapılması tasarlanan barış konferansının ayrıntılarını saptamak için vakit geçirmeden harekete geçmeliyiz. Amacımız, konferansın, mümkün olduğunca, en erken vakitte yapılacağı konusunda Türkleri, Müttefiklerin iyi niyetine inandırmaktır. Konferansın yeri ya Cenevre veya Lozan olacaktır. Cemiyet-i Akvam'ın merkezi Cenevre'de olduğu için, Amerikalılar ve Cemiyeti tanımayan Rusya ile Türkiye tarafından buna karşı çıkılabilir."⁴⁵

⁴⁴ a.g.g., 12 Ekim 1922, s. 1.

⁴⁵ Salahi R. Sonyel, (2006), *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nun Perde Arkası*, TTK, Ankara, s.15.

1.3.1. Lord Curzon – Poincare Arasında Yazışma

Lord Curzon'un Paris'teki büyükelçisine gönderdiği gizli telgraftan sonra, büyükelçi Lord Hardinge ile Fransa başbakanı Mösyö Raymond Poincare bu konuda bir müzakerede bulundular. Bu görüşmeden sonra iki devlet arasında yapılan bir yazışma, 20 Ekim'de Paris'te yazılıp 22 Ekim'de Vakit gazetesinde şu şekilde haber olmuştu: Lord Curzon Mösyö Poincare'ya gönderdiği bir mektupta, Yakın Doğu barışı konferansının Lozan şehrinde 13 Kasım'da yapılmasını teklif etmiştir. Mösyö (Poincare) Lord Curzon'a verdiği cevapta Yakın Doğu barışının müzakeresi için acilen bir toplantı yapılması düşüncesinde bulunmakta ve İngiltere'de kabine bunalımı sebebiyle 13 Kasım tarihini ve Lozan şehrini kabul etmekte ise de Türkiye kesin bir şekilde itiraz ettiği takdirde Müttefiklerin Locarno'yu tercih edeceklerini beyan etmektedir.⁴⁶ İngiltere ve Fransa'nın bu benzer düşüncelerine karşılık İtalya biraz daha farklı düşünüyordu. İtalya'nın görüşü davetten önce konferans için seçilecek şehrin belirlenmesi konusunda Türklerin fikrini alma gereğine inanmış olup, yer seçimi özelliğinin konferans teklifine ait zaruri bir şart sayılması merkezindedir.⁴⁷

Türkiye ise, Müttefiklerin bu tekliflerine karşı çıkıyordu. Türkiye barış konferansının İzmir'de yapılmasını istiyordu. Fakat bu teklifin duygusal bir düşüncenin ürünü olduğu yönünde bir kanaat vardı. Ahmet Emin, başyazısında durumun böyle olmadığını şu cümlelerle ifade ediyordu: "BMM Hükümeti'nin konferansın İzmir'de toplanmasını teklif etmesine duygusallıkla ilgili düşünceler sebep olmamıştı. Doğrudan doğruya uygulamalı düşünceler sebep olmuştu.* Bu düşünceleri uygulayacak yolda herhangi bir karşı teklifin Ankara'ca güzellik olarak algılanacağı şüphesizdir."⁴⁸ Müttefikler bu teklife sıcak bakmıyorlardı. Kendilerince makul sebepler ileri sürerek bu teklifi reddediyorlardı. Lord Curzon, konferansta Yunanistan'ı temsil edecek olan eski Başbakan Eleftherios Venizelos'un duygularını incitir kaygısıyla, toplantı yeri olarak

⁴⁶ a.g.g., 22 Ekim 1922, s.1.

⁴⁷ a.g.g., 27 Ekim 1922, s.2.

* Konferans toplanmaya başlandıktan sonra bu durum açıkça ortaya çıktı. Vakit Gazetesindeki başyazıda Ahmet Emin, İzmir'i teklif etme konusundaki haklılığımızı şu şekilde ifade ediyordu: On günden beri Lozan'da cereyan eden müzakereler ilk talebimizde ne kadar haklı olduğumuzu ispat etmiştir. Başbakan Rauf Bey tarafından evvelki gün yapılan konuşmaya göre barış delegelerimiz hükümet merkeziyle düzenli bir temas kurmayı sürdürmeye muvaffak olmamaktadırlar. Lozan konferansında irad edilen açılış konuşması bile evvelki güne kadar henüz Ankara'ya ulaşmamıştı. Büyük Millet Meclisi Hükümeti, barış müzakerelerini gazete sütunlarındaki eksik bilgilerin yardımıyla takip etmek gibi garip bir mevkie düşürülmüştür. (*Vakit Gazetesi*, 3 Aralık 1922, s.1.)

⁴⁸ a.g.g., 27 Ekim 1922, s.1.

İzmir'i kabul etmiyordu. Onun görüşüne göre, konferans herhangi bir Türk kentinde yapılırsa, Türkler, haklı olarak buna başkanlık etmek isteyecek; böylece saygınlıklarını artırmış olacaklardı.⁴⁹

Yukarıda görüldüğü gibi, konferansın toplanacağı yerin belirlenmesi ile ilgili devletlerin farklı talepleri olmuştur. Bu seçimin yapılmasında nihai kararı verecek olan taraf, doğal olarak gücü elinde bulunduran taraf olacaktı. Ve öyle de oldu. İtilaf Devletleri konferansın toplanacağı yeri ve zamanı ile kimlerin katılması gerektiğini tespit ettikten sonra bu kararı ilgili devletlere bildirdiler. 26 Ekim'de kararlaştırılıp, 27 Ekim'de ilgili devletlere gönderilen bu karar; 28 Ekim'de Vakit gazetesinde şu şekilde haber olmuştu: Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Şark barışının tesisi Boğazların idare tarzının belirlenmesi münasebetiyle ilgili devletleri 13 Ekim'de Lozan'a temsilcilerini göndermeye davet etmek üzere anlaşmışlardır. Birleşik Cumhuriyetlere bir davetiye gönderilecektir. Her iki konferansa Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya olmak üzere sekiz hükümet katılacak. Mezkûr devletlerin dışında Bulgaristan, Rusya, Ukrayna ve Gürcistan yalnız Boğazlar konferansına kabul edilecektir.⁵⁰ Aynı haberin devamında Sırbistan'ın da konferansa davet edilecek devletler arasında olduğu belirtilmiştir.

1.4. LOZAN'A GİDECEK OLAN HEYETİN BELİRLENMESİ

1.4.1. Temsiliyet Sorununun Halli

Yukarıda Vakit Gazetesi'nden alıntıladığımız haberin devamında, davetiye gönderilecek devletlerin detayında Türkiye ile ilgili, parantez içinde, şu ibare kullanılmıştır: Ankara ve İstanbul Hükümetleri. Aynı günkü gazetede davetiye metni ile ilgili başka bir haberde ise, davetiye metninin başında, şu ifade kullanılmıştır: Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti Hariciye Nazırı Hazretlerine. Bu ifadeler, Müttefiklerin Türklerin arasına bir nifak sokmak istediklerinin bir göstergesidir. Eğer bu ifadeler makes bulup her iki hükümet de konferansa iştirak edecek olsa, iki başlı ve birbirlerine karşı olan iki hükümeti havi bir ulusla anlaşmanın daha kolay olacağını düşünüyorlardı. Fakat her ne kadar İstanbul Hükümeti bu karara meyilli olsa da, Ankara Hükümeti buna

⁴⁹ S. R. Sonyel, *a.g.e.*, s.16.

⁵⁰ *a.g.g.*, 28 Ekim 1922, s.1.

razı olmadı. Müttefiklerin bu şekilde yaptığı çağrıya, Ankara 29 Ekim'de Hamit Bey⁵¹ aracılığıyla verdiği yanıtta çağrıyı kabullenmekle birlikte, İstanbul yönetimi de konferansa çağrılırsa, bunun, BMM hükümetinin konferansa katılmasına engel olabileceğini; İstanbul'un Müttefiklerin işgali altında bir il olduğunu ve çağrının Mudanya Anlaşmasına ters düştüğünü vurguluyordu.⁵² Yine aynı minvalde, BMM tarafından verilen şifahi bir muhtıra Vakit gazetesinde haber olarak şu şekilde yer almıştı: Türkiye'yi temsil edecek yegâne hükümet kuvvetinin, Büyük Millet Meclisi olduğunu beyan ederek, Büyük Millet Meclisi'nin salahiyetini haiz olmayan hiçbir heyetin barış konferansında Türkiye adına söz söylemeye salahiyeti yoktur.⁵³ Bir yandan Müttefiklere bu şekilde cevap verilirken, öte yandan Tevfik Paşa Hükümetinin Lozan'a Ankara Hükümeti ile beraber gitmek istemesiyle başlayan tartışmalarda Ankara'daki BMM, tek başına konferansa katılmanın çarelerini aramaya başladı. Bu çare, Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa'nın belirttiği gibi; 'Bu birlikte davet edilme durumu, şahsi saltanatın kaldırılması işini kesin olarak sonuçlandırdı' şeklinde tezahür etti. İtilâf Devletlerinin barış konferansına davet notasının bir nüshasını İstanbul Hükümetinin Hariciye Vekiline vermesi üzerine Sadrazam Tevfik Paşa, Büyük Millet Meclisi'ne bir telgraf çekti. Sadrazamın 29 Ekim tarihini taşıyan bu telgrafı bardaktaki suyu taşırılmış, tereddiye uğramış olan Osmanlı saltanatının inhidamını biraz daha sür'atlendirmeğe vesile olmuş ve fırsat vermişti.⁵⁴ Dr. Rıza Nur Bey tarafından hazırlanan ve birçok arkadaşının imzasının da bulunduğu, Saltanatın kaldırılmasına yönelik önerge meclise sunuldu. Bu önergenin müzakerelerinde I. ve II. Grup arasında yapılan yoğun tartışmalardan sonra, önerge oylamaya sunuldu. Yapılan oylamada, oybirliğiyle saltanatın kaldırılmasına karar verildi ve 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırıldı. Böylece Lozan'da Türkiye'yi temsil noktasındaki çift başlılık ortadan kaldırılmış oldu. Artık Türkiye'yi Lozan'da temsil edecek tek merci Büyük Millet Meclisi oldu.

⁵¹ Hamit Bey, o sıralar Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi ve Hilâl-i Ahmer'in reisidir.(M.K).

⁵² S. R. Sonyel, *a.g.e.*, s.23.

⁵³ *a.g.g.*, 1 Kasım 1922, s.1.

⁵⁴ Ali Fuat Cebesoy, (2007), *Siyasi Hatıralar I-II*, Temel yayınları, 2.Baskı, İstanbul, s.164.

1.4.2. Heyetin Seçimi

Büyük Millet Meclisi, iki hükümetin de konferansa davet edilmesi sorununu bu şekilde hallettikten sonra, sıra Lozan'a gidecek heyetin seçimine geldi. Konferansın toplanacağı yerin Türkiye sınırlarının dışında bir yer olması, Milli Mücadele lideri Mustafa Kemal Paşa'nın heyetin başında konferansa katılmasına engel teşkil ediyordu. Mustafa Kemal Paşa, kendisinin katılamayacağı, yeni devletin geleceğinin tartışılıp kararlaştırılacağı böylesine önemli bir konferansa; itimat ettiği, kendisinin sözünden çıkmayacak, güvenilir ve başarılı birisini heyetin başında göndermek istiyordu. Bunun için ise en isabetli isim, Milli Mücadelenin başından beri kendisinin sadık bir dostu olan ve Milli Mücadeledeki askeri başarılarının yanında Mudanya Mütarekesinde de başarılı bir müzakereci olduğunu kanıtlayan İsmet Paşa idi. Mustafa Kemal Paşa, isabetli gördüğü bu isim ile ilgili Nutuk'ta şunları ifade ediyor. İsmet Paşa'nın, mevcut bunca bilgime rağmen, delegeler hey'etine başkanlık edip edemeyeceğini bir daha inceledim. Mudanya Konferansını nasıl idare ettiğini ayrıntılı olarak anlamaya çalıştım. İsmet Paşa'nın kendisine tasavvurlarımla ilgili hiçbir kelime söylemiyordum. Sonunda kararımı olumlu olarak verdim. İsmet Paşa'nın Delegeler Hey'eti Başkanı olabilmesi için daha önce Dışişleri Bakanı olmasını uygun gördüm. Bunu sağlamak için doğrudan doğruya Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'e özel ve gizli olarak yazdığım bir şifreli telgrafta, kendisinin Dışişleri Bakanlığı'ndan çekilmesini ve yerine İsmet Paşa'nın seçilmesini, bizzat yardımcı olmasını rica ettim.⁵⁵ Yusuf Kemal Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bu ricasının gereğini yerine getirerek Hariciye Vekâletinden sağlık sorunlarını gerekçe göstererek istifa etti. Onun yerine İsmet Paşa, Hariciye Vekili oldu. Böylece İsmet Paşa'nın Lozan'a gidecek olan heyete başkan seçilmesi kolaylaştırılmış oldu. Böyle bir kolaylık sağlandıktan sonra meclis, 2 Kasım'da Lozan'a gidecek heyette kimlerin olacağını kararlaştırdı. Bu heyetteki kategoriler ve bu kategorilerdeki isimler şu şekildedir:⁵⁶

⁵⁵ K. Atatürk, *a.g.e.*, s.462.

⁵⁶ Bu liste hazırlanırken aşağıdaki kaynaklardan faydalanılmıştır:

1. Ahmet Temiz, (2007), *Velid EbuZZiya'nın Lozan Mektupları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s.15.
2. Salahi R. Sonyel, (2006), *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*, TTK, Ankara, s.27.
3. Mustafa Budak, (2002), *İdealden Gerçeğe*, Küre Yayınları, İstanbul, s.291.
4. Dr. Rıza Nur, (1992), *Hayat ve Hatıratım II- Rıza Nur-İnönü Kavgası*, İşaret Yayınları, İstanbul.
5. *Vakit Gazetesi*, 31 Ekim 1922, İstanbul, s.1.
6. Ali Fuat Cebesoy, (2007), *Siyasi Hatıralar I-II*, Temel Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.

Baş delege: İsmet Paşa (İnönü) (Edirne milletvekili - Hariciye Vekili)

Delegeler: Dr. Rıza Nur Bey (Sinop milletvekili - Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili), Hasan Hüseyin Bey (Saka)(Trabzon milletvekili-Eski Maliye Vekili)

Danışmanlar: Zekâi Bey (Apaydın) (Adana milletvekili), Mahmut Celâl Bey (Bayar) (Saruhan milletvekili – Eski İktisat Vekili), Zülfi Bey (Tiğrel) (Diyarbakir milletvekili), Veli Bey (Saltık) (Burdur milletvekili), Münir Bey (Erteğün) (Hariciye Vekâleti Hukuk Müşaviri), Şefik Bey (Başman) (Maliye Teftiş Heyeti Reisi), Senüyiddin Bey (Başak) (Evkaf Hukuk Müşaviri), Şevket Bey (Doğruker) (Bahriye Dairesi Reisi), Mehmet Tevfik Bey (Bıyıklıoğlu) (Erkân-ı Harp Kaymakamı), Tahir Bey (Taner) (Adliye Müsteşarı), Nusret Bey (Metya) (Hariciye Vekâleti Hukuk Müşaviri), Yusuf Hikmet Bey (Bayur) (Hariciye Vekâleti Siyasi İşler Müdürü), Mustafa Zühtü Bey (İnhan) (İktisat Müderrisi), Fuat Bey (Ağralı) (Maliye Vekâleti Muhasebat Umum Müdürü), Mustafa Şeref Bey (Özkan) (Eski Ticaret ve Ziraat Nazırı), Şükrü Bey (Kaya) (Mülkiye Müfettişi), Hamit Bey (Hasancan) (Hilâl-i Ahmer Reisi), Cavit Bey (Eski Maliye Nâzırı), Haim Naum (Mühendis Mektebi Fransızca Muallimi), Baha Bey (Adliye Vekâleti Mezhep İşleri Müdürü), Muhtar Bey (Çilli) (Trabzon milletvekili- Eski Nafia Vekili), Asım Paşa (Batı Cephesi Erkan-ı Harbiye Reisi)

Genel sekreter: Reşit Safvet Bey (Atabinen)

Basın danışmanları: Ruşen Eşref Bey (Ünaydın), Yahya Kemal Bey (Beyatlı)

Mütercim: Hüseyin Bey (Pektaş) (Robert Kolej İkinci Müdürü)

Yazmanlar: Ali Bey (Türkgeldi), Mehmet Ali Bey (Balin), Cevat Bey (Açıkalın), Celal Hazım Bey (Arar), Saffet Bey (Şav), Süleyman Saib Bey (Kıran), Rıfat Bey, Dr. Nihat Reşat Bey (Belger), Atıf Bey (Esenbel), Sabri Bey (Artuç)

Gazeteciler: Ahmet Cevdet Bey (İkdam), Ahmet Şükrü Bey (Esmer)(Vakit), Hüseyin Cahit Bey (Yalçın) (Tanin)

1.4.3. Diğer Ülkelerin Heyetleri

Lozan'a katılacak olan Türk delegasyonunu bu şekilde belirttikten sonra, konferansa katılan diğer devletlerin delegasyonlarını da belirtmekte yarar vardır. Salahi

R. Sonyel, Lozan Konferansına katılan öteki devletlerin delegasyonlarındaki önemli kişileri şu şekilde aktarıyor:

İngiltere: Lord Nathaniel Curzon, Sir Horace George Montagu Rumbold, Sir William Tyrrell, Andrew Ryan, J. Bullard, Harold Nicolson, Eric G. Forbes Adam, A. W. A. Leeper, Pembroke Wicks, Sir Adam Block, S. D. Waley, General Barnett Stuart, Yarbay Heywood;

Fransa: Eski Roma Büyükelçisi Camile Barrere, eski Moskova ve İstanbul Büyükelçisi Senatör Maurice Bompard, uzman olarak: General Maxime Weygand, Amiral Lacaze, M. Fromageot, Rene Massigli, M. Saruys, M. Laroche, M. Bargeton;

İtalya: Marki Camillo Garroni, Giulio [Jules] Cesar Montagna, Mario Lago, Mario Arlotto, Bernardino Nogara, Albay Umberto Vitale;

ABD: Richard Washburn Child [Roma Büyükelçisi], Joseph C. Grew[Berne Büyükelçisi], Amiral Mark Bristol, Harry G. Dwight, Copley Amury, Lewis G. Hack, Julian Gillespie;

Yunanistan: Eleftherios Venizelos [eski Başbakan], Dimitrios Caclamano [eski Londra Büyükelçisi], General Alexander Mazarakis, Jean Politis [eski Dışişleri Bakanı], Vasilis Dendramis, Dr. Michel Theotokas;

Romanya: S. Duca, Constantin S. Diamandy,

Sırbistan: Dr. Mondchilo Nintchitch, Milan Rakitch;

Bulgaristan: Alexander Stamboliskii, Dimitri Stancieff;

Sovyet Rusya: G. V. Chicherin, Chistian G. Rakovsky, Polikarp Dvene, Wratislav Vorovsky.

Japonya: Londra Büyükelçisi Baron Hayashi.⁵⁷

1.5. HEYTE VERİLEN TALİMATNAME

Büyük Millet Meclisi, Lozan'a gidecek olan heyeti belirledikten sonra başka önemli bir meseleyi ele aldı. Bu önemli mesele, Lozan'a gidecek olan heyete verilecek olan talimatname idi. Bu talimatnamede, konferansta müzakere edilecek konularda heyetin uyması gereken talimatlar yer alıyordu. Bu talimatnamedeki bazı konularda esnek olunabileceği gibi bazılarında ise müzakerelerin kesintiye uğraması pahasına olsa

⁵⁷ S. R. Sonyel, *a.g.e.*, ss.51-52.

bile asla taviz verilmeyecekti. 14 maddeden oluşan bu talimatname şu hususlar yer almaktaydı:

1-**Şark hudûdu:** (Ermeni Yurdu) mevzû'-i bahs olamaz. Olursa inkitâ'-i müzâkereyi mucib olur.

2-**Irak hudûdu:** Süleymaniye, Kerkük ve Musul livâları istenecektir. Konferansda bundan farklı olmak üzere tahassül edecek şekil için Hey'et-i Vekile'den ta'limât alınacaktır. Petrol vesâ'ire imtiyâzât mes'elesinde İngilizlere ba'zı menâfi'-i iktisâdiye te'mîni görüşülebilir.

3-**Suriye hudûdu:** Bu hudûdun tashîhine vesâit-i mümkinine ile son derecede çalışılacak ve hudûd-ı a'zâmî şöyle olacaktır: Re's-i İbn-i Hani'den itibâr ile Harim, Müslimiye, Meskene, ba'dehu Fırat yolu, Deyr-i Zor, Çöl, nihâyet Musul Vilâyeti Cenûb hudûduna vâsıl olur.

4-**Adalar:** İktizâ-yı hâle göre mu'âmele icrâsı ve sahillerimize pek karib olan meskûn ve gayr-i meskûn adaların behemehâl ilhaki. Muvaffakiyet hâsıl olmadığı takdîrde Ankara'dan istifsârı.

5-**Trakya Garb Hudûdu:** 1914 hudûdunun istihsâline çalışılacaktır.

6-**Garbî Trakya:** Misâk-ı Millî maddesi.

7-**Boğazlarda ve Gelibolu şibh-i ceziresinde** ecnebî bir kuvve-i askeriyye kabûl edilemez. Eğer bu bâbdaki müzâkere inkitâ'ı mucib ise inkitâ'dan evvel Ankara'ya ma'lûmât verilecektir.

8-**Kapitülasyonlar kabûl** edilemez. İnkıtâ'-ı müzakere husûsu lazım gelirse yapılır.

9-**Ekalliyet:** Esâs mübâdeledir.

10-**Düyûn-ı umûmiyye:** Bizden infikâk eden memâlike tevzî-i, Yunan'a devri ya'ni, ta'mîrâtla mahsûbu olmadığı takdîrde yirmi sene te'cîl ve tesvîye, **Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi** kalmayacaktır. Müşkilât zuhûrunda sorulacaktır.

11-Ordu ve donanmada tahdîdât mevzû'u olmayacaktır.

12-Mü'essesât-ı Ecnebîyye: Kavâinimize tâbi' olacaktır.

13-**Bizden infikâk eden memleketler** için Misâk-ı Millî'nin madde-i mahsûsâsı mer'ûd'dir.

14-Cemâ'at- ve Evkâf-ı İslâmiyye hukûku mu'âhedât-ı sâbıkaya tevfiân te'mîn olunacaktır.⁵⁸

Bu talimatnamedeki esaslara baktığımızda, giriş kısmında maddelerini sıraladığımız Misak-ı Milli'ye paralel bir içerik arz etmekle beraber bu esaslar, daha kapsamlı ve uygulayıcı bir özelliğe sahiptir. Bunun sebebi ise bu arada geçen iki yılı aşkın bir süre içerisinde askeri bir güce ulaşmanın, Yunanlıları yenmiş olmanın ve siyasi olarak bir istikrara kavuşmuş olmanın yani Türkiye'nin tek temsilcisinin, Ankara'daki Büyük Millet Meclisi olmasının verdiği bir özgüvenle ele alınmasıdır.

1.6. KONFERANSIN TEHİRİ MESELESİ VE HEYETİN YOLA ÇIKIŞI

Yukarıdaki bir haberde de atıfta bulunduğumuz gibi konferansın başlayacağı tarihlerde İngiltere'de genel seçimler oldu. İngiltere, bu seçimlerin sonucu ve Lord Curzon'un hükümetteki yerinde kalıp kalmayacağı konusu netleşmeden, konferansın başlamasını istemiyordu. Bu mesele ilgili gazete haberinde şöyle deniliyordu: İngiltere Hükümeti tarafından, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un konferansa katılması arzusunda olduğundan, önce Lord Curzon'un meclisteki (kamara) yerinde kalıp kalmayacağı meselesinin çözümü ve bunun için yapılacak yeni seçimin sonucunun anlaşılması lazım gelmektedir. Bundan dolayı konferansın Ekim'in 20'sinden sonraya erteleneceği tahmin edilmektedir.⁵⁹ İngiltere bu isteğini müttefiklerine de bildirdi. Bunun üzerine, Fransa Başbakanı Mösyö Poincare, 7 Kasım Salı akşamı geç vakitteki, İngiltere Büyükelçisi Lord Hardinge'in ziyaretini kabul etmiş ve barış konferansının uzun süre ertelenmesine Fransa'nın kesinlikle karşı çıkacağını anlatmıştır.⁶⁰ Gerek müttefiklerin bu şekildeki karşı çıkışları gerekse Türkiye kamuoyunda konferansın biran önce toplanması yönünde oluşan temayül neticesinde İngiltere konferansın uzun süre tehir edilmesi arzusundan vazgeçti. Ancak konferansın, daha önce belirtildiği üzere 13 Kasım'da değil de 20 Kasım'da açılmasında ısrar ediyordu. Fransa bu teklife karşı fazla direnmedi. Büyük Britanya Lozan Konferansının ertelenmesi konusundaki talebinde

⁵⁸ M. Budak, *a.g.e.*, ss.313-314.

⁵⁹ *a.g.g.*, 26 Ekim 1922, s.1.

⁶⁰ *a.g.g.*, 9 Kasım 1922, s.1.

ısrar ettiği takdirde mezkûr konferansın nihayet 20 Kasım'da açılışına Fransa'nın uyacağı 10 Kasım Cuma günü akşamüzeri teyit etmiştir.⁶¹

Müttefikler arasında konferansın tehiri ile ilgili bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye'de ise bunlar sadece kulis haberleri olarak gündemde kalıyordu. Çünkü Ankara yönetimine resmi bir tebligat gelmemişti. İstanbul kulislerinde konferansın tehir edileceği kesin olarak görülmekteydi. Bu kulislere göre barış konferansının Kasım'ın 27'sine gecikeceği tahmin edilmektedir. Buna rağmen delege heyeti hareketini tehir etmeye lüzum görmeyerek Kasım'ın 13. günü Lozan'da bulunabilmek için 9 Kasım'da İstanbul'dan hareket ettiler.⁶² İsmet Paşa'nın 9 Kasım'da hareket etmeden önceki son saatlerini ve hareket anını detaylı bir şekilde işleyen Vakit gazetesindeki haberi özetleyecek olursak şunlar yazılıyordu: Barış delegelerimiz dün öğle vakti hızlı tren ile Lozan'a doğru hareket etmişlerdir. Havanın yağmurlu olmasına rağmen saat 11'den itibaren Sirkeci istasyonunu yoğun bir kalabalık doldurmuştu... İsmet Paşa, sabah Refet Paşa ve Hamit Bey'le görüşmüş ve 11'de Şark Mahfili'ne doğru hareket etmiştir. İsmet Paşa mahfile geldikten sonra gidinceye kadar birçok ziyaretleri kabul etmiştir... İsmet Paşa beraberinde Refet Paşa ve yanındakilerle birlikte saat 12:15'te otomobillerle Sirkeci'ye doğru yola çıkmıştır. İstasyonda askeri bando eşliğinde, askeri ve mülki erkân tarafından karşılanmıştır... İsmet Paşa, hazırlanan özel salonda kısa bir dinlenmeden sonra binmesi için ayrılan vagona girmiş, arkasından diğer heyet üyeleri kendileri için hazırlanan yerlerde yerlerini almışlardır. Delege heyetimizin arkasından istasyona giren halk, bu sırada olağanüstü bir tezahüratta bulunmuş “yaşasın Büyük Millet Meclisi Hükümeti, yaşasın Mustafa Kemal Paşa, yaşasın İsmet Paşamız” nidaları ortalığı çınlatmıştır.⁶³

İsmet Paşa'nın riyaseti altındaki delege heyeti 12 Kasım Pazar günü akşam saat 9'da Lozan'a ulaştı. İsmet Paşa'yı burada, resmi görevlilerin dışında istasyona gelen, İsviçre'deki bütün Türkler ve Müslümanlar karşıladılar. İsmet Paşa ve maiyetindekiler bu karşılama merasiminden sonra otomobillerle kalacakları otele gittiler.⁶⁴ İsmet Paşa diğer devletlerin delegasyonlarının henüz gelmediğini görünce ve konferansın kesin olarak tehir edildiğini öğrenince Müttefik Devletlere bir nota gönderdi ve bu olayı

⁶¹ a.g.g., 13 Kasım 1922, s.1.

⁶² a.g.g., 9 Kasım 1922, s.1.

⁶³ a.g.g., 10 Kasım 1922, s.1.

⁶⁴ a.g.g., 14 Kasım 1922, s.1.

protesto etti. Fransa Başbakanı Poincare, Müttefikleri Devletleri bu zor durumdan kurtarmak için İsmet Paşa'yı Paris'e davet etti. Barış Konferansının kesin olarak 20 Kasım'da toplanacağını öğrenen İsmet Paşa, Fransız hükümetinin davetine icabet etmek üzere beraberinde Münir, Tevfik ve yaveri Atıf Beyler olduğu halde Paris'e hareket etmişti. Fransız başşehrine vardığı gün kendisini ziyaret eden Gazi Paşa'nın şahsî dostu Franclin Bouillon, Fransız Başvekili Poincare ile temas ve mülâkatını hazırlamıştı. İsmet Paşa ertesi günü Poincare ile görüştü.⁶⁵

1.7. MÜTTEFİKLER ARASINDAKİ GÖRÜŞMELER

Milli Mücadele belli bir başarıya ulaştıktan sonra İtilaf Devletleri arasında görüş ayrılıkları baş göstermeye başladı. Birçok konuda farklı düşünmeye başladılar. Lozan Barış Konferansının kararı alındığında da bu farklı düşüncüler devam etti. Lord Curzon, Müttefikler arasındaki güvensizlik ortamı izale edilmeden ve bir uzlaşma sağlanmadan, konferansın açılmasını istemiyordu. Lord Curzon konferanstan önce Fransa'yla kendi çıkar ve politikalarında ortak bir tutumda anlaşmayı arzu etmekte ve konuları tek tek ele almak üzere Poincare'yle bir araya gelmeyi istemekteydi.⁶⁶ Bu sebepten ötürü İngiltere Hükümeti, üç müttefik devletin dışişleri bakanlarının konferanstan önce bir araya gelip bir başlangıç toplantısı yapmalarını teklif ediyordu. Fransız gazeteleri bu teklifi teyit eden haberler veriyorlardı. Gazeteler, Fransa Hükümetinin İngiltere tarafından Mösyö Poincaré ile Lord Curzon ve Mösyö Mussolini arasında bir toplantı yapmaya dair temenniye katıldığını kaydediyorlardı.⁶⁷ Fransa böyle bir temenniye katılıyordu, fakat Fransa resmi kaynakları, Müttefikler arasında bir ön mülakat yapılmasını istemekle beraber, üç dışişleri bakanının Doğu'da takip edilecek siyasetin asıl esasları hakkında önceki mülakatlarda anlaştıkları üzere, müzakere hazırlıklarının Lozan'da müzakere sırasında delege heyetlerinin başkanları arasında daha faydalı bir şekilde icra edilebileceğini belirtmektedir.⁶⁸ Fransa resmi kaynaklarının bu görüşüne rağmen üç dışişleri bakanı arasında bir toplantı yapıldı. Lord Curzon'un hazırladığı ve Doğu Trakya'nın sınırları, Boğazların silahsızlandırılması, kapitülasyonlar, Türk ordusunun sınırlandırılması, Ege adaları gibi konuları havi

⁶⁵ A. F. Cebesoy, *a.g.e.*, s.231.

⁶⁶ Taner Baytok, (2007), *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a*, Doğan yayıncılık, İstanbul, s.216.

⁶⁷ *a.g.g.*, 12 Kasım 1922, s.1.

⁶⁸ *a.g.g.*, 13 Kasım 1922, s.1.

muhtıranın müzakere edildiği bu toplantı, 19 Kasım akşamı saat 7.30'da İsviçre'nin Territet kasabasında Grand Hotel des Alpes'te yapıldı.⁶⁹ Toplantı sırasında bazı anlaşmazlıklar söz konusu olduysa da, neticede bir uzlaşmaya varıldı ve konferansta birlikte hareket edileceğine dair söz verildi.

⁶⁹ T. Baytok, *a.g.e.*, s.217.

İKİNCİ BÖLÜM
BİRİNCİ DEVRE LOZAN GÖRÜŞMELERİ

2.1. KONFERANSIN AÇILIŞI

İsmet Paşa, Paris'teki temaslarını tamamladıktan sonra Lozan'a döndü. Lozan'a döndükten sonra konferans için gerekli hazırlıkları yapmaya başladı. Kaldığı otelden nadiren çıkmakta ve bütün zamanını incelemelere ayırmaktaydı. Delegelerimiz konferans için hazırlıklarını tamamladılar. İsviçre Hükümeti de, delegelerimizin haberleşmesini hızlandırmak için bazı kolaylıklar göstermiş ve İstanbul ile direk haberleşmeyi sağlayacak bir telgrafhane dairesi kurulmuştu.⁷⁰

Genel olarak bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra konferans, 20 Kasım 1922 Pazartesi günü, İsviçre'nin Lozan şehrinde Mont Benon isimli bir gazinonun salonunda saat 16.00'da açıldı. İlk gün konferansın içeriğine dair herhangi bir şey yapılmadı. Sadece açılış konuşmaları yapıldı. Konferansın açılış konuşmasını İsviçre Konfederasyonu Başkanı M. Haab yaptı. M. Haab, hoş geldin mahiyetinde yaptığı konuşmada savaşımlardan, savaşların insanlık için getirdiği kötülüklerden, felaketlerden söz etti ve artık insanlığın bu felaketlerden kurtulması gerektiğini belirterek konuşmasını şu şekilde bitirdi:

Efendiler, birkaç hafta sonra Noel yortularını tesis edeceğiz. Bütün kalbimle temenni ederim ve şüphesiz milyonlarca insan aynı temenniye iştirak eder ki, çalışmalarınız sayesinde, şu büyük söz, o mesut günde gerçekleşmiş olsun:

“Yeryüzünde iyi niyetli kimselere selâm!”⁷¹

M. Haab'ın konuşmasının ardından İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon da bir konuşma yaptı. Lord Curzon, M. Haab'ın konuşmasına benzer fakat kısa daha kısa olan bu konuşmasını iyi dileklerde bulunarak bitirdi. Lord Curzon'un konuşmasının ardından, İsmet Paşa, Müttefikler adına yapılmış olduğunu düşündüğü bu konuşmanın ardından kendisine de cevap hakkı doğduğunu düşünerek, yerinden kalktı ve kürsüye doğru yürüyerek bir konuşma yaptı. İsmet Paşa, çıktığı kürsüde şu konuşma metnini irâd etti:

Reis Efendi.

Dört seneden ziyadedir, Wilson esası ve imanı üzerine kurulmuş bir mütareke, Osmanlı İmparatorluğunun girişmiş olduğu muhasamatı, resmî surette tatil etmişti. Sulhun

⁷⁰ a.g.g., 21 Kasım 1922, s.1.

⁷¹ Ali Naci Karacan, (1971), *Lozan*, Milliyet Yayınları, 2.Baskı, s.101.

nimetlerinden daima mahrum kalan Türk milleti, o tarihten beri hak ve adalet istihali için, yaptığı mükerrer sulh teşebbüslerinin kifayetsizliğini ve faidesizliğini idrak ederek, artık hiçbir kurtuluş ümidi kalmadığını anlıyarak, varlığını korumağa ve maddî manevî kendi vasıtalarıyla istiklâlini sağlamağa muvaffak oldu. Bu yolda birçok ıstıraplara katlandı. Hadsiz hesapsız fedakârlıklara rıza gösterdi.

Hür milletler, bu hale teveccühlü bir gözle şahit olmuşlardır. Her yaşta ve her mevkideki Türkler, kadın ve çocuk, bu müdafaa harbine iştirak ettiler. 1918 tarihinden sonra Türk milletinin mâruz olduğu sonsuz hücumları ve ıstırapları, burada hatırlatmaktan kendimi menedemiyorum. Gerek bu hücumları ve ıstırapları, gerek hiçbir askerî mecburiyet olmaksızın, Türkiye topraklarının en mamur kısımlarında münhasıran mahvetmek ve yıkmak fikriyle muntazaman yapılmış tahribatı, hiçbir veçhile maruz göstermek kabil değildir.

Hâlâ bu dakikada bile, bir milyondan ziyade mâsum Türkün, küçük Asya ovalarında ve yaylalarında, evsiz ve ekmezsiz, serseri gibi dolaştıklarını da hatırlatmak isterim. Türk milleti, bu insan takatı üstündeki fedakârlıklara katlanmak suretiyle medeni insanlık arasında derin bir hayat kuvvetine malik milletlere has olan mevcudiyet ve istiklâl hakkı ile sulh ve sükûna çalışmak unsuru olmak üzere büyük bir mevki kazanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin katî gayesi, bu mevkii muhafaza ve tahkim etmekten ibarettir. Son senelerin hâdiseleri beşeriyetin vicdanında umumi sulh ve sükûnun devletler tarafından birbirlerinin haklarına ve hürriyetlerine saygı gösterilmedikçe gerçekleşmeyeceği hakikatını bir akide haline koyduğu cihetle, bu vakaların hâtrası istikbal için bir sulh ve sükûn teminatı teşkil edeceğini ümideylerim.

Tasavvuru kabil olan âzami derecede hüsnü niyetle mütehassis olan Türk heyeti murahhasasının, sair heyeti murahhasalarda da aynı veçhile bir hüsnü niyete tesadüf edeceği ve bu suretle konferans mesaisinin memnuniyet verici bir neticeye iktiran edeceği ümidini besliyorum.

Reis Efendi, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti namına, İsviçre cumhuriyetine, konferansımızın burada toplanmasını kabul etmek suretiyle, lütfen göstermiş olduğu misafirperverlikten dolayı teşekkür ederek sözlerime nihayet vereceğim. Tarihi şanlı, necip bir milletin kendi istiklâline ne kadar büyük bir kıymet atfettiğini inkâr edilemez surette gösteren bu memleketin, konferansa toplanma yeri olarak intihab edilmesinden dolayı kendimi tebrike şayan görüyorum.⁷²

İsmet Paşa konuşmasını bitirip yerine oturduktan sonra İsviçre Konfederasyonu Başkanı, tekrar söz alarak Lord Curzon ve İsmet Paşa'ya, ülkesi için sarf ettikleri övücü sözlerden ötürü teşekkür etti. M. Haab, konferansın ertesi gün, saat 11'de, Ouchy

⁷² A. N. Karacan, *a.g.e.*, ss.102-104.

Şatosunda yeniden toplanacağını söyledi. Bundan sonra, oturumun sona erdiğini bildirdi.⁷³

Barış Konferansı, ilk günkü açılıştan sonra ilk oturumunu, M. Haab'ın belirttiği üzere Ouchy'de Lemman Gölü kıyısındaki tarihi bir bina olan Şato otelinde, 21 Kasım Salı günü saat 11'de, Lord Curzon geçici riyaleti altında, gerçekleştirdi. Bu ilk oturumda, konferansın içtüzüğü ve kurulacak olan komisyonlar konuşuldu. Burada içtüzüğe dair birçok teklif verildi ve bu tekliflere de bazı itirazlar yapıldı. Yapılan müzakereler sonucunda içtüzükle ilgili uzlaşmaya varıldı. İçtüzükle ilgili varılan uzlaşmada üç hususu belirtmek kâfidir. Lord Curzon'un teklif ettiği ve uzlaşma sağlanıp kabul edilen bu üç konudan birincisi: Konferansın dili, herkesin anlayıp konuştuğu Fransızca olacak. İkincisi: Konferansın genel sekreterliğine Fransız Mösyö R. Massigli seçildi. Üçüncüsü ise: Konferansın resmi adı "Yakın Doğu İşlerine İlişkin Lausanne Konferansı"⁷⁴ olarak belirlendi. Kurulacak olan komisyonlar konusunda ise, üç komisyonun kurulması öngörülmüştü. Konferansı düzenleyen devletler ile müzakere edilecek bütün konularda tam yetkili temsilcileri olması gereken devletler ve Boğazlar meselesi gibi bazı konularda temsilci bulunduracak olan devletlerin katılacakları bu üç komisyon, Barış Andlaşmasının yapılmasına ilişkin sorunları incelemekle görevli olacaktır. Bu üç komisyon şu şekilde idi:

1. Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu; Boğazlar rejimi;
2. Türkiye'de Yabancılar ve Azınlıklar Rejimi Komisyonu;
3. Maliye ve İktisat Sorunları Komisyonu; limanlar ve demiryolları; sağlık sorunları.⁷⁵

Bu şekilde belirlenen komisyonların başkanlıklarına ise konferansı düzenleyen devletlerin temsilcileri yani İngiltere, Fransa ve İtalya'nın temsilcileri getirildi. Birinci komisyonun başkanlığı, toprak ve sınırlar ile ilgili beklentisi ve çıkarları olan İngiltere'ye verildi. İkinci ve üçüncü komisyonların başkanlıkları ise sırasıyla,

⁷³ Seha L. Meray (1969), (Çev.), *Lozan Barış Konferansı(Tutanaklar, Belgeler)*, Tk. I, C. I, Ktp. I., Ankara Üniv. Basımevi, s.4.

⁷⁴ a.g.g., 22 Kasım 1922, s.1.

⁷⁵ a.g.g., 22 Kasım 1922, s.1.

Türkiye’de ekonomik çıkarlar ve ayrıcalıklar ile ilgili beklentileri olan, İtalya ve Fransa’ya verildi.

2.2. LOZAN’DA MÜZAKERE EDİLEN MESELELER

2.2.1. Sınırlar

2.2.1.1. Trakya Sınırı

Barış Konferansının en önemli meselelerinden birisi, şüphesiz sınırlar ile ilgili olan meseleydi. Bu konuda en çok uğraştığımız, karşı karşıya geldiğimiz ülke, yukarıda da belirtildiği gibi toprak ve sınırlar konusunda Türkiye’den beklentisi olan, İngiltere idi. Ayrıca İngiltere’nin koruması altında konferansa katılan Yunanistan da bu konuda uğraştığımız diğer bir ülke idi. Konferansta ilk müzakere edilen konu sınırlar konusu idi. Sınırlar konusunda ise ilk sınır meselesi Trakya sınırıydı. İlk sınır sorunu olarak Trakya sınırının müzakereye açılmasında, Balkan Devletlerinin ve Müttefik Devletlerin bu konuda aynı düşüncede olması fırsat bilinerek, bu ortak düşüncenin ürünü olarak bir birleşik cephe intibai uyandırılarak, Türkiye’ye karşı bu intiba, koz olarak kullanılmak isteniyordu.

22 Kasım Çarşamba günü saat 10.30’da Lord Curzon oturumu açtı ve Trakya sınırları sorununun görüşülmesine hemen başlanmasını teklif etti. İsmet Paşa’nın bu konudaki görüşünü dinledikten sonra şu soruyu yöneltti: Türkiye’nin, Batı Trakya’yı egemenliği altına almak isteyip istemediğini sordu.⁷⁶

Lord Curzon bu soru ile Türkiye’nin emperyal düşünceler besleyip beslemediğini öğrenmek istiyordu. Bu soruya yanıt olabilecek bir düşünce Vakit gazetesinden geliyordu. Ahmet Emin gazetede başyazısında bu meseleyle alakalı olarak, bizim bu konudaki görüşümüzün açık olduğunu, Avrupa’da yeni fetihler peşinde koşmadığımızı ve hiçbir şekilde istilâ ümitleri beslemediğimizi dile getiriyordu. Fakat hakkımız olan şeyleri de istemekten geri kalmıyordu. Edirne istasyonu ve bir kısmı olan Karaağaç ile sırf savunma düşüncesiyle ihtiyaç duyduğumuz, 1913 sınırının hakkımız olduğunu ve bize verilmesi gerektiğini ifade ediyordu. Yazının devamında buraların savaş zamanında, iktidarda olan hükümetin, Almanya’nın etkisinde kalması sonucu

⁷⁶ a.g.g., 26 Kasım 1922, s.2.

Bulgaristan'a terk edildiğini belirtiyordu. Fakat hükümetin bu hareketinin halk tarafından kesinlikle tasvip edilmediğini ifade ediyordu. Mütarekeden sonra milletin, Edirne'nin bir mahallesi mesabesindeki Karaağaç ile Dimetoka'yı unutamadığını ve bu yerlerin Misak-ı Milli kararları arasına girdiğini belirterek Lozan'da bulunan barış delegelerimizin Misak-ı Milli'nin bu esaslı maddesinde hiç şüphesiz sonuna kadar ısrar edeceklerini ifade ediyordu.⁷⁷ Mezkûr gazetede aynı yazar bir başka başyazısında Karaağaç'ın önemini, kıyaslama yaparak, şu cümlelerle ifade ediyor: "Karaağaç meselesi onlar için dört kilometrelik bir toprağın şuna veya buna ait olması demektir. Böyle bir meselede ısrar etmek aşırıya kaçmaktır. Fakat bize göre Edirne'nin istasyonu ile Dimetoka'nın bizim elimizde bulunması hayati bir meseledir."⁷⁸

Ahmet Emin, Batı Trakya ile ilgili olarak, burada ilhak emeli taşımadığımızı, orada yaşayan Türk çoğunluğunun kendi gelecekleri ile ilgili bir hüküm verme imkânına sahip olması ve bu Türklerin kendilerine zulmetmekle bilinen bir idarenin altına bırakılmaması isteğinde olduğumuzu söylüyordu.⁷⁹ Mevzubahis olan diğer başyazıda, Batı Trakya Türklerinin bizim için taşıdıkları önemi belirtiyordu. Batı Trakya'daki mevcut hukuksuzluğun sürekli kılınmasının, kendilerine kolay görüldüğünü, yüz binlerce "münevver ve müreffeh Türk" ün akıbetinin hiçbirinin hassas damarını tahrik etmediğini fakat bu Türklerin geleceğinin bize göre, her fedakârlığı meşru ve tabii gösterecek bir mesele olduğunu ifade ediyordu.⁸⁰

Ahmet Emin, Lozan Barış Konferansı'nda yapılabilecek muhtemel hataları ve bu hatalar ile ilgili çekincelerini de dile getiriyordu. Bütün dünyanın ve özellikle Yakın Doğu'nun, savaş ve düşmanlık yüzünden o kadar sıkıntı çektikten sonra, Balkanlarda üç memleket sınırının birleştiği bir sahada, her üçü arasında çekişme vesilesi olacak bir toprak parçası bırakılmasının affedilemez bir hata olacağını belirtiyordu. Devamında, halkının çoğunluğu Türk olan zengin bir üretim sahasını ele geçirmenin ilk bakışta pek cazip bir şey olarak görüldüğünü fakat meselenin iyice incelenmesi neticesinde, Batı Trakya gibi bir yeri doğrudan doğruya idaremiz altına alarak Balkan düşmanlıkları arasına karışmamızın bizim için ağır yükler doğuracağını ve kârdan ziyade zararlı

⁷⁷ a.g.g., 25 Kasım 1922, s.1.

⁷⁸ a.g.g., 3 Aralık 1922, s.1.

⁷⁹ a.g.g., 25 Kasım 1922, s.1.

⁸⁰ a.g.g., 3 Aralık 1922, s.1.

çıkacağıımızın görüleceğini söylüyordu.⁸¹ Çekincelerini bu şekilde ifade ettikten sonra bu konuda bir çözüm önerisi de sunuyordu. Meseleye bizim veya şunun bunun bakış açısından değil, doğrudan doğruya Balkan barış ve durgunluğu bakış açısından bakıldığında, tek makul düzenleme şeklinin, Batı Trakya'nın bütün ilgili devletlerin ortak kefaleti ile ve mesela İskandinavya hükümetlerinden birisinin idari yardımı altında bağımsızlığını kabul etmekten ibaret olduğunun görüleceğini ifade ediyordu. Bu suretle Batı Trakya'nın, Balkanlar için bir gürültü merkezi olacağı yerde bilakis kıymetli bir durgunluk ve huzur sahası olacağını belirterek, böyle bir sahanın varlığının Balkan işlerinin durulmasına ve Balkan Hükümetleri'nden her birisinin dışarıdaki maceralarla uğraşmayarak kendi içişlerine bakmasına çok etkisinin dokunacağını ifade ediyordu. Devamında ise, şayet bir takım fikirler takip edilmeyerek sırf barış ve durgunluk gayesi takip edilirse ve ortalığa geniş bir nazarla bakılırsa Batı Trakya meselesinin çözümünün çok basit olacağını dile getiriyordu.⁸²

Son olarak Batı Trakya konusunu baz alarak konferansın genel gidişatı ve sonucu ile ilgili öngöründe bulunuyordu. Ona göre, Lozan Barış Konferansı'nda güneşle bulutlar mücadele ediyordu. Devletlerden bazılarının bir taraftan barışı istediğini, bir taraftan da eski yanlış siyasetlerinin kalıntılarına az çok bağlı bulunduğunu söyleyerek bu cihetle aynı zamanda hem sağa hem sola adım atmak meylî gösterdiklerini serdediyordu. Hangi istikametın galip geleceğine ve konferansın sonucunun ne şekilde olacağına, Batı Trakya meselesinin en iyi bir ölçü teşkil edeceğini ve bu mesele etrafında bir iki gün içinde açıklığa kavuşacak olan durumun, konferansın neticeleri hakkında herkeste kesin kanaatler hâsıl edebileceğini söylüyordu. Kendisinin ise, bir defa serbest münakaşa esası üzerine barış masasının başına oturulduktan sonra barış güneşinin en kesif müşkülât bulutlarına galebe edeceğine inandığını dile getiriyordu.⁸³

Yukarıda alıntılar yaptığımız başyazıda vurgulanan barışseverliğimiz konusuna, Vakit gazetesinin Lozan'a gönderdiği muhabiri Ahmet Şükrü de yaptığı bir haber-yorumda bir örnek veriyor ve bunun lehimize sonuç vereceğini belirtiyor. Bu haber-yorumda yazar, delege heyetimizin otuz kilometrelik arazimizi askeri mıntukadan çıkarmaya razı olmakla ve Edirne sınır şehrini de bu bölgeye dâhil etmekle Avrupa'ya

⁸¹ a.g.g., 25 Kasım 1922, s.1.

⁸² a.g.g., 25 Kasım 1922, s.1.

⁸³ a.g.g., 25 Kasım 1922, s.1.

karşı barışseverliğimizi ispatladığını söylüyordu. Bunun üzerine şimdi sınır meselesinin tekrar tartışılmasında lehimize doğru bir meyil görmenin pek mümkün olduğunu söyleyerek Avrupa'ya karşı barışsever olduğumuzu ve Balkan Hükümetleri'ne karşı da Balkanlarda macera peşinde koşmadığımızı ispatladıktan sonra Karaağaç meselesinin lehimizde çözümünü bekleyebiliriz, diyordu.⁸⁴

2.2.1.2. Güney Sınırı (Musul Sorunu)

Türkiye'nin güney sınırı, Türkiye-Suriye ve Türkiye-İrak sınırından müteşekkildir. Türkiye-Suriye arasındaki sınır sorunu, 1921 yılında Fransa ile yapılmış olan Ankara Antlaşması ile çözülmüştür. Barış Konferansında da bu konu gündeme gelmemiştir. Sadece Fransız delege M. Bompard, Türkiye-İrak sınırı müzakere edilirken, bu konuya bir değinide bulunmuştur. Komisyonunda girişilen tartışma konusunun, Türkiye'nin Asya'daki sınırını saptamak olduğunu hatırlattı. Bu bakımdan, Türkiye ile Suriye arasındaki sınırdan söz etmenin hiçbir temsilcinin aklına gelmediğini belirterek şöyle dedi: "Gerçekten, bu sınır, bir Fransız-Türk Antlaşmasıyla kesin olarak çizilmiş bulunmaktadır. Konferans, bu anlaşma ile uğraşacak değildir. Konferans, ancak, bu anlaşmanın var olduğunu görerek, bunu tutanağında belirtebilir."⁸⁵

Türkiye-Suriye sınırı Lozan Barış Konferansında, belirtildiği gibi, herhangi bir tartışmaya sebebiyet vermeden çözümlendi. Fakat Türkiye-İrak sınırı konusundaki müzakereler sert tartışmalara sahne oldu. Barış Konferansında en çetin geçen müzakerelerden birisi Türkiye-İrak sınırı, dolayısıyla Musul konusudur. Çünkü burada İngiltere'nin vazgeçemediği menfaatleri söz konusuydu. Musul meselesi, İngiltere için ne kadar önem arz ediyor idiyse, bizim için de o kadar öneme haiz idi.

Musul meselesi, Barış Konferansının açılışından bir hafta sonra yani 27 Kasım'da komisyona getirilecekti. Fakat İsmet Paşa, 26 Kasım akşamı Lord Curzon'dan bu konunun açık bir toplantıda tartışılmasından vazgeçilmesini ve aralarında özel olarak görüşülmesini istemiştir. Lord Curzon bu isteği memnurlukla kabul etmiştir. Bu konuda birçok görüşme yapılmıştır.⁸⁶ Yapılan görüşmeler olumlu bir netice vermeyince, sorun komisyona getirilerek müzakere edildi. Musul meselesi, Barış

⁸⁴ a.g.g., 29 Ekim 1922, s.2.

⁸⁵ S. L. Meray, a.g.e., *Tk. I, C. I, Ktp. I*, s.364.

⁸⁶ a.g.g., 28 Kasım 1922, s.1.

Konferansının I. döneminde en son müzakere edilen konulardan biri oldu. Fakat daha önce, bu sorunun komisyona getirileceği tarih belirtildiği için, medyada, bu mesele erkenden tartışıldı.

Musul meselesi, konferansta müzakere edilmesinden yaklaşık iki ay önce, Vakit gazetesinin başyazısında kendine yer buldu. Gazetenin başyazısında yapılan tahlilde yazar, önce bir benzetme yaparak İngiltere'nin Musul politikasının yanlışlığını dile getiriyordu. Yazar, bir ticaret şirketinin bir işe gireceği zaman masraf ve külfetle kâr arasında az çok bir mukayese yaptığını ve ancak böyle bir hesap neticesinde faaliyete başladığını söylüyordu. Buradan sözü hükümetlere getirerek, bir hükümetin farz edilmiş bir iktisadi menfaati muhafaza için bazen sınırsız masraflara giriştiğini, ordular beslediğini ve gereksiz savaşları göze aldığını söylüyordu. Eğer bu külfetleri ticari bir bakış açısıyla hesap etmek gerekirse masraf hanesinin çoğunlukla farz edilmiş iktisadi menfaate kesinlikle tekabül etmeyecek derecede yüksek çıkacağını ifade ediyordu. Musul havalisinde İngiltere için tamamen böyle bir durumun mevcut olduğunu dile getiriyordu.⁸⁷ Yazının devamında İngiltere'nin Irak'ta, bu minvalde yaptıklarını belirterek İngiltere'nin savaş zamanında Irak'ta büyük ordular bulundurduğunu, pek müşkül hareketlere giriştiğini ve Mütarekeden sonra da, Irak ve Musul'da asayiş muhafaza etmek için yüz bini aşkın kuvvette ordular ayırmış olduğunu ve gayet masraflı bir idare makinesi kurduğunu dile getiriyordu. Sonrasında ise İngiltere'nin bu masrafları hangi amaçla yaptığını yazarak bu külfetli teşebbüslerin başlıca gayesinin Musul petroleri olduğunu belirtiyordu.⁸⁸

Yazar, İngiltere'nin yaptığı bu masraflara karşılık alıp almadığı konusunda da yorumlarda bulunuyordu. Öncelikle, "İngiliz hazinesinden Irak'ta, Musul'da ve Kürdistan'ın diğer yerlerinde, muhtelif suretlerle sarf edilen paralar acaba geride herhangi bir menfaat izi bırakmış mıdır?" sorusunu sorarak, bu soruya vereceği cevap ile düşüncelerini açıklamaya çalışıyordu. İngiltere'nin bu masraflarının menfaate tahvil ettiğini hiç zannetmediğini ve bu masrafların hepsinin havaya dönüştüğünü, boşa gittiğini söylüyordu.⁸⁹

⁸⁷ a.g.g., 27 Kasım 1922, s.1.

⁸⁸ a.g.g., 27 Kasım 1922, s.1.

⁸⁹ a.g.g., 27 Kasım 1922, s.1.

İngiltere'nin yanlış politikalarını bu şekilde belirttikten sonra, yazar, Musul ve havalisinin bize ait olduğu konusuna gelerek, Musul ve Kerkük havalisinin her bakımdan bize ait olduğunu iddia ediyordu. Bizim Musul'u Misak-ı Milli'ye dayanarak istediğimizi söyleyerek bu iddiasını güçlendirmek için iki madde halinde bir argüman sunuyordu:

“1- Burası Mondros Mütarekesi yapıldığı sırada bizim elimizde olduğu halde sonradan işgale uğraması hiç hukuki bir mana ifade etmez.

2- Musul Kürt ve Türklerle meskûn olduğu için milli sınırimız dâhilindedir.”⁹⁰

Musul meselesi ile ilgili bu analizleri yaptıktan sonra bu sorunun çözümüne yönelik öneride de bulunuyordu. Ona göre, Musul meselesinde maksat petrol ise gayeye varmanın basit, zahmetsiz ve ucuz bir yolu vardı. O da İngilizlerin bizimle anlaşması idi. Meseleye soğukkanlılıkla bakıldığında iki tarafın menfaatleri arasında hiçbir zıddiyet olmadığını, bilakis iki ülkenin menfaatlerinin birbirini tamamladığını söylüyordu.⁹¹ Bu şekilde bir çözüm önerisi sunduktan sonra bu çözümün her iki ülkenin menfaatlerine yapacağı katkıları da belirtiyordu. Bizimle alakalı olarak, yoksulluk içinde bulunduğumuzdan dem vurarak belki de nesillerce bir sermaye memleketi olamayacağımızı ve topraktan çıkardıklarımızı yemekle mevcudiyetimizi idame edebileceğimizi dile getiriyordu. Musul petrolerini işletmek için gereken sermayenin bizde bulunmadığını ifade ediyordu. Musul'daki bu kaynakları işletmenin menfaatimize uygun bir şey olduğu için gerekli sermayeyi dışarıda arayacağımızı ve İngiliz sermayesine sırf bu işte bir üstünlük hakkı verilmesinin menfaatimize uygun bir şey olacağını söylüyordu. İngiltere ile düşman değil dost olmanın bizim için hayati bir mecburiyete sahip olduğunu, böyle bir davada boşu boşuna aksilik etmenin kesinlikle işimize gelmeyeceğini belirtiyordu. İngiltere ile ilgili olarak ise, İngiltere'nin iktisadi menfaatler beslediği bir sahada asayişin ve emniyetin masrafsız ve mükemmel bir şekilde sürdürülmesiyle alakadar olduğunu söylüyordu. Bunun ise ancak bizim asayiş mesuliyetini üstümüze almamız suretiyle mümkün olacağını ifade ediyordu. İngiltere'nin böyle bir düzenleme şekline razı olmakla iktisadi menfaatini en kesin ve istifadeli bir surette temin etmiş olacağını ve ayrıca Türk dostluğunun İngiltere için

⁹⁰ a.g.g., 27 Kasım 1922, s.1.

⁹¹ a.g.g., 27 Kasım 1922, s.1.

bütün İslam memleketlerinde İngiliz nüfuzunun artması ve asayişini devam ettirme masrafının azalması anlamına geleceğini söylüyordu.⁹²

Her iki tarafın menfaatlerini bu şekilde belirttikten sonra son olarak akıl ve mantık çerçevesinde nelerin yapılması gerektiğini serdediyordu. Bu çerçevede her iki tarafın hakiki menfaatlerinin birbiriyle çelişmeyip, birbirini tamamladığına göre dostane bir uzlaşma zemininin ortada fiilen var olduğu anlamına geldiğini söyleyerek, yapılacak tek işin bunu belgelemekten ibaret olduğunu söylüyordu. Akıl ve mantığın, bu belgelendirmenin dar bir pazarlık zihniyeti ile değil, geniş bir dostluk ruhuyla derhal icra edilmesini gerektirdiğini söyleyerek “İngiltere’nin bir takım sabit fikirlerden kendini kurtaracağını ve bu mantıklı yolu tutacağını ümit ederiz” diyordu.⁹³

2.2.1.3. Adalar

Barış Konferansında mevzubahis olan adalar meselesi Akdeniz ve Ege Denizi açıklarında bulunan irili ufaklı adalardır. Bu mesele konferansın gündemini çok fazla meşgul etmemiştir. Zaten bunlardan on iki tanesi İtalya’nın işgali altında idi. İtalya bu adaların müzakere konusu olmasını kesinlikle istemiyordu. Adalar meselesinin tartışılmaya başlandığı bir oturumda İtalya delegeleri arasında bir tedirginlik meydana gelmiş ve hemen bu söz konusu adaların hangi adalar olduğunu sormuşlardır. Tartışmaya açılan adaların işgalleri altındaki on iki ada olmadığını öğrendikten sonra sükût etmişlerdir.⁹⁴ Müttefik Devletler de, bu on iki adanın İtalya’ya kalmasından farklı bir şey düşünmüyorlardı. Türkiye’nin de, çok yakın adaların dışında, adalar ile ilgili pek fazla bir beklentisi yoktu. Bundan dolayı adalar meselesi çok fazla gündemde kalmadı.

İsmet Paşa, adalar meselesinin müzakere edildiği toplantıda, Türkiye’nin adalar ile ilgili düşüncelerini dile getirdi. İsmet Paşa, Türkiye’nin bu konudaki isteğini iki madde halinde sıralıyordu. Bu maddelerde;

1- Türkiye’nin, Akdeniz adalarından Boğazların yakınında bulunan İmroz, Bozcaada, Semadirek adaları üzerinde hâkimiyet hakkı talep ettiği,

⁹² a.g.g., 27 Kasım 1922, s.1.

⁹³ a.g.g., 27 Kasım 1922, s.1.

⁹⁴ a.g.g., 2 Aralık 1922, s.2.

2- Türkiye delege heyetinin Osmanlı İmparatorluğu için konumu itibariyle bir tehlike teşkil eden Limni, Midilli, Sakız, Sisam, Karyot adalarının askerden arınmış bir hale getirilmesi ile özerkliğini talep ettiği belirtiliyordu.⁹⁵

İsmet Paşa Türkiye'nin isteklerini bu şekilde belirttikten sonra münakaşa devam etti. Bu tartışmanın devamında söz sırası Venizelos'a gelince, mezkûr şahıs özellikle Yunanistan'a yakın adaların kendilerine ait olduğunu iddia etti. Venizelos'un adaların Yunanistan'a aidiyetini ispat eden değerlendirmeleri üzerine Türkiye delegeleri özerklik hususunda ısrar etmediler.⁹⁶

2.2.2. Boğazlar

Aralık ayının ilk haftasında komisyona getirilen konu Boğazlar sorunudur. Barış Konferansının I. devresinde, konferansı en çok meşgul eden konu şüphesiz Boğazlar meselesidir. Hatırlanacağı üzere, bazı devletler, sadece bu konunun müzakerelerinde bulunması için konferansa davet edilmişlerdi. Lord Curzon'un da belirttiği gibi konferansa sunulan en önemli sorunlardan biri Boğazlar sorunudur. Gerçekten bu sorun, yalnız son zamanlarda savaşa tutuşmuş olan Devletlerle Boğazların yakın komşuları olan Devletleri değil, bütün dünyayı ilgilendirmekteydi.⁹⁷

Buharlı sanayinin gelişmesi neticesinde devasa yük gemilerinin yapılmasıyla birlikte deniz yolunun ticaretteki önemi daha çok arttı. Deniz yolunun ticarete artan önemiyle birlikte, bu yolları kısaltan ve dolayısıyla masrafları azaltan boğazların önemi de arttı. Çevresinde büyük devletlerin bulunması ve bir kesişme noktasında olmaları hasebiyle İstanbul ve Çanakkale Boğazları ziyadesiyle önem kazandı. Bu sebepten ötürü Boğazlar, son yüzyıl içinde birçok devletin gündemine girerek bir çekişme sahası haline geldi. Askeri ve ticari çeşitli antlaşmalara konu oldu. Bütün dünyayı ilgilendiren böylesi önemli bir mevzunun konferansı en çok meşgul eden konu olması gayet tabiiydi.

Diğer sorunlar müzakere edilirken ortada iki görüş olurdu. Biri Türk heyetinin görüşü, diğeri de müttefiklerin görüşü. Fakat boğazlar meselesinde üç görüş ortaya çıktı. Birincisi Türk heyetinin görüşü, ikincisi müttefiklerin görüşü, üçüncüsü ise Rus

⁹⁵ a.g.g., 28 Kasım 1922, s.1.

⁹⁶ a.g.g., 28 Kasım 1922, s.1.

⁹⁷ a.g.g., 7 Aralık 1922, s.1

heyetinin görüşüydü. Esas itibariyle Boğazlar meselesinde bu üç görüş olmasına rağmen ortada iki görüş varmış gibi bir intiba vardı. Türk heyetinin görüşü ile Sovyet Rusya heyetinin görüşü arasında bir paralellik, bir birliktelik olduğu kanısıyla bu iki mezkûr devletin görüşleri, bir tek görüş olarak algılanıyordu. Türkiye ile Sovyet Rusya görüşü arasında esas itibariyle farklılık olmasına rağmen, her iki devletin aynı görüşü savunduğu intibai Türkiye'nin lehine olan bir durumdu. Çünkü her iki devletin temsilcileri de, müttefiklerin görüşlerine karşı çıkıyordu ve onların tezlerinin hilâfına tezler ileri sürüyorlardı. Böylece Türkiye, müttefikler karşısında tek başına mücadele etmek zorunda kalmıyordu.

Boğazlar meselesi, barış konferansında ve birçok yerde olduğu gibi basında da gündemi en çok meşgul eden konu idi. Gazetelerde hakkında en çok yazılıp çizilen, tartışılan konu Boğazlar meselesidir. Konuyu gündemine sık sık taşıyan gazetelerden birisi de Vakit gazetesidir. Boğazlar meselesi, konferansta müzakere edilmeye başlandıktan sonra gazete, bu sorunun çözümüne ilişkin olumsuz bir bakış açısı sergilemekteydi. Bu konuyla ilgili gazetede yayınlanan ilk başyazıda, sorunun müzakeresi ile ilgili herhangi bir bilgiye dayanmadan, şu tahmin yapıyordu: “Ortada hâkim bulunan ruha nazaran neticenin ne olabileceğini tahmin etmek güç değildir. Bu ruh devam ettiği müddetçe hiçbir mesele halledilemeyeceği gibi Boğazlar meselesine de çare bulunmayacaktır.”⁹⁸ Gazetede başyazıda Ahmet Emin, bu tür sorunların çözümünde başvurulacak çözüm yollarına değinerek karşı karşıya bir işi müzakere eden iki taraf arasında belirli bir neticeye varılması için iki yol olduğunu ifade ediyordu. Ona göre bu yollardan birincisi, bir tarafın diğerine zorla kendi düşüncelerini kabul ettirmek; ikincisi ise genel amaçları iyi niyetle ortaya koymak ve bunlara çare aramaktan ibaret idi. Yazar, yazının devamında, “Acaba devletlerin Boğazlar meselesinde gayeleri nedir? Bunu açık bir şekilde ortaya koymaya acaba karar verebilecekler mi? sorularını sorarak bu sorulara verilecek müspet bir cevabın çözümü çok kolaylaştıracağını belirtiyordu. Yazara göre, eğer devletler bu kararı verebilselerdi, Boğazlar meselesi on dakikada hal olunabilirdi. Ahmet Emin, hiç çekinmeden ortaya konulabilecek meşru gayenin, ya ticari gemiler konusundaki serbestî veyahut dünya barışına ait karşılıklı ve genel güvenceyle alakalı olduğunu belirterek her iki takdirde de Boğazların çözümüne

⁹⁸ a.g.g., 7 Aralık 1922, s.1.

çare bulunabileceğini dile getiriyordu.⁹⁹ Çözümün mümkün olduğu bu şekilde belirtiliyordu. Fakat çözümün önünde bir engel vardı. O da, İngiltere idi. Ahmet Emin, İngiltere'nin gayesinin sadece tahakküm olduğunu ve İngiltere'nin bir taraftan Karadeniz sahilindeki hükümetleri bütün savunma imkânlarından mahrum bırakmak diğer taraftan her canı istediği zaman bu silahsız hükümetlere serbestçe saldırmak istediğini belirterek İngiltere'nin Boğazların serbestisinden kastettiği anlamın bundan ibaret olduğunu dile getiriyordu.¹⁰⁰ Türkiye ve Rusya bu durum karşısında eli kolu bağlı bir şekilde bekleyemezdi. Yazar, bu durum karşısında, “Türkiye ve Rusya ya esir vaziyetine düşmeyi göze alırlar veya böyle bir gayeyi ret ederler” diyerek herhangi bir idam hükmünün münakaşa kabul edemeyeceğini, böyle bir hükmün ya cebren kabul ettirileceğini veya hiç böyle bir hüküm verilmeyeceğini söylüyordu.¹⁰¹

Lozan'dan gelen haberlerde, olumsuz havanın aksine iyimser bir durumun olduğu ortaya çıkınca, gazetenin bakış açısında da bir yumuşama meydana geldi. Bu durum, gazetenin bir sonraki gün yayınlanan başyazısında belirtiliyordu fakat bu olumlu havanın oluşması için de, bir şart öne sürülüyordu. Yazar, son bir iki gün içinde konferansın mahiyetinde bir değişimin meydana geldiğini belirterek, karamsarlıktan iyimserliğe doğru bir değişimin meydana gelmesi için bir tek yol kabul ettiğimizi, o yolun da bize karşı hükmetme fikrinden ve bize mağlup muamelesi edilmekten vazgeçilmesi ve her bir meselenin hakkaniyet ve devamlı bir barış açısından esaslı bir şekilde incelenmesi olduğunu dile getiriyordu.¹⁰² Bu karamsar bakış açısının sebebi, İngilizlerin konferansta takındıkları hükmedici zihniyetten örnekler verilerek, “bu zihniyet ortalığa hâkim oldukça bizim karamsar kalmamız pek tabii bir şeydi”¹⁰³ şeklinde belirtiliyordu. Başyazıda, Boğazlar meselesinde, konferansta iyimser bir havanın oluşması, şimdiye kadar İngiltere'nin takip ettiği Boğazlar siyaseti ile müttefikler adına takip edilen boğazlar politikası arasında farklılıkların oluşmasına ve İngiltere'nin, ittifakın bozulmaması için bazı fedakârlıklarda bulunmasına bağlanıyordu. Yazar, Fransa'nın ilk defa olarak sesini işittirdiğini, bilhassa İtalya'nın bir Akdeniz ülkesi sıfatıyla kendine has bir yol takip etme niyetinde bulunduğunu dile getiriyordu. Ona göre, konferans çevresinde emareleri beliren değişime her şeyden ziyade Sinyor

⁹⁹ a.g.g., 7 Aralık 1922, s.1.

¹⁰⁰ a.g.g., 7 Aralık 1922, s.1.

¹⁰¹ a.g.g., 7 Aralık 1922, s.1.

¹⁰² a.g.g., 8 Aralık 1922, s.1.

¹⁰³ a.g.g., 8 Aralık 1922, s.1.

Mussolini'nin İtalyan dışişleri siyasetine kazandırdığı bağımsız ve cüretkâr ruhun etkileyici olması ihtimali pek kuvvetli idi.¹⁰⁴ Başyazının yazarı, yazının son kısmında Boğazlar sorunun çözümüne ilişkin iki ihtimalden bahsederek, birinin bizi silahlanmaktan mahrum bırakarak arzu edildiği zaman bize serbestçe hücum etmek olduğunu ki bunu bizim kabul edemeyeceğimizi; diğerinin ise bizim mevcudiyet hakkımızı ve müdafaamızı tasdik etmek olduğunu ki bunda da denetimin zaten manasız olduğunu dile getiriyor. Ve devamla ikinci ihtimali yani mevcudiyet hakkımızı ve müdafaamızı tasdik etme meselesini kabul ettikten sonra denetimde ısrar edilmesinde bir tek pratik mana bulunacağını onun da devletlerin Boğazlar serbestîsi meselesini büyüterek gürültülü bir propaganda meselesi haline koyduktan sonra zevahiri kurtarmak istediklerini fakat işin yalnız buraya kalması durumunda da elbette bir çaresinin bulunacağından bahsediyor.¹⁰⁵

Boğazlar meselesi, Barış Konferansında müzakere edilmeye başlandıktan sonra ve işin rengi netleşmeye başladıktan sonra gazetedeki değerlendirmeler de ona göre şekillenmeye başladı. Artık değerlendirmeler farazi ihtimaller üzerine değil de konferansta teklif edilen ve kabul edilme ihtimali yüksek olan genel esaslar üzerine yapılmaya başlandı. Mesela Aralık ayının evâhîrinde kaleme alınan bir başyazıda, kesinleşme ihtimali yüksek olan, 'barış zamanında ve Türkiye'nin tarafsız olduğu bir savaş esnasında Boğazlar kapanmayacak, Türkiye'nin savaş halinde olduğu dönemlerde ise savaşı devletlere karşı Boğazları istediği gibi kapatabilecek. Fakat Türkiye, Boğazların iki sahilinde de siperler kuramayacak ve büyük toplar yerleştiremeyecek' maddesi tahlil edilirken yazar, bu düzenleme şeklinin mantık itibarıyla tahlil edilirse pek garip taraflarının olduğunu görüleceğini, Boğazlarda tabiatın mükemmel müdafaa imkânları hâsıl ettiğini, bizim ise barış zamanında ve tarafsızlığımız halinde bu imkânlardan istifade etmemiz için sebep olmadığından bahsediyor. Yazar, savaşa girince böyle bir müdafaa imkânından azami derecede faydalanmaya çalışacağımızı, bunu da kimsenin engelleyemeyeceğini, devletlerin de bunu kabul ettiğini söyleyerek, Müttefik Devletlerin hazırladıkları projenin gayesinin ise Boğazların müdafaasını biraz şekillendirmekten ibaret olduğunu dile getiriyor.¹⁰⁶

¹⁰⁴ a.g.g., 8 Aralık 1922, s.1.

¹⁰⁵ a.g.g., 8 Aralık 1922, s.1.

¹⁰⁶ a.g.g., 8 Aralık 1922, s.1.

Görüldüğü üzere konferansa sunulan teklif ve projeler üzerinde yorum yapılırken yazar, müttefiklerin bu proje ve tekliflerine olumsuz bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Yazar, Boğazlar meselesinde Müttefik Devletlerin takip ettikleri hareket şeklinin, barış görüntüsü veren bir uzlaşmadan başka bir şey olmadığını bunun da sebebinin mübalağalı propagandalar neticesinde meydana getirilen suni bir durum olduğunu belirterek bazı memleketlerin kamuoylarının, Boğazlar serbest olmadıkça dünyanın rahat nefes alamayacağına inandırıldığını yazıyordu. Ona göre, Doğu barışı yapılırken Boğazların serbestîsi adı altında bir takım esaslar konuşulmasaydı, İtilaf delegelerinden hiç biri kollarını sallayarak memleketlerine dönemezlerdi. Müttefikler ile ilgili olumsuz düşüncelerini bu şekilde serdettikten sonra buna karşı bizim yapmamız gerekenler ile ilgili düşüncelerini de dile getirerek bizim bu durumu göz önüne alarak Boğazlar meselesinde bazı güzellikler göstermemizin akla uygun bir hareket şekli olduğunu, karşımızdakilerin körü körüne iş görürken, bizim ortalıktaki gereklilikleri kendi belirli gayelerimizle, geniş bir şekilde bir araya getirdiğimize bundan iyi bir delil olamayacağını ifade ediyordu. Oluşmuş olan mevcut durumda, herhangi bir savaş ihtimaline karşı almamız gereken tedbirlere değinerek savaşa girdiğimiz takdirde Boğazları etkili bir şekilde müdafaa edebilmenin çok önemli bir gereklilik olduğunu, buna bağlı olarak da mevcut zorlukları giderecek mahiyette hazırlıklar yapmak mecburiyetinde olduğumuzu belirtiyordu. Özellikle denizcilik programına önem vermemiz gerekeceğini, geniş sahillerimizi savunmak için belirli deniz kuvvetlerine muhtaç olduğumuzu, bunları ihtiyaçlarımıza göre hesap ederek sadece savunma amacıyla az bir zamanda vücuda getirmekten başka çaremizin olmadığını ifade ediyordu. Mevcut olan olumsuz tabloyu, eğer biraz akıllıca hareket ettiğimiz takdirde lehimize çevirebileceğimize ve bunu bir avantaj haline getirebileceğimize değinerek, meydana gelen durumun her türlü gerekliliklerini iyice anlattırsak şayet Boğazlarda kurulacak yeni şeklin, bizim için menfi değil müsbet olacağına, uyanık olmamıza ve güçlenmemize sebep olabileceğini söylüyordu. Daha önceleri Boğazların kapalı bulunmasına dayanarak hazırlıksız durmanın ve bir takım ihtiyat tedbirlerini ihmal etmenin pek mümkün bir şey olduğunu; şimdi ister istemez kendimizi donatacağımızı ve elden geldiği kadar ihtiyatlı bulunacağımızı ifade ederek savaş gereçlerine ait fabrikaları İstanbul'da bulundurmak gibi büyük bir hatanın artık bizden sadır olamayacağını dile getiriyordu. Boğazlar ile ilgili oluşacak yeni durumda, Karadeniz ile

ilişkisi olan herhangi bir devletin savaşa girmesi halinde bizi bekleyen tehlikelere de değiniyordu. Yazar, “şurasını unutmayalım ki Boğazlardaki vaziyet bizim etrafımızda yeni bir entrika çemberi peyda edecektir” diyordu. Yazar, Karadeniz’le alakadar olan bir devletle diğer bir devlet arasında bir savaş çıktığında Boğazların müdafaasının pek mühim bir mesele olduğunu, Boğazlar’ın ancak biz savaşa iştirak ettiğimiz zaman müdafaa edilebileceğini, bu bakımdan Karadeniz’le alakadar olan her devletin bizim kendisiyle beraber savaş etmemizi şiddetle arzu edeceğini ve karşı tarafta bulunmamızı istemeyeceğini söylüyordu. Makalenin yazarı, son olarak Boğazların bu şekilde artan jeopolitik ve stratejik öneminin neticesinde bize karşı oluşacak olan teveccüh ve düşman grupların bizimle yapmak isteyecekleri işbirliğine karşı bazı uyarılarda bulunuyordu. Ona göre, günlük yaşamayı bir amaç olarak kabul etseydik böyle ihtimaller karşısında sevinirdik. Yazar, “hâlbuki memleketimizde şu nokta artık iyice anlaşılmıştır ki bizim gerçek kuvvetimiz iç gelişmemizdedir. Uluslar arası rekabetlerin bize sağlayacağı suni hayat, yaşamak sayılmaz” diyordu. Bu bakımdan Boğazlar meselesinin açacağı yeni rekabet çığırının bizim üzerimizde uyuşturucu bir etki yapmamasını ve bize iç mesainin zahmet ve fedakârlıklarını lüzumsuz göstermemesini sağlamaya çalışmamız gerektiğini ifade ediyordu.¹⁰⁷

Sadece Boğazlar meselesinin müzakerelerinde bulunması için konferansa davet edilen Rusya’nın, konferansa ve neticelerine yapacağı olası etkiler de, Vakit gazetesinde tahlil edilen bir konuydu. Bu konu ile alakalı olarak yapılan tahlilde “Acaba konferansın müzakereleri Boğazların idare yöntemi üzerinde Türkiye ile Müttefikler arasında bir itilaf ile sonuçlanırsa Rusya ‘mutlak kapalılık’ tan farklı olan bu şekil karşısında nasıl bir vaziyet alacaktır?” sorusu sorularak Rusya’nın bu soruya vereceği cevabın konferansın neticesini nasıl etkileyeceği irdeleniyordu. Rusya’nın böyle bir durumda alacağı vaziyet, mezkûr devletin genel barışa kendi içinden taraftar olup olmadığına göre değişiklik kazanabileceği belirtiliyordu. Eğer Rusya her halükarda dünya üzerinde savaşın devam edip gitmesine taraftar olur ve dünya devrimi programının gerçekleşmesini, savaşın sürmesinden dolayı milletler arasında yayılan umutsuzluktan beklerse, Lozan Konferansından yeni bir savaşın çıkacağı yazılıyordu. Fakat bilakis Rusya’nın genel barış içinde çalışma sarf etmekte daha fazla başarı imkânı görmesi

¹⁰⁷ a.g.g., 24 Aralık 1922, s.1.

durumunda Lozan müzakerelerinin Türkler ve Müttefikler arasında itilaf hâsıl olmak şartıyla, barış ile nihayet bulacağı yorumu yapıyordu.¹⁰⁸

2.2.3. Azınlıklar

Anadolu coğrafyası, dünyanın çok önemli iki kıtası olan Asya ile Avrupa arasında bir geçiş bölgesi olması hasebiyle büyük bir stratejik ehemmiyete haizdir. Bu ve benzeri sebeplerden ötürü bu bölgeye, muhtelif etnik ve inanç grupları, tarih boyunca sahip olmak istemişlerdir. Bundan dolayı Anadolu bir inanç ve etnik mozaik haline gelmiştir. Bu mozaik olma hali, Anadolu'nun sosyal ve kültürel zenginliği açısından olumlu sonuçları olsa da öte yandan çok sesliliğin ve diğer güçlerin bu farklı etnik ve inanç gruplarını bahane ederek Anadolu'daki mevcut devletin içişlerine karışması gibi olumsuz neticeler doğurmasına da zemin oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu zamanında bu şekilde husule gelen sıkıntılar olmuştur. Yeni Cumhuriyet kurulurken de bu sıkıntılarla uğraşmıştır. Bunun en bariz örneği Lozan Barış Konferansında bu meselenin müzakere konusu olması ve bu konuda yapılan müzakerelerin çok çetin geçmesidir.

Lozan Barış Konferansında Müttefik Devletler, azınlıklar konusunu oldukça çeşnili hale getirmek istiyorlardı. Bu yüzden sadece inanç açısından bakmıyorlar, ayrıca etnik yönden de meseleyi ele almaya çalışıyorlardı. Fakat Türkiye buna yanaşmadı ve Türkiye'de azınlık kategorisine ancak Gayr-i Müslimlerin dâhil edilebileceğini belirtti. Bu kararında da ısrar etti. Ayrıca Türkiye'de bütün İslamlar kendilerinin azınlık kategorisine dâhil edilmesini istemiyorlardı. Hal böyle olunca, müttefikler, azınlıkları sadece inanç üzerinden değerlendirmeye mecbur kaldılar.

Barış Konferansında müzakere edilen azınlıklar konusunda ilkin Ermeni azınlığına değinelim. Daha önce de zikredildiği üzere Ankara Hükümeti, 1920 yılının Aralık ayında Ermeniler ile bir antlaşma yaparak hem Ermeniler ile olan Doğu sınırı sorunu hem de Ermeni sorununu çözmüştü. Fakat Barış Konferansına gelindiğinde hem Müttefik Devletler hem de Ermeniler masa başında Türkiye'den bir şeyler koparmak amacıyla tekrar Ermeni meselesini gündeme taşıdılar. Ama Türkiye bu konuda

¹⁰⁸ a.g.g., 16 Aralık 1922, s.1.

kesinlikle taviz vermeye yanaşmıyordu. Hatırlanacağı üzere yukarıda belirttiğimiz gibi Lozan Konferansına giden heyete verilen talimatta Ermeni yurdu konusunda kesinlikle taviz verilmemesi gerektiği belirtilmişti. Ermenilerin, Amerikalılar nezdinde yaptıkları kulis çalışmaları neticesinde, Amerikalıların de bu işe çanak tutmasıyla birlikte daha da cesaretlenen müttefikler bir Ermeni yurdunun teşkili için çaba sarf ettiler. Bu konuyu konferansta müzakereye açtılar. Fakat delegelerimizden Rıza Nur Bey bunu kabul etmeyerek, gerekli tepkisini koyduktan sonra toplantıyı terk etti. Daha sonra İsmet Paşa da Rıza Nur Bey'i destekleyici mahiyette bir beyanatta bulundu.¹⁰⁹ Türk heyetinin bu şekildeki sert tepkilerinden sonra müttefikler de Ermeni yurdu konusunda çok ısrar etmediler. Müttefiklerin geri atmalarının sonucunda Ermenilerin de ümitleri tükendi. Bu durumda bir şey yapamayacaklarını anlayan Ermeni delegeleri, Ocak ayının ortalarına doğru Lozan'ı terk ettiler.¹¹⁰

Barış Konferansında azınlıklar meselesinde Türkiye'yi en çok uğraştıran azınlık, Rumlar olmuştur. Buna sebep olarak, Türkiye'nin özellikle Batı kesiminde geniş bir alana yayılmış güçlü bir azınlık olmaları ve arkalarında Yunanistan gibi bir devletin olması gibi nedenler gösterilebilir. Tabii Müttefik Devletlerin çıkar sağlamak ve çıkarlarını korumak için bu azınlığı kullanarak Yunanistan'a verdikleri desteği de eklemek gerekir. Rum azınlık için önerilen teklif, Ermeni azınlık için önerilen tekliften farklı idi. Ermeniler için müstakil bir yurt talep edilirken, Rumlar için ise bundan farklı olarak bir kısmının yerlerinde kalması, bir kısmının ise Yunanistan'daki Müslümanlar ile değiştirilmesi şeklinde bir teklif sunuluyordu.

2.2.3.1. Nüfus Mübadelesi

Barış Konferansında müzakere edilen konulardan biri de, nüfus mübadelesidir. Bu mübadelenin mahiyeti, Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türk ve Müslümanların değişimi şeklindeydi. Bu konuyu konferansta teklif eden Cemiyet-i Akvam adına Doktor Nansen ile Yunan delege Venizelos idi. Delege heyetimiz bu şekilde gerçekleşen mübadele teklifini esas itibarıyla kabul etmiş, yalnız sivil ve askeri esirlerin iadesinin bundan daha acil olduğunu, bundan dolayı azınlıkların mübadelesi

¹⁰⁹ a.g.g., 9 Ocak 1923, s.2.

¹¹⁰ a.g.g., 15 Ocak 1923, s.1.

meselesinden önce onların mübadele şeklini halletmek gerektiğini bildirmişti.¹¹¹ Bu teklif Yunanlılar tarafından kabul edildi.

Yunan delegesi Venizelos'un bu konuyu konferansa teklif etmesine ve Türk heyetinin teklifini, tereddütlü olarak da olsa, kabul etmesine bakılırsa Yunanistan'ın bu konuyu çözmek istediğine hükmedilebilir. Fakat işin hakikati bundan farklıydı. Aslında Yunanlılar Türkler gibi azınlıkların mübadelesi meselesini Doğu'da daimi bir barış ve sükûn tesis etmek maksadıyla ileri sürmüyorlardı. Onların maksadı bir taraftan Anadolu hezimetinden sonra buradan Yunanistan'a giden Rum ahalinin baskılarını hafifletmek, diğer taraftan Batı Trakya'daki Türk ve Müslüman çoğunluğu dağıtarak Türklerin oradaki referandum teklifini kendiliğinden suya düşürmekti.¹¹² Venizelos'un bu niyetini anlamak için onun şu teklifi yeterli bir örnek olacaktır. Venizelos azınlıkların mübadelesini istiyor fakat İstanbul Rumlarının istisna edilmesini, buna mukabil Batı Trakya'daki Müslümanların Doğu Trakya'ya naklolunmasını ileriye sürüyordu.¹¹³ Venizelos bu teklifiyle neyi kastetmek istiyordu. Bu teklife yüklediği anlam çok açık idi. Yunan ordusu Akdeniz'e döküldükten sonra Anadolu'daki Rumlar artık bu topraklarda yaşayamayacaklarını anladıkları için adalara ve Yunanistan'a gitmişlerdi. Demek ki buralarda mübadele edilecek Rum ahali kalmamıştı. Aynı şekilde Yunan ordusu, Doğu Trakya'dan tahliye edilirken buralardaki Rumlar da hemen tamamıyla göç etmişlerdi. Demek ki Doğu Trakya'da dahi Yunanistan'a götürülecek Rum unsurları yoktu. O halde ortada yalnız İstanbul şehri ile civarında bulunan Rum ahali kalıyordu.¹¹⁴ Yukarıda zikredildiği üzere Venizelos İstanbul Rumlarının istisna tutulmasını istiyordu. Bu durumda Venizelos'un asıl amacının Batı Trakya'daki Müslümanları dağıtmak olduğu anlaşılıyor.

Yunan delegesi Venizelos'un bu şekildeki teklifine bir başka açıdan bakılacak olursa, bu teklif aslında bir tuzak idi. Türk heyetinin bu tuzağa düşmesi halinde vahim sonuçlar doğabilirdi. Türk heyetinin bu teklifi kabul etmesi halinde Yunanistan'ın şu yola başvurması muhtemeldi. Yunanistan adalarda, Makedonya'da özellikle Batı Trakya'da ne kadar Türk ve Müslüman ahali varsa kış içinde bunları yerlerinden kovacak, Türkiye'ye gönderecek, bunların meskenlerine Anadolu'dan ve Batı

¹¹¹ a.g.g., 15 Aralık 1922, s.1.

¹¹² a.g.g., 15 Aralık 1922, s.1.

¹¹³ a.g.g., 15 Aralık 1922, s.1.

¹¹⁴ a.g.g., 15 Aralık 1922, s.1.

Trakya'dan giden Rum ahaliyi yerleştirecek, kendisi sıkıntıdan kurtulacak fakat bilakis Türkiye'yi büyük bir felakete atmış olacaktı. Anadolu'daki kabil iskân yerlerinin hemen hepsi de yakılmış olduğu için Türkiye Yunanistan'dan giden zavallı göçmenlere başlarını sokacak birer kulübe bile bulamayacak, kış içinde aç ve çıplak meydanda kalan yüz binlerce ahali imha edilmiş olacaktı.¹¹⁵ Böyle bir durum Yunanlıların, Anadolu'da uğradıkları hezimetin öcünü almaları anlamına gelirdi. Böyle bir durum gerçekleşse Venizelos büyük bir zafer kazanmış olur ve Yunanistan'da kahraman ilan edilirdi. Fakat delege heyetimiz böyle bir hataya düşmedi ve Venizelos'un hevesi kursağında kaldı.

Nüfus mübadelesi ile ilgili daha detaylı bilgi vermek maksadıyla, Vakit Gazetesinin, Barış Konferansındaki müzakereleri takip etmek amacıyla Lozan'a gönderdiği muhabiri Ahmet Şükrü Bey'in kaleme aldığı ve gazetenin 19 Aralık tarihli nüshasında başyazı köşesinde yayınlanan bir yazısını aşağıya aktarıyoruz:

Nüfus Mübadelesi Meselesi

Konferansın son bir haftalık mesaisinin önemli bir kısmını nüfus mübadelesi ve azınlıklar hukuku meselesi teşkil etmiştir. Bu iki mesele aslında bir bütün oluşturması bakımından genel oturumda azınlıklar meselesi delegeler arasında incelenirken, diğer taraftan uzmanlar da mübadele meselesini tartışıyor ve delegelerin mesaisini kolaylaştırmaya çalışıyorlar. Önceki mektuplarımda izah ettiğim gibi mübadele meselesi bizim için hayati bir ehemmiyeti haiz olması bakımından bir taraftan memleketimizden hicret etmiş ve edecek olan Rumların bırakacakları taşınabilir ve taşınamayan mallar ile diğer taraftan Makedonya'da bulunan dindaşlarımızın orada terk edecekleri mallar ve arazinin değerleri arasındaki farkın karşılanması delege heyetimizce özellikle dikkate alınmaktadır. Mübadele hakkında şimdiye kadar münakaşa ve takrir edilmiş olan esasları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1-İstanbul [Makriköy* dâhil olmak üzere İstanbul Belediyesi sınırı] müstesna olmak üzere Türkiye'de bulunan bütün Rumlar Yunanistan'a nakledilecek ve 1918'den sonra İstanbul'da yerleşmiş veya yabancı bir uyrukta bulunmuş veya Yunan askerlik hizmetine dâhil olmuş olan İstanbullu Rumlar da mübadeleye dâhil olacak.

2- Batı Trakya [Bu kısım İtilaf Devletleri tarafından işgal edilen Trakya'dır] da bulunan Müslümanlar mübadeleden istisna edilmek şartıyla bütün Yunan Makedonya'sında

¹¹⁵ a.g.g., 15 Aralık 1922, s.1.

* Bugünkü adı Bakırköy (M.K).

bulunan ve Epir de dâhil olduğu halde miktarı dört yüz elli binden aşağı olmayan Müslümanlar ve Girit İslamları Türkiye'ye nakledilecektir.

3- İki tarafın göçmenlerinin bıraktıkları mallar ve arazilerin değeri özel komisyonlar aracılığıyla belirlenerek, aradaki fark borçlu kalacak taraftan tahsil edilecek. Bunun Makedonya Müslümanlarının mal ve mülkleri asgari olarak altmış milyon altın lira ve bizden hicret eden Rumların bıraktıkları mallar ve arazi azami olarak on milyon altın lira değerinde tahmin edildiğinden aradaki mühim farkı Yunan Hükümeti'nin ödemesi gerekecektir. Baş delegemiz İsmet Paşa hazretleri, Makedonyalıların dileklerini ve mali vaziyetlerini dikkate alarak bu noktada fevkalade ısrar etmektedir.

4- Mübadele emrine Haziran başlarında başlanması ve bunların kısım kısım birkaç sene zarfında icrası. Makedonyalılar, Makedonya'da bulunan Müslümanların işlemlerini bitirmeye imkân bulabilmeleri için bu müddetin en az beş sene olmasını rica etmektedirler. Makedonyalıların delegesi Profesör Muslihiddin Adil Bey delege heyetimiz nezdinde bu noktayı açıklamış ve teferruat kısmının belirlenmesi sırasında, mümkün mertebe uzun bir müddetin tayininin dikkate alınması kararlaştırılmıştır.

Tali komisyonda bu mübadele esasları münakaşa ve takdir edildiği sırada, azınlıklar meselesini de irdeleyen genel oturumda, Venizelos'un mübadeleyi gözden kaçırmakta ısrar etmesi dikkate değer bir durumdu. Malumdur ki mecburi mübadeleyi ilkin teklif eden Yunanlılardı. Cemiyet-i Akvam delegesi bu talebinden mülhem olarak iki hükümet arasında, konferansından toplanmasından önce, bir eşitlik zemini bulmaya çalışmış ve nihayet konferansa da görüşlerini izah etmiştir. Mübadele meselesinde, Türklerin, İstanbul'un da istisnasını kabul etmek suretiyle gösterdikleri uzlaşmacılıktan Yunan baş delegesi her nedense memnun olmamıştır. Anadolu'dan ve bilhassa İzmir'den Yunanistan'a hicret eden Rumların barışın yapılmasından sonra yine Anadolu'ya geri dönmeleri ümidini büsbütün kesen bu karar, bu Rumlar arasında Venizelos cenaplarına karşı büyük bir gücenme duygusu doğurmuş ve Yunanlı delege bu bakımdan bu teklifin göz ardı edilmesini talep etmiştir. Bugünkü konferans oturumunda azınlıklar meselesi müzakere olunurken Venizelos'un söylediği sözleri işte aynen naklediyorum. Venizelos söz alarak demiştir ki:

“Azınlıklar hukuku meselesine temas edildiği şu sıralarda mecburi nüfus mübadelesine dair kesin beyanatta bulunmak istiyorum. Her şeyden önce şurasını kesinlikle beyan etmek mecburiyetindeyim ki Yunanistan bu mübadele görüşünden kesin olarak uzaktır. Mübadele edilecek Rumlar ve İslamlar, gerek Yunanistan'daki İslamlar, gerek Anadolu'dan hicret etmiş olan Rumlar bu mecburi mübadeleye şiddetle karşıdırlar. Bu isteklerden mülhem olarak aşağıdaki teklifleri açıklıkla dile getirmek konumundayım:

Evvela- Anadolu'da varlığından bahsettiğimiz 300 bin Rum yerlerinde kalmalı ve hicret etmiş olanlar da yurtlarına geri dönebilmelidir. Türkler, Anadolu'da 250 bin

bulduğunu iddia ediyorlar. Fakat mademki 50 bin Türk Ortodoks vardır ve bunlar herhalde yurtlarında kalacaklardır. Bu 250 bin Rum da kalmalıdır.

Saniyen- İstanbul Rumları da yerlerinde kalmalı ve hicret edenler yine İstanbul'a gelebilmelidirler. Yalnız Doğu Trakya'dan göç eden Rumlar barıştan sonra Türkiye'nin uygun göreceği bir zamanda tekrar yurtlarına dönebilmek üzere şimdilik Yunanistan'da kalabilirler.

Bu müsaadelere karşılık Yunanistan da, tebaası olan İslamlara aynı müsaadeleri ve ikamet hakkı verecektir. Esirlerin mübadelesine gelince: Bu mübadelenin derhal ve süre tanımadan yapılmasını kabul ederiz.”

Bu sözler üzerine İsmet Paşa hazretleri söz almış ve demiştir ki: “Mübadele arzusu evvela Mösyö Venizelos tarafından izhar edilmiş ve bu mesele ile tali komisyon on gündün beri işgal eylemiştir. Şimdi Yunan baş delegeşi efendinin aksi bir istikamette beyanatta bulunması şaşkınlık verici bir durumdur. Azınlıklar meselesi hakkında açıklama yaptığım sırada söylemişim. Rumların mübadelesi, gelecekte iki devlet arasında bütün uyumsuzluk sebeplerini ortadan kaldırmak demektir ki hem Türkiye'nin selameti hem de dünya barışı için yararlı gördüğümüz bu esası da kabulde tereddüt etmedik. İstanbul'un istisnası hakkında İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika delegeleri tarafından ortaya konulmuş olan insanlık sever düşünceleri de bundan dolayı kabul ederek İstanbul'un istisnasına muvafakat eylemiş ve barışseverliğimizi geniş ölçüde göstermiştik. Bundan dolayı mübadelede malların değerlerinde meydana gelecek farklılığın ve İslamların maruz oldukları zarar ve ziyanın Yunanistan tarafından karşılanması şartıyla mecburi mübadeleyi kabul ettik. Bu meselenin teferruatı tali komisyon tarafından hazırlanmaktadır.”

Giritli delege yine söz alarak: “Aramızda anlaşmazlık vardır. Eğer ısrar ederlerse özür dilemeye de hazırım. Mecburi mübadeleden vazgeçiniz” demiş ve sonra İngiliz delegeşi Rumbold durumu aydınlatmaya çalışarak demiştir ki: “İstanbul'da fevkalade komiserler Anadolu Hıristiyanları hicret ettikleri zaman bu mesele ile pek çok işgal etmişlerdir. O zaman Cemiyet-i Akvam delegeşi Mösyö Nansen ile birlikte meseleyi inceledik. Mecburi mübadele fikri ilkin Nansen tarafından ortaya atıldı. Bu görüş onundur. Bu hususta o zaman Büyük Millet Meclisinin temsilcisi Hamit Bey'e müracaat ettik. O da bize ‘mübadele meselesi mevzubahis olursa ancak mecburi olabilir’ dedi. Durum işte bundan ibarettir.”

Bu sözler üzerine tali komisyonca başlanmış olan mübadele meselesinin tartışılmasına devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Tali komisyonda mübadele meselesi bugün tekrar incelenmeye başlanmıştır. Yunan delegeşi esas itibariyle mübadelenin İstanbul hariç olduğu halde yapılmasına muvafakat eylemiş yalnız patrikhanenin İstanbul'dan çıkarılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Yunanlılar patrikhane tarihi mevkiinden, dini vaziyetinden bahsederek azınlıkların hukuku mevzubahis olduğu bir sırada böyle bir

hareketin kesinlikle reva olmayacağından bahsetmiş ve İngiliz delegesi de patrikhanenin devam etmesine taraftar olmuştur. Bunu üzerine Türk delegeleri söz alarak şöyle cevap vermişlerdir:

“Biz Rumların vesaire unsurların mezhep işlerine tamamen hürmetkârız. Ve onların kiliselerine eskiden olduğu gibi riayet edeceğiz. İstedikleri ruhani liderini seçme hakkına sahip olduklarını kabul ve teslim ederiz. Ancak mevcut patrikhane müessesesinin devamını asla uygun göremeyiz. Patrikhane müessesesi zaten hukuken değişecektir. Patrikhanenin dâhili meclisleri – ki ruhani ve cismani ve karışık meclislerden ibarettir- artık bugünkü şekilde kalamaz. Çünkü ortada artık Anadolu ve Rumeli metropoliti yoktur. Patrikhane devletin mevcut sınırına ve Rumların ancak İstanbul’da bulunabilmesine göre şekil ve mahiyet olarak değişmek mecburiyetindedir. Patrik efendinin artık İstanbul’da işi yoktur. Bu bir şahıs meselesi değildir, bir müessese meselesidir ve bu müessese arz ettiğimiz sebeplerden dolayı mutlaka değişmelidir.”¹¹⁶

2.2.4. Kapitülasyonlar

Kapitülasyon kelimesi Latince *caput* (baş)’tan gelir ve baş eğmek, teslim anlaşması yapmak anlamlarını taşır.¹¹⁷ Genel anlamda ise ayrıcalık, imtiyaz manasına gelir. İlk kapitülasyonlar Osmanlı Devleti’nin en parlak dönemlerinde verildi. O dönemlerde Osmanlı Devleti çok güçlü olduğu için bu ayrıcalıklar Osmanlı Devletine zarar vermektan çok fayda sağlıyordu. Adli ve mali olmak üzere iki kategoride değerlendirebileceğimiz bu imtiyazlar, dünyadaki güçler dengesinin değişmesinden sonra, Osmanlı Devleti’ne zarar vermeye başladı. İlk başlarda belirli sürelerle verilen kapitülasyonlar Osmanlı’nın gerileme döneminde yani 18. yüzyılda sürekli hale getirildi. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında artık Osmanlı Devleti’nin egemenliği zedelemeye başladı. Daha önce gerek 19. yüzyılda gerekse 20. yüzyılın başlarında kapitülasyonları kaldırma konusunda bazı girişimlerde bulunulmuş ise de bu çabalar sonuçsuz kalmış, herhangi bir netice alınamamıştır. Kapitülasyonların Osmanlıların mali ve idari egemenliğine yaptığı fevkalade olumsuz etkileri iyice idrak eden Büyük Millet Meclisi bu konuda kesinlikle taviz vermiyordu ve Lozan’a giden heyete verilen talimatta da bu konuda kesinlikle taviz verilmemesi gerektiği belirtilmişti.

¹¹⁶ a.g.g., 19 Aralık 1922, s.1.

¹¹⁷ http://www.turkcebilgi.com/kapitulasyonlar/ansiklopedi#ansiklopedi-Kapitulasyonlar_Hakkında_Ansiklopedik_Bilgi (14.11.2010).

Kapitülasyonlar meselesi, Aralık ayının başında konferansta müzakere edilmeye başlandı. Kapitülasyonların müzakere edildiği komisyonun başkanlığı İtalyanlara aitti. Kapitülasyonların müzakere edildiği ilk toplantıda komisyon başkanı Marki Garroni, kapitülasyonların bugüne kadar varlıklarını korumasını şu cümlelerle meşrulaştırmaya çalışıyordu: “Kapitülasyonlarla tanınan ayrıcalıklar, çağın ihtiyaçlarına, hem yabancıların hem de bu ayrıcalıkları tanıyan devletin çıkarlarına öylesine uygun düşmekteydi ki, kapitülasyonlar, sonradan çeşitli antlaşmalarla birçok kez doğrulanmıştır.”¹¹⁸ Bir yandan kapitülasyonları meşrulaştırmaya çalışırken öte taraftan Türkiye’ye hak veriyordu: “Bununla birlikte, şunu da kabul etmek gerekir ki, çağdaş hukuk anlayışına göre kapitülasyonlar rejimi, bağımsız bir devletin egemen güçlerini kısıtlayıcı niteliktedir; Türkiye’nin, artık çağı geçmiş olan bu rejimin ortadan kalkmasını istemesi de anlaşılır bir şeydir.”¹¹⁹ Başlangıcı bu şekilde yapılan kapitülasyonların müzakereleri, ayrıntıları münakaşa edilerek devam etti. Müttefiklerin kapitülasyonlar konusunda, genel olarak istedikleri Vakit gazetesinde yer alan bir haber-yorumda dile getiriliyordu. Bu haber-yorumda, Müttefik Devletler’in kapitülasyonların yerine kaim olmak üzere bir takım güvenceler kabul edilmesini teklif ettikleri yazılıyordu. Bu tekliften anlaşıldığına göre Müttefikler mali ve iktisadi meselelerde bazı müsaadeleri kabul etmekte, fakat bu hususta da tam bir itilafa yanaşmamaktaydılar. Bu haber-yorumda, adli meseleler konusunda ise Müttefiklerin bunun başka bir ad altında devam ettirilmesini kesin bir şekilde istedikleri yazılıyordu. Müttefiklerin bu isteklerine karşı İsmet Paşa’nın cevabı net idi. İsmet Paşa, kapitülasyonların artık mevcut olmadığını ve bunun her ne ad altında olursa olsun bunun yaşatılmasının kabul edilmeyeceğini beyan etmiş ve eski Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış olan Balkan Devletlerinde, daha az müsait şartlar dairesinde kapitülasyonların ilga edilmiş bulunduğunu hatırlatıyordu.¹²⁰

Kapitülasyonlar ile ilgili müzakereler bu minvalde devam ederken, bu konu medyada da tartışılıyordu. Vakit gazetesinde de muhtelif zamanlarda bu konu ile ilgili çeşitli tahlil ve yorumlar yapılıyordu. Bu yorumlar bazen çok sert oluyordu. Mesela adli kapitülasyonlar meselesinin konu edildiği bir başyazıda, yazar öncelikle geçmişle ilgili

¹¹⁸ a.g.g., 4 Aralık 1922, s.1.

¹¹⁹ a.g.g., 4 Aralık 1922, s.1.

¹²⁰ a.g.g., 4 Aralık 1922, s.1.

bir değerlendirme yaparak daha önce memleketteki hükümet güçlerinde irade ve istek bulunmadığından, dünyadaki gelişmelerden habersiz ve tesadüfî bir şekilde birçok işin yapıldığını dile getiriyordu. Yazar bu şekilde yapılan işlerin sonucunda burada mevcut olan patrikhaneye yabancı ülkeler tarafından müdahalelerde bulunulmasının azınlıklar için faydasının görülebildiğini fakat bugünkü şartlar karşısında böyle bir müdahalenin neticesinin zarardan başka bir şey olamayacağını ifade ediyordu. Yabancı ülkelerin azınlıkları himaye adı altında müdahale imkânları mevcut olursa veya eski tarzda bir patrikhane idame edilirse, Türk milliyetperverliğinin husumetkâr bir vaziyette kalmaya mahkûm edilmiş olacağını belirtiyordu. Bu durum birçok sakıncalar doğurabilirdi. Bu müdahaleler karşısında birçok tedbir almamız mümkündü. Yazar, özel teşkilat yardımıyla uygulanacak gayet sıkı bir iktisadi boykotun ve buna benzer diğer uygulama ve rahatsız etme tedbirlerinin himayeye mazhar olanların bu memlekette yaşamasını imkân haricine çıkarabileceğini, antlaşmalardaki bütün himaye tedbirlerinin bu yoldaki teşebbüslere karşı aciz kalacağını ifade ediyordu. Azınlıkların bu himaye fikrinden vazgeçmeleri halinde daha iyi şartlarda yaşamaları mümkündü. Ahmet Emin, Hıristiyan azınlıkların asırlardan beri bu memlekette haiz oldukları parlak mevkie nihayet veren yabancı ‘himaye’ ve ‘müdahale’lerinden kurtulmaları halinde bu memlekette yeniden diğer vatandaşların emniyetini kazanıp rahat rahat yaşama ve çalışma imkânı elde edeceklerini dile getiriyordu. Yazının ilerleyen kısımlarında yabancıların ülkemizdeki durumları ile ilgili bir değerlendirme yaparak kapitülasyonların iradesiz ve aciz bir Osmanlı İmparatorluğunda belki de mükemmel bir imtiyaz olduğunu; fakat milliyetperver bir Türkiye’de yabancıların yerini dar etmekten başka bir işe yaramayacağını, kapitülasyonların mutlaka kaldırılması gerektiğini, bunun dışındaki herhangi bir çözüm arayışının sakıncalı bir durum olduğunu belirtiyordu. Devamında ise, şayet kapitülasyonların yerine geçmek üzere herhangi bir istisnai şekil konulacak olursa memleketimizde yabancı düşmanlığı cereyanının mutlaka açılacağını ve bu şekil sayesinde, yabancıların temin edilecek farz edilmiş faydalara mukabil bin türlü zararlara muhakkak uğrayacağını söylüyordu. Bu durumun aksi şeklinin gerçekleşmesi de mümkündü. Bu aksi şekil yabancıların yararına olurdu. Bu aksi şekil, yabancıların değerlerimize dokunan teşebbüslerden vazgeçmeleri ile mümkün olabilirdi. Böyle bir durumda yabancılar muhterem misafir muamelesi görecektir ve menfaatleri bin kat mükemmel surette temin edilmiş olurdu. Yazar, bu noktayı geniş bir nazarla görmeleri

gereken yerde kapitülasyonların himayesini istemekte ısrar eden yabancıların yerleşik bir gurur hissine fiili menfaatlerini feda etmekten başka bir şey yapmadıklarını dile getiriyordu.¹²¹

Bu konu ile ilgili gazetede çıkan diğer bir başyazıda ise, bu mesele etrafında cereyan eden münakaşalarda müttetiklerin tutumları değerlendiriliyor. Yazar, adli kapitülasyonlar meselesi münasebetiyle çok gürültü koparıldığını fakat işin görüldüğü gibi muğlâk ve müspet bir mesele olmadığını, işin basit bir psikoloji meselesi olduğunu ifade ediyor. Karşı tarafın, bu kadar ısrardan sonra zevahiri kurtarmak için saman çöpü bulmağa muhtaç olduklarını, yabancı sermayedarlarında mevcut olan telaş ve heyecanı bertaraf etmek için her nasıl olursa olsun müspet bir şey yapılmasına veya söylenmesine ihtiyaç duyduklarını belirtiyor. Devamında ise bu mesele ile ilgili, karşı tarafı tatmin edebilmek için neler yapabiliriz konusunda fikir beyan ediliyor. Yazara göre hakkımızdan ve haysiyetimizden hiçbir şey feda etmeksizin bu iki noktayı temin edebiliriz. Kendi ihtiyaçlarımız açısından adliyemizde ve hapisanelerimizde esaslı bir ıslahat icra edeceğimizi, bu maksatla yabancı uzmanların görüşlerinden, Türk memuru sıfatını haiz birer danışman sıfatıyla istifade etmenin de pek uygun bir şey olacağını ifade ediyor. Böyle bir fikir ve niyette olduğumuzu antlaşmayla ilgisi olmamak üzere ilgililere bildirirsek çıkmaz bir yolun çıkar bir hale gelmesi ihtimalinin yüksek olduğunu yazıyor.¹²²

Vakit gazetesinde çıkan başka bir yazıdan, kapitülasyonlarla sadece -İngiltere, Fransa ve İtalya'dan mürekkep- Müttetik Devletlerin ilgili olmadığı ayrıca Amerika'nın da ilgili olduğu anlaşılıyor. Gazetenin Lozan'a gönderdiği muhabiri Ahmet Şükrü Bey kaleme aldığı haber-yorumda, Lozan Barış Konferansı'nda kapitülasyonlar ile ilgili meseleler mevzubahis olunca Amerika misyonerlerinin Şark'taki misyonerleri için azami miktarda menfaatler temin etmek için Lozan'a peyderpey geldiklerini, misyonerlerin Şark'taki mevkilerinin manasını ancak kapitülasyonların devam etmesinde gördüklerini yazıyordu. Ardından bu durumun onlar için iyi neticeler vermeyeceğini belirterek "bu gafil adamlar anlamıyorlar ki kapitülasyonları devam ettirmeye çalıştıkça bağımsızlığına kavuşmak isteyen Türk milletinin düşmanlığını kazanacağını ve devam ettirilmeye çalışılan kapitülasyonlar, farzımuhal tamamen baki

¹²¹ a.g.g., 31 Aralık 1922, s.1.

¹²² a.g.g., 3 Şubat 1923, s.1.

kalmış olsa bile kamuoyunun kendilerini silip süpürmesine sebep olacaklardır” şeklinde bir öngöründe bulunuyordu.¹²³

2.2.5. Mali ve İktisadi Meseleler

Lozan Barış Konferansı’nda, mali ve iktisadi meseleler başlığı altında topladığımız, birçok mesele müzakere edilmiştir. Konferansın önemli konu başlıklarından birisi de mali ve iktisadi meseleler idi. Barış Konferansı’nın kesintiye uğramasına sebep olan meselelerden birisi de mali ve iktisadi meselelerdi. Büyük bir ehemmiyete haiz olan bu mesele birçok devleti ilgilendiriyordu. Bu mesele ile ziyadesiyle ilgili olan devlet, bu meseleleri müzakere eden komisyonun başkanlığını da deruhte eden, Fransa idi. Buna sebep olarak da şunu gösterebiliriz. Osmanlı İmparatorluğu sanayisini geliştirirken, ülkeyi mamur ederken en çok ilişki içinde olduğu ülkelerin başında Fransa gelir. Dolayısıyla Osmanlı ülkesinde en çok iş yapan şirketlerin başında Fransız şirketleri geliyordu. Bu yüzden borç, alacak-verecek meselesinde en çok Fransızlarla muhatap olmak zorunda kalıyorduk.

Bu meseleleri müzakere eden birkaç tane tali komisyon kurulmuştu. Bu tali komisyonların başında duyunu umumiye komisyonu geliyordu. Bu komisyon Osmanlı İmparatorluğu’ndan bakiye kalan borçları müzakere eden komisyondur.

Osmanlı İmparatorluğu’nda yetmiş yıla yaklaşan borç serüveninin tarihi XIX. yüzyılın ortalarına dayanır. İlk borç, 1854 yılında Kırım Savaşı sırasında alındı. Alınan borçlar doğru yerde kullanılmadığı için borçların ödenmesi zorlaştı. 1854’ten itibaren alınan dış borçların hemen hemen tamamı bütçe harcamaları ve eski borçların ödenmesinde kullanıldığından borçların faiz ve anapara yükü kısa sürede çığ gibi büyüdü.¹²⁴ Daha sonra da bu borç almalar tekrarlandı. Durum öyle bir hale geldi ki, devlet artık borçların anaparasını ödemekten ziyade, borçların faizlerini bile ödeyemez oldu. Her yeni borçlanmada borcun faiz ve anapara ödemelerini güvence altına almak için belirli bütçe kalemlerinin ipotek edilmesi Osmanlı bütçesini düzenli gelirlerinin önemli bir kısmından yoksun bırakmaya başladı.¹²⁵ Alınan borçların miktarının

¹²³ a.g.g., 29 Kasım 1922, s.2.

¹²⁴ M. Murat Baskıcı, (T.Y.) “Sevr ve Lozan Antlaşmalarının Başlıca Hükümlerinin Karşılaştırılması”, *Mülkiye*, C:XXVIII, S. 242, s. 111.

¹²⁵ M. M. Baskıcı, a.g.m., s. 111.

çoğalmas ve Osmanlı İmparatorluğunun mali iflasını ilan etmesi üzerine, batılı devletler bu alacaklarını tahsil edebilmek için Duyun-ı Umumiye İdaresi(Genel Borçlar İdaresi)'ni kurdular. 1881 yılında çıkarılan Muharrem Kararnamesi ile belirli devlet gelirleri, Batılı alacaklılara tahsis edildi. Bu müessese vasıtasıyla devletin birçok ekonomik kaynağına el konulmuş olunuyordu.

Osmanlı borçlarının konuşulduğu komisyonda İsmet Paşa, Türkiye'nin bu konudaki görüşünü şu şekilde açıklıyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Osmanlı borçları hakkında, Eski Türkiye'nin önceki taahhütlerine sadık kalma esasını kabul ettiğini beyan etmiştir. Fakat İsmet Paşa, 1914 senesinden beri imparatorluktan ayrılmış olan vilayetlerin, tali komisyonca tayin edilecek hisseyi ödemeleri hususunda ısrar etmiştir.¹²⁶ Bu konu hakkında aynı görüşü diğer bir delegemiz Hasan Bey, tali komisyonda dile getirmiştir. Hasan Bey, 30 Kasım tarihinde toplanan tali komisyondaki müzakerelerde bu görüşünü müdafaa etmiş ve Yunan delegesinden başka, her devlet tarafından, Hasan Bey'in görüşü derhal kabul edilmiştir. Yunan delegesi borçların taksiminin muhakkak olduğunu kabul etmiş ise de Yunanistan'ın mali durumunun bu borçların hiçbir kısmını yüklemeye müsait olmadığını ifade etmiştir. Yunan delegesinin bu itirazı Fransız delegesi tarafından reddedilmiştir.¹²⁷

Yukarıda da ifade edildiği gibi mali ve iktisadi meseleler komisyonuyla en ilgili devlet Fransa'ydı. Aynı zamanda bu komisyonun müzakerelerinde bize en çok güçlük çıkaran devlet de Fransa idi. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Duyun-ı umumiye meselesinde ve genel olarak mali meselelerde bize en ziyade müşkülât çıkaran, her gün yeni bir sorun meydana getiren heyet, müzakerelerin arifesine kadar bize dost görünen Fransızlar olmuştur. Bu konu ile alakalı olarak, Vakit gazetesinde çıkan bir haber-yorumda gazetenin Lozan'daki muhabiri Ahmet Şükrü Bey, Şark'ta mali menfaatleri en büyük olan devletin Fransa olduğunu yazıyordu. Fransa'nın bu durumu bir dakika bile gözden uzak tutmamasının tabii olduğunu belirtiyordu. Fakat Fransa'nın mali menfaatler dolayısıyla Türkiye'ye karşı yine eski tahakküm ve müdahale siyasetini takib etme arzusu taşımasının, o menfaatleri her şeyden evvel kendisinin ihmal etmiş olacağı anlamına geleceğini söylüyordu. Yazar hayıflanarak, "ne yazık ki Fransa'nın

¹²⁶ a.g.g., 1 Aralık 1922, s.1.

¹²⁷ a.g.g., 6 Aralık 1922, s.2.

Lozan'daki delegeleri Fransa'nın Şark'taki hakiki menfaatlerini fikrimizce en ziyade zedeleyecek bir siyaset takip eden kimselerdir" diye yazıyordu.¹²⁸

Mali ve iktisadi meseleler komisyonunda müzakere edilen diğer bir konu da tamirat ya da tazminat meselesidir. İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşından sonra yenilen devletlerden, savaş tazminatı alma yoluna gittiler. Osmanlı İmparatorluğunun içinde yer aldığı İttifak Devletleriyle yapılan antlaşmalarda savaş tazminatını havi maddeler bulunuyordu. Osmanlı ile yapılan Sevr Antlaşmasında da bu madde yer alıyordu. Fakat Sevr uygulanma imkânı bulmadığı için bu madde de tatbik edilemedi. Müttefik Devletler, Sevr Antlaşmasında yer alan bu maddeyi Lozan'da da görmek istiyorlardı. Müttefikler, Türkiye'den tahsil edilecek tazminatın hesaplanmasında başlangıç noktası olarak Mondros Mütarekesinin imzalandığı tarihi baz almak istiyorlardı. Fakat Türkiye bunu kabul etmek istemiyordu. İsmet Paşa, müttefik kıtalarının işgal masraflarının ancak Mudanya Mütarekenamesi'nden itibaren hesap edilmesini ve aynı zamanda Yunanistan'ın Küçük Asya'da meydana getirdiği hasarları tamir etmesini talep etmiştir.¹²⁹ Fakat Yunan baş delegesi Venizelos bu fikre karşı çıkıyordu. Venizelos, Anadolu'da yaptıkları işgalin Birinci Dünya Savaşı'nın devamı niteliğinde olduğunu ve Müttefik Devletlerin talepleri doğrultusunda bu işgali gerçekleştirdiklerini söyleyerek, Yunanistan işgal kuvvetleri için tazminat istemesine karşı heyetimiz şu cevabı vermiştir. Türkler, Yunanlıların askeri işgallerine kendilerinin sebebiyet vermemiş olduklarından masraflar ve tazminat namıyla hiçbir şey tanımadıklarını ve Anadolu'nun işgali de sırf Sevr muahedesinin uygulamasını temin için müttefikler tarafından Yunan ordusunun musallat edilmesinden dolayı vukua geldiğini söylemişlerdir.¹³⁰

2.3. MÜZAKERELERİN KESİNTİYE UĞRAMASI

20 Kasım 1922 Pazartesi günü ilk toplantısını yapan Lozan Barış Konferansı 77 günlük bir süre zarfında müzakerelere devam etti. Bu süre zarfında konferansta, bazen iyimser bir yaklaşım sergilenirken; bazen de karamsar bir hava hâkim oluyordu. Bazen öyle karamsar bir tablo çiziliyordu ki, bu iki buçuk aylık sürecin ortalarında bile,

¹²⁸ a.g.g., 20 Ocak 1923, s.2.

¹²⁹ a.g.g., 1 Aralık 1922, s.1.

¹³⁰ a.g.g., 1 Aralık 1922, s.1.

gazetelerde ‘konferans kesintiye mi uğruyor ?’ diye haberler çıkıyordu. Çok çetin geçen bir müzakere süreci yaşandı. 1923 yılının Ocak ayının sonlarına gelindiğinde birçok konuda sorunların çözümü noktasında orta bir yol bulunmuştu. Fakat hala çözümlenemeyen meseleler de vardı. Musul sorunu da bunlardan biriydi. 24 Ocak Çarşamba günü yapılan toplantıda Musul meselesi müzakere edildi. Bu toplantı çok çetin mücadelelere sahne oldu. Lord Curzon’un sunduğu ve diğer müttefik delegelerinin de destek verdiği teklif, heyetimiz tarafından reddedildi. Bunun üzerine Lord Curzon meseleyi Cemiyet-i Akvam’a götürmeye karar verdi.¹³¹

Heyetimizin müttefiklerin bu tekliflerini reddetmesi, müttefikleri kızdırdı. Bunun üzerine Lord Curzon Beau-Rivage oteline çağırdığı Mösyö Bompard ile Marki Garroni’ye Türklerle daha fazla tartışma ve görüşmeye yer olmadığını söyleyerek “esasen lüzumundan fazla uzun sürmüş olan bir konferansa artık nihayet verelim” dedi.¹³² Daha sonra İtilaf Devletlerinin temsilcileri, bu görüşmede vardıkları karar gereği, her biri kendi komisyonuyla ilgili meselelerde birer taslak hazırladılar. Bu taslakları bir araya getirerek bir antlaşma taslağı oluşturdular. Bu antlaşma taslağını Türk heyetine sundular.

Bu taslak, imzalanması mümkün olmayan maddeler ihtiva etmekteydi. Özellikle mali konular ile ilgili maddeler ağır şartlar içermekteydi. 30 Ocak Salı günü heyetimize sunulan bu taslak için İsmet Paşa sözleri sarf etti: “Proje, tartışılması mümkün olmayan bir projedir ve müttefiklerin barış istemediklerini göstermektedir.”¹³³ İsmet Paşa, bu minvalde, 4 Şubatta gazetecilere verdiği demeçte, Türkiye’nin iktisadi hükümler hakkında müttefiklerin tekliflerini kabul etme imkânı olmadığını beyan etmiştir.¹³⁴

Yapılan son toplantılardan bir netice elde edilemeyince ve Fransa ile İtalya temsilcilerinin son çabaları da sonuç vermeyince, 4 Şubat Pazar gününden sonra delege heyetleri, birer temsilci bırakarak, Lozan’dan ayrılmaya başladılar. Böylece Yakın Doğu Barışı için toplanan Lozan Barış Konferansı, 4 Şubat 1923’te kesintiye uğramış oldu.

¹³¹ a.g.g., 25 Ocak 1923, s.1.

¹³² A. N. Karacan, a.g.e., s.257.

¹³³ a.g.g., 31 Ocak 1923, s.1.

¹³⁴ a.g.g., 6 Şubat 1923, s.1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İKİNCİ DEVRE LOZAN MÜZAKERELERİ

3.1. LOZAN'A GİDEN HEYETTE YAPILAN DEĞİŞİKLİLER

Lozan Barış Konferansı'nın birinci devresine katılan Türk heyetini, I. bölümde bazı eserlerden yararlanarak bir liste halinde sunmuştuk. Yine bu eserlerden yararlanarak, konferansın ikinci devresine katılan heyetteki değişiklikleri şu şekilde sıralayabiliriz.

Baş delege ve delegelerde herhangi bir değişiklik olmadı. Danışmanlarda ise yeni bir değişikliğe gidilmedi. Sadece eksiltme yoluna gidildi. Önceki heyette bulunan birçok danışman yeni heyette yoktu. Birinci dönem heyetine katılmış olup da ikinci dönem heyetinde yer almayan danışmanların isimleri şu şekildedir. Mahmut Celâl Bey (Bayar), Zülfi Bey (Tiğrel), Veli Bey (Saltık), Senüiddin Bey (Başak), Muhtar Bey (Çilli), Mustafa Zühtü Bey (İnhan), Şükrü Bey (Kaya), Cavit Bey, Haim Naum, Baha Bey, Şevket Bey (Doğruker), Hamit Bey (Hasancan).

Yeni heyette genel sekreterlik görevinde değişiklik oldu. Önceki heyette genel sekreter sıfatıyla Lozan'a giden Reşit Safvet Bey yeni heyette yoktu. Onun yerine Tevfik Kâmil Bey (Koperler) genel sekreterlik görevini ifa etti.

Değişiklik yapılan diğer bir grup ise kâtiplerdi. Önceki heyette yer alan kâtiplerden; Mehmet Ali Bey (Balın), Cevat Bey (Açıkalın), Celal Hazım Bey (Arar), Saffet Bey (Şav), Süleyman Saib Bey (Kıran) yeni heyette yer almıyorlardı. Bunların yerine Naci Bey (Kenter), Hamit Bey (Eseniş), Ali Muhtar Bey, Aziz Bey (Topkaç) ve Hüsnü Bey (Özer) kâtip olarak yeni heyete katıldılar.

Birinci devredeki heyete basın danışmanları olarak katılan Ruşen Eşref Bey ve Yahya Kemal Bey yeni heyette yer almıyorlardı. Bunların yerine basın danışmanı olarak Nihat Reşat Bey yeni heyete iştirak ediyordu.

Birinci Devre Lozan Görüşmeleri'ne çok az sayıda Türk gazeteci katılmıştı. İkinci dönem görüşmelerini takip etmek için birçok Türk gazeteci Lozan'a gitti. Birinci heyette yer alan gazetecilerden Ahmet Cevdet Bey yeni heyette bulunmuyordu. Önceki dönemde Vakıf gazetesini temsilen katılan Ahmet Şükrü Bey, yeni dönemde gazete değiştirdi. İkinci dönemde Lozan'a giden Türk gazetecilerin ve temsil ettikleri gazetelerin isimleri şu şekildeydi: Mehmet Asım Bey (Us)(Vakit), Ahmet Şükrü Bey (Esmer)(Vatan), Velid Ebuuzziya Bey (Tevhid-i Efkâr), Hüseyin Cahit Bey (Yalçın)(Tanin), Ali Naci Bey (Karacan)(Akşam), Suphi Nuri (İleri)(İleri), Kerami Bey

(Kurtbay)(Hâkimiyet-i Milliye), Mecdi Sadrettin Bey (Sayman)(İkdam), Kemal Salih Bey (Sel)(Yeni Gün), Ahmet Hidayet Bey (Reel)(Öğüt).

3.2. İKİNCİ DÖNEM LOZAN KONFERANSI GÖRÜŞMELERİNİN BAŞLAMASI

Lozan Barış Konferansı, her ne kadar 4 Şubat 1923 tarihinde inkıtaa uğramış ise de, devletler, barışın yapılacağına dair ümitlerini yitirmemişlerdi. Zira Türk delege heyeti Lozan'dan ayrılmadan önce konferansın neticesini öğrenmek istemişler ve İsmet Paşa, konferansın genel sekreteri Mösyö Massigli'ye konferansın bitip bitmediğini sormuştu. Mösyö Massigli ise, konferansın bitmediğini sadece ertelendiğini söylemişti.¹³⁵ Delege heyetleri ülkelerine döndükten sonra konferansla ilgili devletler kendi meclislerinde bu konuyu tartıştılar. Bu tartışmaların neticesinde barış projeleri hazırlandı ve ilgili devletlere birer nota ile birlikte sunuldu. Müttefik Devletler ile Türkiye arasında cereyan eden ve barış projeleri ile beraber yapılan bu nota teatilerinden sonra konferansın tekrar toplanılmasına karar verildi.

12 ve 13 Nisan 1923 tarihlerinde ilgili devletlerin hükümetlerine birer davetiye gönderilerek Lozan Konferansının Nisan ayının 23'ünde toplanılacağı bildirilmişti. Konferansın 23 Nisan 1923'te toplanılacağı kesinleştikten sonra delege heyetleri Lozan'a gitmeye başladılar. Türk delege heyeti de gerekli hazırlıklarını tamamladıktan sonra Lozan'a gitmek için 18 Nisan 1923 Çarşamba gününü seçtiler. Delege heyetimiz 18 Nisan 1923 Çarşamba günü saat 12.00'de Sirkeci'den hareket ettiler.¹³⁶ Delege heyetimiz 21 Nisan Cumartesi günü Lozan'a ulaştı. Diğer ülkelerin delege heyetleri de Lozan'a ulaştıktan sonra konferans 23 Nisan 1923 Pazartesi günü toplandı.

23 Nisan Pazartesi saat 16.30'da delege heyetlerinin başkanları arasında yarı resmi bir şekilde yapılan konferansın ilk toplantısına İngiliz başdelegesi Sir Horace Rumbold başkanlık yaptı. Sir Horace Rumbold bu vesile ile yaptığı konuşmasında, önceki konferansta tartışılıp karara bağlanan konulara tekrar dönülmeyeceğini söyledi. Daha sonra diğer başdelegeler de söz alarak birer konuşma yaptılar. Bu konuşmalardan dikkate şayan olan konuşma Amerika temsilcisi Mister Grew'in konuşmasıydı. Bern

¹³⁵ A. N. Karacan, *a.g.e.*, s.300.

¹³⁶ *a.g.g.*, 19 Nisan 1923, s.1.

sefirliği yapan Mister Grew, gerektiği takdirde toplantılara daha sık katılacağını, Amerika'nın menfaatlerini müdafaa edeceğini ve Türkiye'nin karşısında olmayacağını söyledi. Bu konuşmalardan çıkan genel görüşe göre artık herkes barışı istiyor ve bunun için ellerinden geleni yapmaya hazır görünüyorlardı.¹³⁷

Lozan Barış Konferansı'nın ikinci döneminin bu ilk toplantısında birincisinde olduğu gibi yine komisyonlar kuruldu. Birinci dönem görüşmelerinde bu çalışma grupları, komisyon ve tali komisyon şeklinde olmak üzere ikiye ayrılmışlardı. Fakat bu sefer farklı olarak komisyon ve tali komisyon tabirleri kaldırıldı. Yerine sadece komite adı verilen tek bir çalışma grubu oluşturuldu. Bütün meseleler bu komitelerde görüşülecekti. Bu komiteler yine üç ana başlıkta toplanmaktaydı. Bu üç komitenin muhtevastındaki konular ve komite başkanlıklarının verildiği devletler birinci dönemdeki gibi idi. Sadece başkanlarının adları değişmişti. İngiltere adına Sir Horace Rumbold, Fransa adına General Pellé ve İtalya adına Mösyö Montagna başkanlık edecekti.¹³⁸

3.2.1. Sınırlar

Sınırlar meselesi, birinci dönem görüşmelerinde, büyük bir kısmı halledildiği için bu yeni dönemde çok fazla görüşülecek mesele kalmamıştı. Zira yukarda belirtildiği gibi ilk toplantıda Sir Horace Rumbold çözüme kavuşturulan meselelere tekrar girmeyeceğini söylemişti. Biz de burada sadece yapılan düzeltmeler ve eklemeleri ele alacağız.

3.2.1.1. Trakya Sınırı

Barış Konferansı'nın açılışından sonraki ilk iş toplantısında yani 24 Nisan 1923 Salı günü gündeme gelmiştir. Konferansın birinci döneminde son olarak, 30 Ocak Salı günü heyetimize sunulan projede Trakya sınırı Meriç nehrinin sol kıyısı olacaktı. Türkiye yeni dönemde bu maddeye karşı çıkıyordu. İsmet Paşa Trakya sınırın Meriç nehrinin "Talveg" hattı olmasını istiyordu. Fakat karşı taraf buna karşı çıkıyordu. Sir

¹³⁷ a.g.g., 25 Nisan 1923, s.1.

¹³⁸ a.g.g., 26 Nisan 1923, s.1.

Horace Rumbold, böyle bir sınırın değişken olacağını, ayrıca balık avcılığında sıkıntılı durumlar yaşanabileceğini belirterek bu teklife karşı çıkıyordu. Aynı şekilde diğer müttefiklerin delegeleri de karşı çıkıyordu. İsmet Paşa da sınır “Talveg” hattı olmadığı takdirde nehrin Türkiye tarafındaki halkın bu sudan yararlanamayacağını söyleyerek bu görüşünde ısrar ediyordu.¹³⁹ Taraflar kendi görüşlerinde ısrar ettikleri için bu meselenin görüşmeleri ertelendi.

Çözümü ertelenen bu mesele yaklaşık bir buçuk ay sonra yani 4 Haziran 1923 Pazartesi günü birinci komitede tekrar görüşülmeye başlandı. Yapılan müzakerelerin neticesinde, Yunanistan’ın bu teklife rıza göstermesinden sonra Türkiye’nin teklifi kabul edilerek Trakya sınırı Meriç’in Talveg hattı olarak kabul edildi.¹⁴⁰

3.2.1.2. Güney Sınırı

24 Nisan 1923 Salı günü müzakere edilen diğer bir sınır meselesi de güney sınırı idi. Bu sınırın müzakeresinde İsmet Paşa, Ankara İtilafnamesi’nin aynen barış antlaşmasına girmesini talep ediyordu. Fakat Fransız General Pellé buna karşı çıkıyordu. O sadece sınır ile alakalı olan maddenin antlaşma metnine girmesini istiyordu. General Pellé bu meseleyi ikili görüşmelere bırakmayı tercih ediyordu. İngiliz Rumbold ve İtalyan Montagna’da General Pellé’ye destek çıkınca bu mesele de çözüme kavuşmadı ve görüşmeler tehir edildi.¹⁴¹

Güney sınırı meselesi, konferansta iki aydan daha fazla bir süre sonra tekrar müzakereye açıldı. 26 Haziran 1923 Salı yapılan toplantıda General Pellé, bu sorunun daha önceki müzakere esnasında çözüme kavuşturulamadığını fakat İsmet Paşa ile yaptıkları ikili görüşmelerde neticeye vardıklarını söyledi. General Pellé, Türkiye’nin talebi olan Ankara İtilafnamesi’nin tamamen antlaşmaya girmesi isteğini değiştirdiklerini bunun yerine Ankara İtilafnamesi’ni ve özellikle değişikliklerinin yürürlükte olacağına dair Fransa’nın mektup tarzında bir beyanname vermesini

¹³⁹ a.g.g., 26 Nisan 1923, s.1.

¹⁴⁰ a.g.g., 1 Temmuz 1923, s.2.

¹⁴¹ a.g.g., 30 Nisan 1923, s.1.

kararlaştırdıklarını söyledi. İsmet Paşa da bunu senet olarak kabul ettiğini söyledi.¹⁴² Böylece güney sınırının Suriye ile olan kısmı hal edilmiş oldu.

Güney sınırında Suriye sınırının dışında Irak sınırı meselesi de çözüm bekleyen bir meselesiydi. Siyasi ve arazi meseleleri ile ilgilenen Birinci Komite'nin 24 Nisan 1923 tarihli toplantısında müzakere edilen bu mesele ile alakalı olarak İngiltere, antlaşma yürürlüğe girdikten sonra bir yıl içinde bu meselenin iki devlet arasında yapılacak görüşmelerle çözüme kavuşturulmasını istiyordu. Bu teklif Türkiye tarafından kabul edildi. Ayrıca bu bir senelik süre içerisinde bu topraklar ile ilgili mevcut durumun korunması da talep ediliyordu. Bu konuda da genel anlamda uzlaşmaya varıldı fakat işin detay kısmında pürüzler çıkınca bu sorunun da çözümü ertelendi.¹⁴³ Bu mesele daha sonra 26 Haziran 1923'te yapılan toplantıda tekrar müzakere edildi. Bu müzakerelerde bir görüş birliğine varıldı. Daha önce belirlenen bir yıllık süre dokuz aylık bir süreye indirildi. Eğer bu süre zarfında çözülmese Cemiyet-i Akvam'a havale edilecekti.¹⁴⁴ Böylece Irak sınırı (Musul) konusunda tam bir çözüm hâsil olmadı.

3.2.1.3. Adalar

Birinci Komitenin 24 Nisan 1923'te müzakere ettiği diğer bir mesele de adalar meselesi idi. adalar meselesi birinci dönem görüşmelerinde de müzakere edilmişti. Birinci dönemde kabul maddeler aynen kabul edildi. Ek olarak Meis Adası, Adakale ve Merkep Adası müzakere edildi. İsmet Paşa, Türkiye karasularında bulunması hasebiyle Meis Adasını talep etti. İsmet Paşa bu adanın Türkiye'nin hâkimiyetinde olduğunu söyleyerek, 12 Şubat 1914 tarihinde yapılan Londra Konferansı ve İtalya ile yapılan Lozan Antlaşması(Uşi) ile buradaki hâkimiyetimizin tanındığını belirtiyordu. İsmet Paşa, bu adanın Anadolu'nun emniyeti için önemli olduğunu da ifade ediyordu. Ayrıca daha önce gündeme gelmeyen, bir nevi unutulmuş olan, Tuna nehri üzerindeki Adakale ile Merkep Adaları talep edildi. Müttefik Devletler Meis Adasını vermeye yanaşmadılar. Merkep Adalarını verebileceklerini belirttiler. Adakale meselesinde ise Romanya karşı çıkararak buranın kendilerine ait olduğunu iddia ettiler. Bu konuda da ilk

¹⁴² a.g.g., 1 Temmuz 1923, s.2.

¹⁴³ a.g.g., 30 Nisan 1923, s.1.

¹⁴⁴ a.g.g., 1 Temmuz 1923, s.2.

günkü toplantıda tam bir netice hâsıl olmadı.¹⁴⁵ Daha sonra 4 Haziran 1923'te yapılan toplantıda adalar konusu müzakere edilirken İsmet Paşa, genel barışın sağlanması için Meis Adasından çekileceklerini söyledi. Adakale Romanya'ya bırakıldı. Bu fedakârlığımızın karşılığında müttefikler de bize Merkep Adalarını bahşettiler.¹⁴⁶

3.2.2. Kapitülasyonlar

Kapitülasyonlar meselesi 27 Nisan 1923 Cuma günü saat 17.30'da Birinci Komite'nin toplantısında gündeme geldi. Kapitülasyonlar meselesi konusunda, daha önce de belirtildiği gibi, her iki taraf da kapitülasyonların tamamen kaldırılması konusunda uzlaşmaya varmışlardı. Müttefiklerin 30 Ocak 1923 tarihinde heyetimize verdikleri barış taslağında 26. madde Boğazlar ile ilgiliydi. Konferansın kesintiye uğramasından sonra Müttefik Devletlere verdiğimiz karşı teklifte bu konu da ele alınmış ve bazı değişiklikler yapılmıştı. Müzakere esnasında Mister Rumbold, söz alarak yapılan bu değişikle Müttefik Devletler adına emrivaki anlamlara gelebilecek bir dil kullanıldığını ileri sürerek açıklama istedi.¹⁴⁷

Bunun üzerine İsmet Paşa, konuya açıklık getirerek burada farklı anlamalara gelebilecek bir dil kullanılmadığını yalnızca bunun yazılış biçimiyle alakalı olduğunu belirterek; önceki dönemde yazılan maddelerde tam bir açıklık olmadığını farklı anlamlara gelebilecek bir dil kullanıldığını şimdi ise daha açık bir dil kullanıldığını dile getiriyordu. Ancak İngiliz delege Andrew Ryan, bu sözlere karşı çıkarak bu durumun İsmet Paşa'nın belirttiği gibi sadece yazılış biçimi olayı olmadığını ileri belirterek burada farklı maksatlar olduğunu ileri sürdü. Mister Ryan, burada kullanılan kelimelere dikkat çekerek, Müttefiklerin "ilga edilecek" ibaresini kullandığını Türkiye'nin ise "ilga olunmuştur" ibaresini kullandığı söylüyordu. Bunun ise kapitülasyonların ilga tarihini belirlediğini ifade ediyordu. Kapitülasyonların ilga tarihi hakkında konuşan General Pellé, kapitülasyonların bir sürece yayıldığını, bir anda oluşan şeyler olmadığını, karşılıklı haklar tanıdığını söyleyerek bunun tek taraflı kaldırılamayacağını, yerine başka anlaşma gelmeden bunun kaldırılamayacağını söylüyordu. İsmet Paşa, kapitülasyonların 1914'te tek taraflı olarak kaldırıldığını, Türk Hükümetinin

¹⁴⁵ a.g.g., 30 Nisan 1923, s.2.

¹⁴⁶ a.g.g., 5 Haziran 1923, s.1.

¹⁴⁷ a.g.g., 2 Mayıs 1923, s.2.

kapitülasyonları tek taraflı olarak değerlendirdiğini söyleyerek bizim için kapitülasyonlar ilga edilmiştir, diyordu.¹⁴⁸

Türk tarafının tek taraflı belgeler olarak değerlendirdiği kapitülasyonlara Müttefikler, uluslararası boyutu olan karşılıklı haklara sahip belgeler olarak bakmaktaydılar. Bu sebeple tek taraflı olarak kaldırılamayacağını bundan dolayı da antlaşma imzalanmadan önceki dönemi kapsadığını ileri sürüyorlardı. Bu görüşü sadece Müttefik temsilcileri savunmuyorlardı. Amerikan temsilcisi Mister Grew de bu görüşü şiddetle savunuyordu. Mister Grew, hükümetinin, kapitülasyonların tek taraflı kaldırılmasını kabul edemeyeceğini, yabancılara verilen hakların ancak görüşülerek değiştirilebileceğini, aksi takdirde bunun kaldırılmamış sayılacağını söylüyordu. Yapılan tartışmalarda herhangi bir neticeye ulaşılamayınca Mösyö Montagna bir önerisiyle çözüm bulundu. Mösyö Montagna bu metnin hukuk müşavirleri tarafından tekrar yazılmasını öneriyordu.¹⁴⁹

Bu öneriden sonra uzmanlar tarafından yeni bir metin hazırlandı. 26. madde ile ilgili hazırlanan bu metin, 16 Mayıs 1923 Çarşamba günü öğleden önceki celsede gündeme geldi. Yeni metin okundu. Yeni metin “Müttefikler, Türkiye’de kapitülasyonların tekâlif, iktisadi, adli, mali cihetleriyle ilgasını kabul ettiklerini beyan ederler” şeklindeydi. Fakat bu metine de General Pellé tarafından bir eleştiri getirildi. Mösyö Pellé, bazı kelimelerin gereksiz olduğunu düşünüyordu. yapılan tartışmalardan sonra İsmet Paşa, kapitülasyonların kesinlikle kaldırıldığı anlamı çıkması şartıyla kelimelerin önemli olmadığını ve yeniden yazılmasını önerdi. Bu öneri kabul gördü.¹⁵⁰

Bu konu son olarak 19 Mayıs 1923 Cumartesi günü icra edilen toplantıda gündeme geldi. Yapılan düzenleme ile yeni metin “İşbu ahidnâmeye vaz-ı imza eden âkidînin her biri kendisine taalluk eden cihette Türkiye’de kapitülasyonların her nokta-i nazardan tamamî-i ilgasını beyan etmeği kabul eyler” şeklinde komiteye sunuldu. Komite bu son halini kabul etti.¹⁵¹ Böylece kapitülasyonlar meselesi tamamen halledilmiş oldu.

¹⁴⁸ a.g.g., 2 Mayıs 1923, s.2.

¹⁴⁹ a.g.g., 2 Mayıs 1923, s.2.

¹⁵⁰ a.g.g., 22 Mayıs 1923, s.2.

¹⁵¹ a.g.g., 24 Mayıs 1923, s.1.

3.2.3. Mali ve İktisadi Meseleler

Mali ve İktisadi meseleler, Lozan Barış Konferansı'nın Birinci Dönemi'nde müzakere edilmiş fakat herhangi bir neticeye ulaşılamamıştı. Bu dönemde en çetin geçen müzakerelerden birisi de bu konuda yapılan müzakerelerdir. Herhangi bir neticeye ulaşamadığı gibi konferansın inkıta uğramasına sebep olan en önemli meselelerden birisi de bu konu idi. Bu meselenin çözümü konferansı o kadar kilitlediği barizdi ki, Fransa Başbakanı Mösyö Poincare, bu meseleyi, daha sonra ayrıca müzakere etmek suretiyle, istisna tutarak antlaşmanın imzalanmasını teklif etmişti. Fakat bu teklif kabul görmemişti.

Lozan Barış Konferansı'nın kesinti döneminde yapılan nota teatilerinde barış projelerinin ağırlık konusu mali ve iktisadi meseleler idi. Görünen o ki, Lozan Barış Konferansı'nın İkinci Dönemi'nin antlaşmanın imzası ile neticelenmesi mali ve iktisadi meselelerin çözüme kavuşmasına bağlıydı. Zira ihtilafli konular daha çok mali ve iktisadi meselelerdi. Bu sebeptendir ki, ikinci dönemde en çok müzakere edilen konular mali ve iktisadi meseleler idi. Birinci dönemde olduğu gibi bu dönemde de mali ve iktisadi meselelerde bizi en çok uğraştıran devlet yine Fransa idi. Ama bu sefer, barışın sağlanması için, Fransızların biraz daha dikkatli olmaları gerekiyordu. Zira Vakit gazetesinden Mehmet Asım(Us), köşesinden Fransızların bu durumu ile alakalı bir uyarıda bulunuyordu. Mehmet Asım, “Fransızlar bazı iktisadi menfaatler elde etmek için barış ile tehdit teşebbüsüne girişecek olurlar ise, bundan en ziyade yine kendileri zarar görürler” diyordu.¹⁵² Mali ve iktisadi meselelerin başında faizler meselesi geliyordu.

3.2.3.1. Faizler Meselesi (Kuponlar)

Faizlerden kasıt, duyun-ı umumiye faizleridir. Faizler meselesi ile kastedilmek istenen ise alacaklıların paralarını hangi cins para ile alacakları meselesidir. Bu meseledeki sıkıntı, “Obtion de change” dan doğuyordu. Yani alacaklılara paranın cinsinde seçme hakkı bırakılmış olmasından kaynaklanıyordu. Borçlanma sözleşmelerinin üzerinde “İstanbul'da Osmanlı altını, Londra'da İngiliz şilini, Paris'te

¹⁵² a.g.g., 27 Nisan 1923, s.1.

Fransız frangı” yazıyordu.¹⁵³ Alacaklılar bu konuda seçme özgürlüğüne sahip idiler. Yani ellerindeki kuponlar ile istediği yerden isteği parayı alabilirlerdi. Bunun amacı alacaklılara kolaylık sağlamaktı. Savaştan öncesi için geçerli olan bu durum o dönem için sıkıntı yaratmıyordu. Fakat savaş ile birlikte dünyadaki ekonomik dengeler değişti ve kâğıt para ile altın para arasında büyük farklar oluştu. Bu büyük farkların neticesinde alacaklılar en karlı oldukları yerde alacaklarını tahsil etmek istiyorlardı. Mütarekeden sonra Duyun-ı Umumiye İdaresi, faizlerin ödemesini altın ile yapılması için gerekli düzenlemeler yapmıştı. Bu durum, Türkiye'nin aleyhine olan bir durumdu ve ülke ekonomisini zora sokacak bir hadise idi.

Duyun-ı umumiye faizleri meselesi 2 Mayıs 1923 Çarşamba günü öğleden önceki celsede müzakereye açıldı. Müttelik Devletleri, daha önce verdikleri projede kuponların faizlerini altın ile ödenmesini istiyorlardı. Bu da Türkiye için büyük bir mali yükün altına girmek demektir. General Pellé, bu kuponların dolayısıyla hamillerin alacaklarını teminat altına almak için Türkiye'nin bir beyanname vermesini istiyordu. İsmet Paşa ve Hasan Bey bu madde karşısında muhalefet ettiler. Delege heyetimiz bu meselenin Türkiye Hükümeti ile alacaklılar arasında hal edilmesini talep ediyorlardı. Yapılan müzakereler netice vermeyince bu konu, daha sonra tekrar müzakere edilmek üzere, uzmanlar komisyonuna havale edildi.¹⁵⁴

Vakit gazetesinde çıkan bir yazıda Mehmet Asım, söz konusu faizleri, mütteliklerin istediği gibi altın ile ödemeye kalkışırsak bütçemizin bütün gelirlerini buraya ayırsak bile yine de bunu karşılayamayacağımızı belirterek bunun Türkiye için iflas ile sonuçlanacak bir durum olduğunu ve Türkiye'nin böyle bir durumu asla kabul edemeyeceğini söylüyordu.¹⁵⁵ Yazar başka bir yazısında yine bu minvalde, mütteliklerin bu tekliflerinin adaletsiz olduğunu ve bütçe gelirlerimizin bunu karşılamasının imkânsız olduğunu belirtiyor ve hükümetin bu gerçeği göz önünde tutarak bu teklife daima şiddetle karşı çıktığını, gerekirse savaşı dahi göze alacağını söylüyordu.¹⁵⁶

Türkiye bu sebeplerden dolayı, kuponlar meselesinde mütteliklerin isteklerine karşı çıkıyor ve faizlerin kâğıt para ile ödenmesini teklif ediyordu. Faizlerin

¹⁵³ A. N. Karacan, *a.g.e.*, s.538.

¹⁵⁴ *a.g.g.*, 7 Mayıs 1923, s.2.

¹⁵⁵ *a.g.g.*, 28 Nisan 1923, s.2.

¹⁵⁶ *a.g.g.*, 3 Mayıs 1923, s.1.

ödenmesinde altın para ile kağıt para arasındaki farkı görmek ve Türkiye'nin bu durumdaki kar ve zararını öğrenmek için Mehmet Asım'ın bir makalesinden alıntı yaparak aşağıya aktaralım:

“Bugün İstanbul piyasasında mesela (100) liralık dâyun-ı umumiye tahvilatı evrak-ı nakdiye ile (150-160)liraya alınıp satılmaktadır. Şu hesaba göre (100) liralık dâyun-ı umumiye tahvilatına verilecek faizin miktarı (160) liranın getirebileceği faizden, yani (%4) hesabıyla nihayet (7), (7,5) liradan fazla olmamak lazım gelir. Hâlbuki faizlerin müttefikin teklifi vecihle altın ile te'diyesi icab edince (100)lira için (4) altın verilecektir. (4) altın ise piyasaya nazaran (28-30) lira eder ki, bu ikinci şekil te'diyede yalnız yüz lira için yirmi liradan fazla bir faiz verilecek demektir. Dâyun-ı muvahhedenin miktarı nazar-ı dikkate alınırsa her sene faiz nâmı altında bizden istenilen fazla paranın miktarı kaçâ bâliğ olacağı tahmin edilebilir.”¹⁵⁷

Durum böyle iken Türkiye'nin bu faizleri altın ile ödemesi mümkün değildi. Bu nedenle yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye tahvil sahipleri ile görüşüp bir çözüm yolu bulmak istiyordu. Bu çözüm yollarından birisi de bu ödemelerin Fransız frangı ile yapılması idi. Zira son zamanlarda kupon sahipleri alacaklarını Londra'da İngiliz lirası üzerinden almaya çalışıyorlardı. Fakat Türkiye bir yandan kupon sahipleri ile anlaşmaya çalışırken diğer yandan batılıların ikiyüzlü politikaları ile uğraşmak zorunda kalıyordu. Kuponlar konusu ile en ziyade ilgili olan devlet Fransa idi. Fransa bu konuda çelişkili bir tutum sergiliyordu. Fransızların bu çelişkili tutumlarını Vakit gazetesinin başyazarı Mehmet Asım, yazmış olduğu bir makalesinde birkaç örnek vererek açıklığa kavuşturuyordu. Konunun açıklığa kavuşması için Mehmet Asım'ın makalesinden bir örnek aktaralım:

“Fransızlar bir tarafta ‘biz Türklerden faizleri altın olarak istemiyoruz, bu mesele ancak Türk Hükümeti ile tahvilat hamillerini alakadar eder bir iştir. Fransız Hükümeti bu meseleye müdahale etmez’ diyorlar. Fakat diğer taraftan Türkiye ile tahvilat hamilleri arasında akd edilmiş olan mukavelatın meri'ul-icra olduğunu muahedeye bir madde-i mahsusa halinde derc ettirmek istiyorlar. O mukavelatın başlıcası Muharrem kararnamesi olduğuna göre bu teklifleri ile Türkiye'ye ‘faizleri mutlaka İngiliz parası olarak, yani altın ile te'diye edeceksin’ demek istiyorlar.

Fransız Hükümeti acaba kabul ettiği prensip ile bu prensibin tarz-ı tatbiki arasında tenakuzu idrak edemeyecek kadar Türkleri iz'andan mahrum mu farz ediyor? Beynelmilel bir muahedeye Türkiye ile Fransız sermayedarları arasında akd edilmiş olan

¹⁵⁷ a.g.g., 3 Mayıs 1923, s.1.

istikraz kuponlarının şu veya bu akçe ile te'diye edilmesini prensip itibariyle muvafık görmeyen Fransız heyet-i murahhasası, acaba yine dūyun-ı umumiye hamilleri ile Türkiye arasında akd edilmiş hususi bir mukavele mahiyetinde olan Muharrem kararnamesinin tasdikini hangi prensibe istinaden talep ediyorlar?"¹⁵⁸

Daha önce de değindiğimiz gibi savaştan önce paralar arasında herhangi bir fark yoktu. Fakat savaş esnasında ve sonrasında çeşitli ülkelerin paraları arasında değer farkları oluştu. Paralar arasındaki değer farkları belirginleşti. Mesela Fransız frangı Türk lirasından iki kat değerli hale geldi. İngiliz lirası ise Türk lirasının yedi-sekiz katı kadar bir değere ulaştı.¹⁵⁹ Durum böyle olunca tahvil sahipleri paralarını İstanbul veya Paris üzerinden almak yerine Londra üzerinden almaya çalıştılar. Türk heyeti de bu duruma karşı çıkıyordu. Bu duruma müdahil olan devlet Fransa idi. Vakit gazetesi başyazarı Mehmet Asım'a göre Fransa bu konuda haklı değildi. Çünkü genel borçlara ait olan borçlanma senetlerinin büyük çoğunluğu Fransa'da imzalanmış ve Fransa frangı olarak alınmıştı. Bu sebeple faizlerle ilgili yapılacak düzenlemelerde paranın cinsi olsa olsa Fransız frangı olarak iddia edilebilir. Fransız frangı olarak alınan paranın faizini İngiliz lirası olarak istemek hiçbir alacaklının hakkı değildir.¹⁶⁰ Mehmet Asım, Türkiye'nin bu konuda başarılı olacağına inanıyordu.

Müttefikler antlaşma projesini hazırlarken Türkiye'yi kuponların faizlerini altın olarak vermeye zorlamak için bu projenin 56. maddesine ve bu maddeyi takip eden birinci lahikaya dair olan açıklamaya ve 1 Kasım 1914'ten önceki borçlar kısmına birer kayıt koymuşlardı. Buralarda altın tabiri kullanılıyordu.¹⁶¹ 9 Mayıs 1923 Çarşamba günü yapılan toplantıda yine bu konu müzakere edildi. Türk heyeti bu altın tabirinin çıkarılmasını talep ediyordu. General Pellé, bu meseleyi halletmeye meyilli olmakla birlikte hükümetinden talimat almadan böyle bir şeye tek başına karar veremediği için mesele çözüme kavuşturulamadı.¹⁶²

Türkiye'nin meseleyi tahvil sahipleriyle görüşmek istemesi talebine Fransa da muvafakat edince delegelerden Hasan Bey ve müşavir Şefik Bey hamillerle bizzat görüşmek için 19 Mayıs 1923 Cumartesi günü Paris'e gittiler. Hasan ve Şefik Beyler

¹⁵⁸ a.g.g., 12 Mayıs 1923, s.1.

¹⁵⁹ a.g.g., 7 Mayıs 1923, s.1.

¹⁶⁰ a.g.g., 7 Mayıs 1923, s.1.

¹⁶¹ a.g.g., 14 Mayıs 1923, s.1.

¹⁶² a.g.g., 14 Mayıs 1923, s.1.

Paris'te Duyun-ı Umumiye Hamilleri Sendikası ile bir görüşme yaptılar.¹⁶³ Hasan ve Şefik Beylerin bu görüşmeleri Fransızların önceden verdikleri, olumlu neticeler hâsıl olacağına dair ümitlerin hilafına olumsuz geçti. Hasan Bey hamillere, bu kuponların faizlerinin Fransız frangı ile ödenmesini teklif etti. Hamiller ise bu istikrazların imzalandığı dönemde sözleşmede hangi şartlar yazılı idiyse, aynı şartları istiyorlardı. Başka türlü işlem yapamayacaklarını ifade ediyorlardı. Öncelikle Türkiye'nin bu borçların tanınmasını ve hükümlerini kabul etmesini istiyorlardı. Sonrasında ise eğer gerçekten Türkiye'nin bu faizleri altın ile ödemesine imkânı yoksa hangi para ile ödemeye imkânları varsa kolaylık sağlayacaklarını söylüyorlardı. Fakat bunu bir şarta bağlıyorlardı. Şartları ise Türkiye'nin bu güce sahip olup olmadığını kendileri inceleyerek öğrenmek istiyorlardı. Bunun için kendileri uzman göndermek istiyorlardı. Fakat antlaşma imzalanmadan da bunun mümkün olamayacağını belirtiyorlardı. Onun için öncelikle antlaşmanın imzalanmasını ve antlaşmada Türkiye'nin eski şartları kabul edilmesini istiyorlardı. Sonra ise kendilerinin gönderdikleri uzmanların inceleme yapacaklarını ve bu incelemenin neticesine göre faizlerin hangi cins para ile ödeneceğini belirleyeceklerini dile getiriyorlardı.¹⁶⁴ Hamillerin bu tekliflerinde çözüme yönelik ciddi bir öneri yoktu. Zira çözümü antlaşmadan sonra bırakıyorlardı ve o da net değildi. Zira yaptıkları inceleme sonucunda faizlerin altın ile ödenmesine karar verebilirlerdi.

Duyun-ı umumiye faizleri meselesi öyle bir hale gelmişti ki, antlaşmanın kaderi bu meseleye bağlanmıştı. Bu mesele, müzakereleri tıkama noktasına getirmişti. Yapılan oturumların birçoğunda bu konu müzakere ediliyordu. Sürekli ikili görüşmeler yapılıyordu. Bu mesele ile ilgili müzakereler haftalarca sürdü. Fakat herhangi bir netice elde edilemiyordu. Bu meselenin çözüme kavuşamamasında Müttefik Devletlerin net bir tavır ortaya koymamalarından kaynaklanıyordu. Vakit gazetesinin başyazarı Mehmet Asım, müttefiklerin bu politikalarını “maskeli siyaset” olarak niteliyordu. Ona göre, Müttefik Devletler, Türkiye'nin kupon faizlerini Fransız frangı ile ödeme konusundaki ısrarını biliyorlardı. Buna karşı kendileri de bu faizleri altın ile tahsil etme konusunda ısrar ediyorlardı. Ama şunu biliyorlardı ki, eğer bu düşüncelerini açıklayıp

¹⁶³ a.g.g., 20 Mayıs 1923, s.1.

¹⁶⁴ a.g.g., 1 Haziran 1923, s.2.

bu düşüncelerinde ısrar ederlerse konferans kesintiye uğrar. Bu yüzden niyetlerini açıkça dile getirmiyorlardı ve “maskeli siyaset” yolunu takip ediyorlardı.¹⁶⁵

Mehmet Asım, paraların değerleri arasında bu kadar fark varken ve Türkiye'nin kupon faizlerini altın para ile vermesi durumunda lüzumsuz yere yılda on beş-yirmi milyon zarar etmesi gibi bir durum söz konusuysen, Türkiye'nin bu teklife karşı çıkmasını gayet makul buluyordu. Türkiye'nin faizleri kâğıt para ile ödemeyi teklif etmesini haklı buluyor ve buna emsal teşkil edecek örnekler olduğunu da belirtiyordu. Buna örnek olarak da, Fransa Hükümeti'nin zamanında imzalamış olduğu borçlanma senetlerinin faizlerini şimdi kâğıt frank ile ödediğini söylüyordu. Hakeza Bulgaristan'ın da daha önce imzalamış olduğu borçlanma senetlerinin faizlerini öderken, tahvil hamillerinin buna benzer müsamahalarda bulunduğunu dile getiriyordu.¹⁶⁶

Duyun-ı umumiye kuponlarının faizleri meselesinde yapılan müzakerelerde heyetler net bir karar veremiyorlar ve yapılan teklifleri hükümetlerine bildiriyorlardı. Durum bu minvalde uzun bir süre devam ederken nihayet hükümetlerden gelen cevaplar olumlu sinyaller verdi. 8 Temmuz 1923 Pazar günü akşamüstü yapılan toplantıda bu meselede bir uzlaşmaya varıldı. Varılan bu uzlaşmaya göre, duyun-ı umumiye kuponlarının faizleri antlaşma metninden çıkarıldı. Bu mesele daha sonra tahvil sahipleri ile Ankara Hükümeti arasında yapılacak anlaşmaya göre belirlenecekti.¹⁶⁷

Bu mesele komiteden geçtikten sonra artık “barış olacak mı?” sorularının cevabı netleşmiş oldu. Artık herkes barış kesin olduğuna kanaat getiriyordu. İşin sadece imzaya kaldığını düşünüyorlardı.

3.2.3.2. İmtiyazlar Meselesi

Lozan Barış Konferansı'nın ikinci döneminin en önemli meselelerinden birisi de imtiyazlar meselesi idi. İmtiyazlar meselesinin konferanstaki serüvenine girmeden önce bu meselesinin geçmişine bakmak gerekiyor. İmtiyazlar meselesi; 1914 yılında Maliye Bakanı Cavit Bey zamanında 800 milyon franklık bir istikraz imzalanmış ve bu

¹⁶⁵ a.g.g., 7 Haziran 1923, s.1.

¹⁶⁶ a.g.g., 7 Haziran 1923, s.1.

¹⁶⁷ a.g.g., 10 Haziran 1923, s.1.

imzadan sonra kararlaştırılan bir anlaşmaya dayanır. Cavit Bey'in para bulmak amacıyla "Reji General" adlı Fransız şirketiyle yaptığı bu anlaşma gereğince bu Fransız grubuna bayındırlık işleri ile alakalı bazı girişimlerde bulunma imtiyazı verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu imtiyaz, Samsun-Sivas arasındaki demiryolu ve Karadeniz'e kadar uzatılacak olan demiryolu hattıdır. Cavit Bey, şirketten alacağı paranın 500 milyon franklık kısmını nakit olarak alacaktı. Geriye kalan kısmı ise Sivas-Samsun demiryolu hattının yapımı için şirkete kalacaktı. Şirket, kendisine kalan para ile yolun çalışmasını yapmak üzere Dumas adlı bir mühendise 200 milyon frank vermişti. Bu mühendis 40-50 milyon franklık bir harcama yaparak otuz kilometrelik demiryolu yaptıktan sonra genel savaşın çıkmasını fırsat bilerek kaçmıştı. Ankara Hükümeti, bunun üzerine Amerikalılarla "Çester" anlaşmasını yaptı.¹⁶⁸

Fransızlar, konferansta bu "Çester"¹⁶⁹ anlaşmasına itiraz ediyor ve bu imtiyazların tekrar kendilerine verilmesini istiyorlardı. Hatta bununla yani Samsun-Sivas arasındaki demiryolu hattı ile yetinmiyorlardı, daha fazlasını istiyorlardı. Vakit gazetesinin başyazarı Mehmet Asım, Lozan yolunda Tiryeste şehrinde iken yazdığı bir yazıda bu konuyu irdelerken Fransızların Samsun-Sivas hattına ek olarak Karadeniz sahilinde Trabzon ve Samsun gibi birçok limanın inşası ve işletmesini, Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki -özellikle Ege bölgesi- limanların inşası ve işletmelerini, yine Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki demiryolu hatları, Suriye'de daha önce verilen bazı imtiyazlar ve İstanbul rıhtımlarındaki bazı izinler konusunda da imtiyazlar istediklerini ifade ediyordu. Ayrıca Fransızların bunlardan, Türkiye Milli Bankası'nın elinde olanların bankanın elinden alınarak "Reji General" grubuna verilmesini, bazılarının sürelerinin 1943'e kadar ertelenmesini istediklerini belirtiyordu.¹⁷⁰

Mehmet Asım, Fransızların bu imtiyazları tekrar bize verin, biz yapacağız, demelerini boş sözler olarak değerlendiriyordu. Ona göre, eğer "Çester" projesi kabul edilmeyip Fransızlardan bu yolun tamamlanması istenseydi bu talep karşılıksız kalacaktı. Fransızlar işi yapmayıp Samsun-Sivas demiryolu hattı olduğu gibi kalacaktı.

¹⁶⁸ A. N. Karacan, *a.g.e.*, ss.330-31.

¹⁶⁹ Cihan Harbi'nden önce Fransızlar'a bazı imtiyazlar karşılığında verilen projeler hayata geçirilememişti. Fransızlar'ın birtakım bahaneler ileri sürerek hayata geçirmedikleri bu projeleri TBMM Hükümeti, Lozan Konferansı'nın ikinci devresi başlamadan önce Amerikalılar'a vermek istedi. Bunun için TBMM'de yapılan görüşmelerde bu projelerin Amerikalılar'a verilmesine karar verildi. Bu projeleri almak için başvuran Amerikalı sermayedarlardan öne çıkan isim Amiral Colby Chester olduğu için bu projeye 'Çester Projesi' denildi. (*a.g.g.*, 26 Nisan 1923, s.1)

¹⁷⁰ *a.g.g.*, 25 Nisan 1923, s.1.

Ayrıca Fransız şirketinin tekrar inşaata devam edebilmek için yeni şartlar ileri sürecekleri düşüncesindeydi. Bu düşüncesini genel savaştan önceki durum ile savaştan sonraki durum arasında meydana gelen büyük farklılıklara dayandırıyor ve Fransızların yeniden inşaata başlamaları için genel savaştan önce kararlaştırdıkları şartları, savaştan sonraki yeni durumun şartlarına uygun hale getirmek isteyeceklerini söylüyordu.¹⁷¹ Bu durum bize külfetli bir hale gelirdi. Çünkü birçok şeyi bahane edip daha fazla bir şeyler koparmanın derdine düşeceklerdi. Dünyadaki bu değişiklikleri bahane ederek önceki duruma nazaran birkaç misli fazla para almaları içten bile değildi. Mehmet Asım, bu imtiyazları geçersiz sayıyordu. Ona göre, öncelikle Fransızların iddia ettikleri imtiyazların bugün “ke’enlemyekün” hükmünde olduğunu söylüyordu. Sebep olarak da bu imtiyazların kanun çevresinde kararlaştırılmasının tamamlanmadığını gösteriyordu. Sonrasında ise, 1914 senesinde kararlaştırılan şartlar çerçevesinde Fransız şirketine yolların inşaatına devam etmesi teklif edilse Fransız şirketinin buna ret cevabını vereceğini ve yeni şartlar talep edeceğini fakat Türkiye’nin de bu yeni şartları kabul etme mecburiyetinin olmadığını ifade ediyordu.¹⁷²

İmtiyazlar meselesi, konferansın 23 Nisan’da yarı resmi olarak yapılan ilk toplantısındaki konuşmaların ardından toplantının dışında en çok konuşulan mesele olmuştu. Zira Amerika temsilcisi Mister Grew’in yaptığı konuşmada konferansta vatandaşlarının haklarını savunacağını bildirmesi akıllara “Çester” projesini getirmişti. Bunun üzerine Fransız çevrelerinde çok büyük gürültüler kopmuştu. Daha önce de Fransızlar, Türkiye’nin “Çester” projesini TBMM’ de kabul etmesi üzerine Türkiye’yi sert bir şekilde eleştirmişlerdi.

İmtiyazlar meselesi, konferansta gündeme geldiğinde taraflar, bu meselenin Ankara Hükümeti ile şirketler arasında görüşülmesi konusunda ittifak etmişlerdi. Bu sebeple konu, eğer Ankara Hükümeti ile şirketlerin bu konuda uzlaşmaya varmaları şartıyla, konferans gündeminden kaldırıldı.¹⁷³ Bundan dolayı Ankara Hükümeti şirketler ile doğrudan doğruya görüşme yapacaktı. Büyük Millet Meclisi ile görüşme yapacak şirketler iki kısma ayrılıyordu. Bunlardan bir kısmı yabancı ülkelerin vatandaşları olan şahıslara ait şirketler idi. Diğer kısmı ise Osmanlı vatandaşlığına sahip olan şahıslara ait

¹⁷¹ a.g.g., 25 Nisan 1923, s.1.

¹⁷² a.g.g., 25 Nisan 1923, s.1.

¹⁷³ a.g.g., 28 Nisan 1923, s.1.

şirketlerdi. Bu şirketler muhtelif alanlarda iş yapan kuruluşlardı. Kimisi demiryolu inşaatı, kimisi liman inşası ve işletmesi, kimisi bankacılık, kimisi sigorta işleri, kimisi İstanbul'un su, elektrik ve telefon işlerini yapan şirketlerdi. Bu şirketler ile yapılacak görüşmelerin yeri olarak önce İstanbul düşünülmüşse de daha sonra görüşmelerin yeri Ankara olarak belirlenmiştir. Bu görüşmeleri Büyük Millet Meclisi adına Bayındırlık Bakanlığı yapacaktı.¹⁷⁴

Mezkûr şirketler ile anlaşma sağlanırsa bu konu Lozan'da gündeme gelmeyecekti fakat herhangi bir anlaşma sağlanmadığı takdirde konu Lozan'da halledilecekti. Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile şirketler arasında yapılacak görüşmelerde, ihtilaflı konular çok çeşitli ve çok geniş olduğu için, genel esaslar üzerinden hareket edilecekti.

İmtiyazlar meselesi, Ankara Hükümeti ile şirketler arasında görüşülüp daha bir uzlaşmaya varılmadan bu mesele Lozan'da 8 Temmuz 1923'te yapılan toplantıda tekrar gündeme geldi. Gündeme gelmesinin sebebi ise artık antlaşmada son safhalara gelinmişti ve bu meselenin muallâkta kalmaması gerektiği düşüncesi idi. Bu mesele gündeme geldiğinde birçok şirket ile anlaşmaya varılmıştı. Fakat 5 tanesi İngilizlerin 3 tanesi de Fransızların olmak üzere 8 şirket ile tam bir anlaşma sağlanamamıştı. Bu şirketlerden de özellikle 2 tanesi ile olan anlaşmazlıklar ön plandaydı. Bunlar "Armstrong" ve "Reji General" şirketleri idi.¹⁷⁵ Yapılan müzakerelerde varılan uzlaşmaya göre, tam anlaşma sağlanamayan şirketler ile ilgili antlaşma metnine bu şirketlerin haklarına yönelik genel esasları muhtevi bir protokol eklendi. Genel esaslarda, Türkiye'nin 1914'ten önceki imtiyazları tanıyacağı, bu imtiyazlarda inşaata başlayanların durumlarının yeniden düzenleneceği ve varsa eksikliklerinin telafi edileceği, hükümet ile şirketler arasındaki hesapların gözden geçirileceği, şirketlerin sözleşmelerden doğan borçları varsa bunların hesaba katılacağı, şirketlerin savaş zararlarından dolayı herhangi bir tazminat istemeye haklarının olmadığı belirtiliyordu. Yalnız "Armstrong" ve "Reji General" şirketlerinin isimleri zikredilerek bu şirketlerin işlerinin ne suretle halledileceği protokole yazıldı. Buna göre bu şirketlere ya daha önce verilen imtiyazlar tekrar verilecek ya da bu imtiyazların muadili olan başka imtiyazlar

¹⁷⁴ a.g.g., 7 Mayıs 1923, s.1.

¹⁷⁵ a.g.g., 15 Temmuz 1923, s.1.

verilecekti. Eğer bu konuda anlaşma sağlanamazsa bu şirketlerin zararları tazmin edilecekti.¹⁷⁶ Bu şekilde karara bağlanan imtiyazlar meselesi de hal edilmiş olunuyordu.

3.2.3.3. Tamirat Meselesi

Lozan Barış Konferansı'nın birinci devresinde bu konu görüşülmüştü. İsmet Paşa, tazminat veya tamirat adı altında herhangi bir şey vermeme temayülünde bulunmuş bilakis Yunanlıların bu konuda bir tazminat vermesi gerektiğini ifade etmişti. Herhangi bir karara bağlanmamasına karşı şöyle durum ortaya çıkmıştı. Müttefikler, Türkiye'nin Almanlara olan borcunu silecek, Türkiye de İngilizlere verilen gemi paralarından vazgeçecekti. İkinci devre görüşmelerinde bu mesele 27 Nisan 1923 Cuma günü yapılan toplantıda gündeme gelmişti. Müttefiklerin tazminat istemelerine karşı İsmet Paşa, buna çok net bir tavırla karşı çıkmış ve gerekirse görüşmelerin kesintiye uğrayabileceğini söylemişti. Bunun üzerine tazminat hakkındaki maddenin geçilmesine karar verilmişti.¹⁷⁷

Meselenin Müttefik Devletler ile ilgili kısmı böyle idi. Ancak meselenin Yunanistan ile olan kısmı da vardı. Müttefikler, daha önce, Yunanistan'ın tamirat bedelini ödemesine yönelik talebimize muvafakat etmişlerdi. Durum böyle olunca Yunan başdelegesi Venizelos, bu konunun gündeme gelmesini ısrarla istiyordu. Çünkü komiteler diğer mevzuları halletmeye çalışırken bu konu askıda kalıyordu. Böyle olunca da diğer meseleler çözüme kavuştuğu takdirde Yunanistan'ın işi zorlaşacaktı. Müttefikler kendilerini pek ilgilendirmeyen bu konuda Yunanistan'ın menfaatlerini çok fazla düşünmeyecekler ve Türkiye, Yunanistan'ın düşündüğünden daha fazla şeyler alabilirdi. O yüzden Yunanlılar bu mesele üzerinde fazlaca duruyorlardı. Bir yandan Venizelos büyük devletlerin temsilcileriyle ikili görüşmeler yapıyor ve bu konunun bir an önce görüşülmesini talep ediyordu. Diğer yandan Yunan medyası işi abartarak meseleyi konferansın gündemine sokmaya çalışıyorlardı. Bu mesele etrafında çeşitli rivayetler dolaşıyordu. Bu rivayetler çelişkiler ihtiva eden rivayetlerdi. Bir rivayete göre Yunanistan, müttefikleri beklemeden, Türkiye ile doğrudan doğruya bir antlaşma yapacaktı. Diğer bir rivayete göre ise, Yunanistan'ın tamirat meselesinde hiçbir şey

¹⁷⁶ a.g.g., 15 Temmuz 1923, s.1.

¹⁷⁷ a.g.g., 28 Nisan 1923, s.1.

vermeyeceği gibi bu konu gündeme gelirse Yunan orduları Trakya'ya girecekler. Bunlara benzer daha birçok rivayet ortalıkta dolaşıyordu.¹⁷⁸

Yunanlıların bu tazyikleri netice verdi ve yapılan ikili görüşmelerle bu konunun çözüme kavuşması için çaba sarf edildi. Müttefik Hükümetleri'nin de onay vermesi ile ortaya çıkan çözüme göre, Yunanistan tamirat bedeli olarak Karaağaç ve Dimetoka civarını Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne terk edecek buna karşı Türkiye de savaş tazminatı talebinden vazgeçecekti. Vakit gazetesi, Türkiye'nin bu konudaki taleplerinin meşru olduğunu fakat Müttefiklerin de barışın sağlanmasını kolaylaştırmak niyetiyle böyle bir çözüm yoluna gittiğini yazıyordu. Ayrıca ekonomisi kötü olan Yunan Hükümeti için bu durumun çok iyi olduğunu ve onların işini kolaylaştırdığını dile getiriyordu.¹⁷⁹ Gazete, bu konuda Ankara Hükümeti'nin vereceği cevabın ne olacağını bilmediğini belirtmekle beraber, hükümetin iyi niyet göstererek belirleyeceği yeni hududun gelecekte bizi birtakım sakıncalar ve zorluklar karşısında bırakmamasına dikkat edilmesi gerektiğini ifade ediyordu.¹⁸⁰ Gazete, yeni hudutta dikkat edilmesi gereken hususlarla ilgili görüşlerini serdediyordu. Bu hususları üç madde halinde sıralıyordu:

“1- (Edirne) nin istasyonu ve dolayısıyla bir mahallesi demek olan (Karaağaç) ile (Dimetoka) dan her halde lüzumu kadar uzak bulunması icap eder ki herhangi bir sebep ve maksatla icra edilebilecek ani bir topçu ateş baskınından mevâki'-i mezkûre ile aralarındaki demiryolunu koruyabilsin. Aksi takdirde yani hatt-ı hududun Meriç'e daha ziyade yakın bulunması halinde her iki mevkiin müdafaa-i evvelîye imkânı zail ve seknesinin huzur ve emniyeti tamamen münselîb olur.

2- Meriç ile hatt-ı mezkûr arasındaki mıntıka ahalisini maddi zararlara uğratmamalıdır. Sırf bir maksad-ı askeri veya siyasi ile tayin edilip ahalinin hukuk-ı tasarrufiye ve intifa'yesiyile te'lif edilmeyen hatt-ı hududların atiyen tevlihd etdikleri devamlı müşkülât ve ihtilâfat, bu husus için şayan-ı ibret birer misaldir. Bu cümleden olmak üzere Harb-i Umumi'den evvelki Rus ve Bulgar hududlarını nazar-ı dikkate alalım.

1293-94 harbi neticesinde, Çar hükümet-i münderisesinin bize kabul ettirdiği hatt-ı hudud, yukarıda zikr ettiğimiz gibi, sırf bir maksad-ı askeri ile ta'yin edilmiş ve tarafeyn ahalisinin hukuk ve menafi'i katiyen gözetilmemiş idi; ve sırf bu yüzdendir ki sık sık tekvin eden ihtilâfat ve ihtilâfat tarafeyni müşkül vaziyetlere ilga eder ve mütehaddis

¹⁷⁸ a.g.g., 20 Mayıs 1923, s.1.

¹⁷⁹ a.g.g., 26 Mayıs 1923, s.2.

¹⁸⁰ a.g.g., 26 Mayıs 1923, s.2.

mesaili tedkik ve hal için ikide bir komisyonlar i'zamına icbar eder idi; cidden şayan intibah garibelerdendir ki, harb-ı mezkurdan tam 29 sene sonraya kadar bu niza' ve ihtilâfın arkası alınamamış ve hükümet –i zailemiz 19 Teşrin-i evvel 330 tarihinde ve Çar hükümetine karşı yeni bir badireye atılırken o ihtilâfatı hale me'mur ettiği bir komisyon (Tiflis)de henüz çalışıyor idi!

Bulgar hududunun güzergâhı da aynı mahiyette ve 327 tarihine kadar birçok komisyonların sahne-i faaliyeti olmuş idi. Buna rağmen tarafeyn için mütemadi mal ve can fedakârlığını intac eden bu hudud mesailinin tamamen hal ve faslı kabil olamadı ve Balkan harb-ı meş'umuna kadar devam etti.

3-Komşumuzun öteden beri taşıyıp ba'de madde taşıyacağı tecrübeten sabit fikr-i tecavüzü icra ve teshile hâdim ve aynı zamanda bizim müdafaa-ı meşru'aya mübtteni tedabir ve teşebbüsâtımızı ihlâlâ müsaid bu noktanın derece-i şümül ve ehemmiyetini takdir için sabık [Türk – Rus] hududunun tedkikini tavsiye ederiz. Bütün mevazı' ve nukât-ı hâkimeyi hasma bıraktırmış olan mezkûr hattın vakt-i hazarda tevliid ettiği devamlı müşkülâtı ve ilan-ı harb sırasında da müdafaa ve muhafazası hususunda arz ettiği imkânsızlığı bittabi' henüz unutmamışız.

Binaenaleyh garb hududumuzun bu kısmını ta'yin ve tahdid ederken bu mühim noktanın da hassaten nazar-ı dikkate ve ehemmiyete alınması icab eder ve ancak bu sayededir ki, vakt-i sulhda muhafazası müşkil ve bir harb sırasında da müdafaası imkânsız bir serhade mâlikiyet mahzuru izale edilmiş olur.

Fikrimizce bu maksadı te'mine az çok hâdim gibi görünen güzergâh, Harb-i Umumi'den evvel bizimle Bulgarlar arasında mevcut olan hatt-ı hududdur ki, zannımıza göre (Cisr-i Mustafa Paşa) ile (Kadıköy) arasında Meriç nehrinden ayrılıp (Kamarlı) şimal sırtlarını ve yine bu köy karşısında (Arda) nehrine insibab eden dereyi takiben (Kızıldeli) çayına mülaki olur ve (Köyderbend) hizalarında bu sudan ayrılarak bir hatt-ı taksim-i miyâh ile (Sofa) civarında tekrar Meriç nehrine karışır.¹⁸¹

Yapılan birçok ikili görüşmelerden sonra bu meselenin çözümü için özel bir toplantıya karar verildi. Bu özel toplantı “Şato” otelinde yapılacak ve ülkelerin başdelegeleri dışında hiç kimse katılmayacaktı. Sadece başdelegelerin katıldığı özel toplantı 27 Mayıs 1923 Pazar günü saat 15.45'te yapıldı. Bu özel toplantıda tamirat meselesinde nihayet uzlaşma sağlandı. Bu uzlaşmaya göre, Yunanistan, Türkiye'nin savaştan dolayı uğradığı zararı tazmin etme prensibini tanıyor. Türkiye, nakdi tazminat talebinden feragat ediyor. Karaağaç kasabası ve çevresindeki 2-3 km alan Türkiye'ye terk edilmek şartıyla Karaağaç hududu yeniden düzeltililecek.(Kuleliburgaz tren hattı ile

¹⁸¹ a.g.g., 26 Mayıs 1923, s.2.

Dimetoka kasabası bu bahsedilen hattın içine girmeyecek, uzmanlar bu meseleyi inceleyecekler). Son olarak Mondros Mütarekesi'nden sonra Türkiye ve Yunanistan tarafından ele geçirilen gemiler karşılıklı olarak iade edilecek.¹⁸²

3.2.4. İstanbul'un Tahliyesi Meselesi

İstanbul, 13 Kasım 1918 tarihinde İtilaf Devletleri donanmalarının Dolmabahçe önlerine demir atması ile birlikte fiili işgale uğramıştı. Daha sonra İtilaf Devletleri son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin aldığı bazı kararları bahane ederek 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmişti. İstanbul, fiili ve resmi olmak üzere yaklaşık beş yıl işgal altında kalmıştı. Daha önce doğuda ve güneyde yapılan mücadeleler ve bunların neticesinde imzalanan antlaşmalar ile Anadolu işgalden kurtulmuştu. En son Büyük Taarruz ve Mudanya Mütarekesi ile Batı Anadolu ve Trakya işgalden kurtulmuştu. Fakat İstanbul'daki İtilaf Devletleri'nin kuvvetleri İstanbul'u terk etmemişlerdi. Milli Mücadele'nin, gerek nitelikli insan kaynağı ve mühimmat, gerekse basın yoluyla, destek aldığı önemli yerlerden birisi olan İstanbul'un işgalinin devam etmesi sıkıntı yaratıyordu.

Lozan Barış Konferansı'nın birinci döneminde pek gündeme gelmeyen İstanbul'un tahliyesi meselesi, konferansın 4 Şubat'ta inkıtaa uğramasından sonra hazırlanan barış projelerde kendine yer bulmuştu. Bu projelerde Müttefik Devletler İstanbul'un tahliyesini antlaşmadan sonraya bırakıyorlardı. Müttefikler, antlaşma imzalandıktan ve bu antlaşma ilgili devletlerin parlamentolarında onaylandıktan sonra işgal altındaki yerleri tahliye edeceklerini ifade ediyorlardı. Fakat Türkiye bunu kabul etmiyordu. İsmet Paşa, Lozan Barış Konferansı'nın ikinci devresinin ilk iş toplantısında siyasi ve arazi meselelerin tartışıldığı Birinci Komite'de bu konuyu gündeme getirdi ve İstanbul'un Müttefik Devletlerin belirledikleri süreden daha önce tahliye edilmesini istedi. Fakat Müttefik Devletlerin temsilcileri bu konuyu en sona bırakmak istiyorlardı.¹⁸³

Müttefiklerin bu teklifleri makul değildi. Zira o zaman yapılan tahminlere göre ve müzakerelerin gidişatına bakıldığında antlaşmanın imzalanması yaz mevsiminin

¹⁸² a.g.g., 31 Mayıs 1923, s.2.

¹⁸³ a.g.g., 30 Nisan 1923, s.1.

ortalarına denk gelecekti. Bu da aşığı yukarı 1923'ün Temmuz ayına denk gelmekteydi. Bu sıralarda Türkiye'de Büyük Millet Meclisi seçimleri yenileniyordu. Seçimlerin bitmesi ve yeni meclisin toplanması epey bir zaman alırdı. Aynı dönemlerde batı ülkelerinin meclisleri de tatilde olacaktı. Bu sebeplerden dolayı tahliye işi gecikecekti. Tahliye işinin gecikmesi bize zarardan başka bir şey sağlamayacaktı. Mehmet Asım, Vakit gazetesinde yazdığı başyazıda bu durumu destekleyici fikirler ileri sürüyordu. Mehmet Asım, İstanbul ve Gelibolu'nun yabancı işgalinden tahliye edilmediğı müddetçe fiili olarak barış halinin geri dönmeyeceğini, bundan dolayı seferber halinde olan Türk ordularının da terhis olunamayacağını söylüyordu. Akabinde büyük bir ordunun hiçbir zaruri durum olmadığı halde, sadece bir şekil meselesi yüzünden, aylarca ayakta bekletilmesinde ve büyük masraflar yapmak zorunda bırakılmasında kimin menfaatinin olduğunu soruyordu. Mevcut durumdaki mali durumumuzun zayıf olduğunu kabul eden büyük devletlerin bu yolda bizi daha fazla fedakârlıklara sevk etmekte ısrar etmeyeceklerine mutlak surette inandığını ifade ediyordu.¹⁸⁴ Mehmet Asım, kendini Müttefik Devletlerin iyi niyetine inandırmakla beraber bu durumun aksi bir şekilde cereyan etme ihtimalini de değerlendiriyordu. İstanbul ve Çanakkale'nin belirli bir süre zarfında tahliyesini ihtiva etmeyen bir antlaşmayı Türkiye'nin imzalamayacağını söylüyordu.¹⁸⁵

Bu mesele de kuponlar ve imtiyazlar meselesinin çözüme kavuşturulduğu 8 Temmuz 1923'teki celsede gündeme gelip çözüme kavuşturuldu. Bu çözüme göre, antlaşmanın TBMM' de onaylanmasından sonra altı hafta içinde tahliye gerçekleşecekti. Bu tahliye İstanbul'u, bununla beraber Boğazları, Gelibolu ve Çanakkale'yi kapsıyordu. Tahliyenin yanında Yavuz ve Hamidiye zırhlılarını, mütarekeden önce el konulan silahları ve mühimmatı, devlete ait bütün eşyayı Türkiye'ye iade ve teslim edeceklerdi. Bundan başka devlete ait bütün binalar iade edilecekti. Hakeza bu bina ve eşyalardan şirketlere teslim edilenlerin listesi verilecekti. İstanbul'da haczedilen ve el konulan halkın mallarının üzerindeki haciz kaldırılacak ve mallar iade edilecekti.¹⁸⁶ Böylece Lozan Barış Konferansı'nın ikinci döneminin en önemli meselelerinden birisi daha çözüme kavuştu.

¹⁸⁴ a.g.g., 2 Haziran 1923, s.1.

¹⁸⁵ a.g.g., 6 Temmuz 1923, s.1.

¹⁸⁶ a.g.g., 15 Temmuz 1923, s.1.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
LOZAN ANTLAŞMASININ İMZALANMASI VE SONRASINDAKİ
GELİŞMELER

4.1. ANTLAŞMANIN İMZALANMASI

İlk toplantısını 20 Kasım 1922 Pazartesi günü icra edip 4 Şubat 1923 Pazar günü kesintiye uğrayan Lozan Barış Konferansı, 23 Nisan 1923 Pazartesi günü, ikinci dönemin ilk toplantısını yaparak, ikinci dönem müzakerelerine başlamış oldu. Bu dönem de 24 Temmuz 1923 Salı gününe kadar sürdü. Toplam 170 gün süren ve çok zorlu mücadelelere sahne olan Lozan Barış Konferansı, 24 Temmuz 1923 Salı günü imzalanan antlaşma ile nihayete erdi.

Son toplantılar 17 Temmuz Salı günü yapıldı. Bu toplantıların neticesinde bütün meselelerde uzlaşmaya varıldı. Bütün meselelerde anlaşma sağlandıktan sonra bir haftalık antlaşma metinlerinin hazırlanması ve basılması süresi verildi. Bu süre tamamlandıktan sonra 24 Temmuz Salı günü Lozan şehrinde antlaşmanın imzalanması için gerekli tüm hazırlıklar yapıldı. Lozan Palas oteli barışın şerefine gelin gibi donatılmıştı. Her tarafa renk renk bayraklar asılmıştı. En göze çarpan köşelere dostluk belirtisi olarak kırmızı-beyaz bir Türk armasıyla mavili beyazlı bir Yunan arması takılmıştı.¹⁸⁷ Otelin her tarafına ve etrafına buna benzer hazırlıklar yapılmıştı. Herkes merakla imza töreninin yapılacağı saati bekliyordu. İsviçre halkının da imza merasimine ilgisi büyüktü. İmza töreni üniversite binasında Rumini sarayında yapılacaktı. İmza töreni, İsviçre cumhurbaşkanı Mösyö Scheurer'in başkanlığında yapılacaktı.¹⁸⁸ 24 Temmuz Salı günü öğleden sonra Lozan şehrinin bütün çanları neşeli seslerle Doğu Barışı'nın imzalanmak üzere olduğunu halka ilan etti. Üniversite binasına kadar uzanan sokaklarda yığın teşkil eden halk üstünde bayraklar bayraklar dalgalanıyor, otomobillerle geçen delegeler selamlanıyordu. Libon meydanı defne dallarıyla süslenmişti. Üniversitede her yerde güvenlik tedbirleri alınmıştı. Meydan iki sıra güvenlik görevlilerinin kontrolü altında idi.¹⁸⁹

Konferans salonuna ilk önce Venizelos girdi. İsmet Paşa salona vardığında tarafsız delegeler tarafından karşılandı ve hararetle tebrik edildi. Oturumu o sabah Bern'den özel bir tren ile gelen İsviçre cumhurbaşkanı Mösyö Scheurer açtı. Hitabet kürsüsünün önünde kırmızı örtülü bir masa vardı. Üzerinde imza için hokkalar, kalemler hazırlanmıştı. Mösyö Scheurer, başkanlığın kendisine verilmiş olmasından dolayı

¹⁸⁷ a.g.g., 25 Temmuz 1923, s.1.

¹⁸⁸ a.g.g., 22 Temmuz 1923, s.1.

¹⁸⁹ a.g.g., 25 Temmuz 1923, s.1.

teşekkür etti. Daha sonra imzalanacak vesikalari saydıktan sonra delegeleri imzaya davet etti. Bundan sonra konferans genelsekreteri Mösyö Massigli, vesikalari İsmet Paşa ile Rıza Nur ve Hasan Beylere uzattı. Antlaşmanın ilk imzaları delegelerimiz tarafından saat 3.15'te atıldı. İsmet Paşa, imzasını Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine özel olarak gönderdiği altın kalem ile attı. Beş dakika sonra da Sir Horace Rumbold imzasını attı. Bunu Fransa adına General Pelle, İtalya adına Marki Garroni ile Mösyö Montanya, Japon delegeleri, saat 3.35'te Yunanistan adına Venizelos, Romanya, Bulgaristan, Portekiz ve Belçika delegelerinin imzaları takip etti. İmzalar bittikten sonra Mösyö Scheurer uzun bir kapanış konuşması yaptı. İmza merasimi 45 dakika sürdü ve toplamda 450 kişi hazır bulundu.¹⁹⁰

Lozan'da imzalanan antlaşma paketi, Barış Antlaşması, ekler ve protokoller olmak üzere üç bölüm ve 17 senetten oluşmaktaydı. Esas Barış Antlaşması 143 maddeden oluşmaktaydı. Ekler kısmı, esas Barış Antlaşmasını tamamlayıcı nitelikteydi. Protokoller ise Türkiye ile kimi batı devletlerinin birbirlerine verdikleri mektuplar niteliği taşımaktaydı.¹⁹¹

4.2. ÇÖZÜMLENEMEYEN MESELE: MUSUL

Lozan Barış Konferansında bir meselenin dışında bütün sorunlarda anlaşma sağlanmıştı. Bu çözümlenemeyen mesele de, Musul meselesidir. Hatay ve Boğazlar meselesine bizim zaviyemizden bakacak olursak çözümlenemeyen bir mesele gibi görünür. Fakat o esnada bize sunulmuş çözüm teklifini kabul etmiştik. O yüzden bu meselelere çözümlenemeyen meseleler nazarıyla bakamayız. Bundan dolayı geriye çözümlenemeyen bir tek sorun olarak, Musul kalıyor.

Musul meselesi, daha önce de belirttiğimiz gibi, birinci dönem barış konferansını en çok uğraştıran bir mesele idi. ikinci dönem konferansında da sonuca yönelik herhangi bir çözüm bulunamadı. Konferansta, genel olarak Türkiye'nin güney sınırının müzakere edildiği 26 Haziran 1923 tarihli toplantıda, Irak sınırı dolayısıyla Musul meselesi ile ilgili üzerinde uzlaşılan maddede şunlar ifade ediliyordu: "Irak meselesinin çözümü için ihtiyaç duyulan süre, antlaşmanın imzalanmasından sonra

¹⁹⁰ a.g.g., 25 Temmuz 1923, s.1.

¹⁹¹ İsmail Soysal, (1983), *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları(1920-1945)*, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara, s.72.

dokuz ay olmak üzere tayin edilmiştir. Bu süre zarfında uzlaşma sağlanamazsa mesele Cemiyet-i Akvam'a havale olunacaktır. Dokuz aylık süre esnasında taraflardan hiçbiri askeri tedbirlerde bulunmamağı taahhüt etmiştir.”¹⁹² Böylece konferansta çözümü bulunamayan mesele, antlaşmadan sonra ikili görüşmelere bırakılıyordu.

4.3. ANTLAŞMANIN MECLİSTE GÖRÜŞÜLMESİ

Lozan Barış Antlaşması, Lozan'daki delege heyetleri tarafından imzalandıktan sonra sıra, antlaşmaya imza atan heyetlerin ülkelerindeki parlamentolara gelmişti. Bu antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için parlamentolar tarafından onaylanması gerekiyordu. Bu minvalde Türkiye'nin de antlaşmayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçirmesi gerekiyordu.

Lozan Barış Konferansı'nın müzakereleri sürerken TBMM seçimlere giderek kendini yeniledi. Antlaşmanın imzalandığı sıralarda meclis tatilde idi. Yeni meclis 11 Ağustos 1923'te yasama faaliyetlerine başladı. Meclis faaliyete başladıktan sonra 21 Ağustos'ta Lozan Antlaşması'nı tetkik edeceğini duyurdu. Bu konuda fikir beyan etmek için bir gün öncesinden milletvekilleri isim yazdırmaya başladı. 20 Ağustos'ta üç tanesi güney sınırı, iki tanesi batı sınırları, beş tanesi de genel görünüş hakkında görüşlerini aktarmak üzere on tane milletvekili isimlerini kaydettirdi.¹⁹³ Bu durum, antlaşmayı meclisten geçirmenin kolay olmayacağını gösteriyordu.

4.3.1. Birinci Gün Görüşmeleri

21 Ağustos Salı günü TBMM, Lozan Antlaşması'nı görüşmeye başladı. Meclis İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa, üçüncü gündem maddesinin, Lozan Antlaşması'nın tetkik edilmesi olduğunu ve Bakanlar Kurulu'nun bu muahedeyi acilen müzakere edilmesini talep ettiğini söyleyerek oturumu açtı.¹⁹⁴ Bakanlar Kurulu'nun bu teklifi genel kurul tarafından kabul edildi. Oturumun açılmasından sonra daha önce hazırlanan bir tasarı meclise sunuldu. Bu tasarıdan sonra da dışişleri komisyonunun hazırladığı bir mazbata meclise sunuldu. Önce kâtip mevkiinde oturan Ruşen Eşref Bey bu mazbatayı okudu.

¹⁹² a.g.g., 1 Temmuz 1923, s.2.

¹⁹³ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.1.

¹⁹⁴ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.1.

4.3.1.1. Dışişleri Komisyonu'nun Mazbatası

Mazbata genel itibariyle antlaşmayı onaylayan bir içerik taşımaktaydı. Bu mazbatanın içeriğinde kısaca şunlar ifade edilmekteydi. Öncelikle emperyal düşüncelerimizin olmadığı vurgusu yapılarak bu antlaşmayla, Türkiye'nin güney sınırlarına bahisle, Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihinde yapılan Ankara Antlaşması ve Misak-ı Milli'den başka amacımızın olmadığını ispatlamış olduğumuzu, belirtiyordu. Ayrıca Ankara İtilafnamesi'nin bütün ekleriyle beraber yürürlükte olduğu hakkında Fransız temsilcisi tarafından bize bir bildirge verilmiştir, deniliyordu. Yakın bir tarihte belirlenecek olan güney hudutlarımızda milli taleplerimizin gerçekleşmesinden şüphe etmek bile istemeyiz. Batı hududu ile ilgili olarak, barış içinde yaşamak isteyen Türkiye, Trakya'da askerden arınmış bir bölgenin kurulmasını memnuniyetle kabul eder. Mecburi mübadelede mağdur olma ihtimali olan Müslümanların mağdur olmamaları için gerekli tedbirlerin şimdiden alınacağı belirtiliyordu.¹⁹⁵

Mazbatanın muhteviyatı hudutlarımız ile sınırlı değildi. Bundan başka mali meseleler ile ilgili değerlendirmeler de vardı. Müttefik Devletlerin, yabancı şirketlere yapılacak olan ödemelerin altın üzerinden yapılması teklifinin heyetimiz tarafından kesin bir şekilde reddedilmesi ve müttefiklerin bunu kabullenip altın tabirini çıkarmalarına değinilerek, bu husus, meşru taleplerimizin müttefikler tarafından esas itibariyle kabul edildiğini açık bir şekilde ifade etmektedir, deniliyordu. Ayrıca Boğazlar ile ilgili olarak, antlaşmada belirlenen idare şeklinin, dostumuz Rusya'nın huzuru temin edilmek suretiyle, Moskova Ahitnamesi'nin hükümlerinin yerine getirildiğini yazıyordu.¹⁹⁶

Mazbatada bunların dışında, konferansta müzakere edilen diğer konular olan, azınlıklar ve kapitülasyonlar ile ilgili değerlendirmeler yapılarak Lozan Barış Antlaşması ile Sevr Antlaşması'nın karşılaştırılması yapılmıştı. Mukaddes vatanın işgalden bir an evvel tahliye edilmesinin, milletin en büyük arzusu olduğunu dile getiren mazbata, son olarak antlaşmanın kabul ve tasdik edilmesini talep ediyordu.¹⁹⁷

¹⁹⁵ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.1.

¹⁹⁶ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.1.

¹⁹⁷ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.1.

4.3.1.2. Dışişleri Komisyonu Başkanı Yusuf Kemal Bey'in Konuşması

Mazbatanın okunmasından sonra Dışişleri Komisyonu Başkanı Yusuf Kemal Bey, kürsüye çıkarak, komisyon adına bir konuşma yaptı. Yusuf Kemal Bey, yaptığı uzun konuşmada kısaca şunlara değiniyordu.

Yusuf Kemal Bey, konuşmasının girişinde milli çalışmalarımızın kısa bir tarihçesine değinerek son senelerde yaşanan olayların aşamalarından bahsediyordu. Bu girişten sonra Lozan Barış Konferansı müzakereleri ve bu müzakerelerin aşamalarından bahsetti. Antlaşmadan sitayişle bahseden mazbatayı hazırlayan komisyonun başkanı olarak Yusuf Kemal Bey, Lozan Antlaşmasına büyük bir önem atfediyordu. Lozan Antlaşması'nın şimdiye kadar imzalanan antlaşmalar ile mukayese edilemeyeceğini söylüyordu. Antlaşmanın karşılıklı ve eşit haklar çerçevesinde imzalanmış olduğunu ifade ediyordu. Özellikle kapitülasyonların kaldırılmasının İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmesi sonucu ortaya çıkan durumu açıkladı. Ardından bu durumu elde etmeyi başaran Delege Heyetimizi, Birinci Millet Meclisini ve onun Gazi Başkanını tebrik etti. Yusuf Kemal Bey sözlerini bitirirken, antlaşmayı göstererek, bunda emeği geçen herkesi şükranla yâd ederek son olarak "Mustafa Kemal Paşa, bu muahede senin eserindir" dedi.¹⁹⁸

Yusuf Kemal Bey'den sonra Dışişleri Komisyonu Mazbatasının yazarı İzmir milletvekili Tevfik Rüştü Bey kürsüye çıktı. Tevfik Rüştü Bey kısa bir konuşma yaptı. Konuşmasında öncelikle komisyon adına Yusuf Kemal Bey'in söylediklerine katıldığını söyledi. Daha sonra birtakım temennilerde bulunarak konuşmasını nihayete erdirdi.

4.3.1.3. Adana Milletvekili¹⁹⁹ Niyazi Ramazan Bey'in Konuşması

Dışişleri Komisyonunun temsilcilerinden sonra sıra, antlaşma ile ilgili fikirlerini, değerlendirmelerini beyan etmek üzere, diğer milletvekillerine gelmişti. Tevfik Rüştü Bey'den sonra ilk olarak Adana milletvekili Niyazi Ramazan Bey kürsüye çıktı. Niyazi Ramazan Bey, antlaşmanın kabulüyle ilgili mecliste en uzun konuşmayı yapan milletvekiliydi. Niyazi Ramazan Bey'in bu uzun konuşması çok ciddi eleştiriler

¹⁹⁸ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.1.

¹⁹⁹ Niyazi Ramazan Bey, Vakıf Gazetesinin 22 Ağustos 1923 tarihli nüshasında Adana milletvekili olarak gösteriliyor fakat 24 Ağustos 1923 tarihli nüshada ise Mersin milletvekili olarak gösteriliyor.

barındırmaktaydı. Niyazi Ramazan Bey, antlaşmayı genel anlamıyla değerlendirmekten ziyade daha çok güney hududu ile ilgili değerlendirmeler yapmaktaydı. Öncelikle bu muahedenin imzalanmasıyla birlikte, genel anlamda tarihi bir dönüm noktasının başlangıcına gelindiğine işaret etmekteydi. Genel anlamda, Lozan Antlaşması'nın milli menfaatlerimize uygun olup olmadığı ile ilgili bir iki soru sordu ve Lozan Antlaşması'nın Sevr Antlaşması ile mukayese edilmemesi gerektiğini söyleyerek sözü güney hududuna getirdi. Niyazi Ramazan Bey, güneyde çizilen yapay sınıra itiraz ediyordu. Antakya ve İskenderun civarındaki gerçek Arap sınırı ile Lozan Muahedesi'nin üçüncü maddesindeki sınır arasında kalan kardeşlerimizin hukukunu şiddetle müdafaa ediyordu. Niyazi Ramazan Bey, “Mütalebat-ı milliyenin mihraklarından biri olan iktisadi istiklalın hudud-ı milliyeyi de ihtiva etmesi icab eder” diyerek ortaya çıkarılan bu yapay sınırlara karşı çıkıyor ve hudutlarımızın her iki yakasındaki halkın eşit şartlara sahip olması gerektiğini belirtiyordu.²⁰⁰

Niyazi Ramazan Bey'in uzun süren bu konuşmasında belki de en dikkat çekici nokta, güney sınırı özelinde Lozan Antlaşması'nın geneline getirdiği eleştiri idi. Niyazi Ramazan Bey, bu eleştirisinde, Lozan Muahedesi'nin “Büyük Osmanlı İmparatorluğunun” tasfiyesini ihtiva ettiğini düşünmekteydi. Bu düşüncesini kuru bir iddia olarak ortada bırakmıyordu. Bu düşüncesini bazı argümanlarla güçlendiriyordu. Niyazi Ramazan Bey, Lozan Antlaşması'nın siyasi hükümlerine göre Mısır'ın, Kıbrıs'ın, Trablusgarp'ın, Adalar'ın, Filistin'in, Suriye'nin, Musul hariç olmak üzere Irak'ın, bütün Arabistan'ın bizden ayrılışını resmen tasdik eder bir durumdayız, diyordu. Bunun ise, Türkiye'nin bahsi geçen bu Osmanlı topraklarından “hukuken feragat” ettiği anlamına geldiğini söylüyordu.²⁰¹ Bu da, mevzubahis olan geniş bir coğrafyadan el çektığımız ve oraları kendi kaderlerine ya da batılıların insafına bıraktığımız anlamına geliyordu.

Niyazi Ramazan Bey'in değindiği diğer bir konu halkların kendi mukadderatını belirleme hususuydu. Burada özellikle Wilson prensiplerine, dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Avrupa Devletleri'ne bir gönderme vardı. Çünkü Wilson prensiplerine göre her halk kendi geleceğini kendisi belirleyecekti. Lozan Barış Konferansı'nda bazı yerler için halk oylamasına başvurulmasını istememize rağmen bu

²⁰⁰ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.1.

²⁰¹ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.1.

isteğimiz kabul edilmedi. Batılı devletler Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan bazı yerlerde kendi manda yönetimlerini kurdular. Böylece kendi koydukları temel bir ilkeyi kendileri ihlal ediyordu. Hem de daha çok Osmanlı toprakları üzerindeki milletler esas alınarak belirledikleri bu ilkeyi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan topraklar üzerinde manda yönetimi kurarak ihlal ediyorlardı. Niyazi Ramazan Bey, self-determinasyon ilkesine mugayir olarak Misak-ı Milli sınırları dışında kalan Türklerin mukadderatının tehlike altında olduğunu, bu davanın müdafaası için bizimle beraber mücadele eden kardeşlerimizin zor şartlar altında olduklarını söylüyordu.²⁰²

Niyazi Ramazan Bey, Türkiye'nin güney sınırına da itiraz ediyordu. Ankara İtilafnamesi'nin çok zor şartlar altında imzalandığını ve bu geçici nitelikte sayılabilecek bir itilafnamede kabul edilen sınırın, Lozan Barış Antlaşmasında da aynen kabul edilmesinin yanlış olduğunu söylüyordu. Ankara Anlaşması komşuluk münasebetleri hasebiyle imzalanmış hususi mahiyete sahip bir anlaşmadır. Bunun, Lozan Muahedesinde, diğer milli emellerimize uygun olan maddelerle değiştirilmesi lazım geldiğini söylüyordu. Niyazi Ramazan Bey, Ankara İtilafnamesi'nin mülki, iktisadi ve hudut ile ilgili sakıncalarını ve bunun adalet ve milliyet esaslarına mugayeretini izah ederek o yörenin ve o yöre Türklerinin tarihi, etnik, kültürel ve iktisadi vaziyetleri hakkında ayrıntılı bilgi vererek buraların Türkiye'ye ait olması gerektiğini belirtiyordu. Bu durumun yeni olmadığını, daha önce de yani işgaller başladığından beri bunların konuşulduğunu, burada yaşayan Türklerin her şekilde isteklerini belirttiklerini, cemiyetleri aracılığıyla sürekli müracaatta bulduklarını ifade ediyordu. Bu meselenin Londra Konferansı'nda uzun uzadıya mevzubahis olduğunu ve nihayet İskenderun'a özerklik verilmesinin de kabul edildiğini anlatmıştır.²⁰³ Niyazi Ramazan Bey, özellikle İskenderun'a önem veriyordu. Çünkü İskenderun, Akdeniz'deki en büyük liman şehirlerinden biriydi. Eğer İskenderun kaybedilirse, bu da, önemli iktisadi kayıplara uğrayacağımız anlamına gelirdi. Niyazi Ramazan Bey ayrıca kendisince bir sınır çiziyor ve sınırın bu çizdiği şekilde olması gerektiğini söylüyordu. Niyazi Ramazan Bey, bu sınırın İskenderun ve Antakya'yı içine alacak şekilde Akdeniz kenarında İbn-i Hani burnundan başlayıp Halep'in kırk kilometre kuzeyinden geçerek Kilis'i ve Antep'in ilçelerini de kapsayarak Urfa'ya kadar uzanması gerektiğini, Urfa'dan da Mardin'e

²⁰² a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.1.

²⁰³ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.1.

uzanarak oradan Fırat'ı takip ederek Rakka'ya ve oradan Cebel-i Abdülaziz ve Cebel-i Sincar hattını takip ederek Dicle'ye ve oradan da İran'a varması gerektiğini düşünüyordu.²⁰⁴

4.3.1.4. Hamdullah Suphi ve Şükrü Kaya Beylerin Konuşmaları

Niyazi Ramazan Bey'den sonra kürsüye İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Bey geldi. Hamdullah Suphi Bey, Niyazi Ramazan Bey'in aksine ılımlı bir dil kullanıyordu. Ayrıca antlaşmaya herhangi bir eleştiri getirmiyordu. Bilakis antlaşmadan sitayişle bahsediyordu. Lozan müzakerelerini Anadolu'daki askeri mücadelelere benzeterek, Anadolu'da, etrafı zorluklarla çevrilmiş askeri mücadelenin başarıyla sonuçlanması için nasıl çırpındıysak Lozan'da da o şekilde mücadele verilmiştir, diyordu. Lozan Antlaşmasının, Türk milletine hürriyet getiren bir vesika olduğunu belirten Hamdullah Suphi Bey, delege heyetimizin bize bir vasiyetname yerine geçmek üzere bir hayat vesikası getirdiğini ifade ediyordu.²⁰⁵

Hamdullah Suphi Bey konuşmasını bitirdikten sonra kürsüden indi. Onun yerine Mentеше milletvekili Şükrü Kaya Bey kürsüye çıktı. Şükrü Kaya Bey de, Hamdullah Suphi Bey'e yakın bir dil kullanmakla beraber birtakım eleştiriler getiriyordu. Ancak yaptığı bu eleştirilerin muhatabı Lozan'a giden Türk heyeti değildi. Şükrü Kaya Bey getirdiği bu eleştirilerin sorumluları olarak batılı devletleri gösteriyordu. Şükrü Kaya Bey Türkiye'nin kendi sınırları içinde hür ve bağımsız yaşamak istediğini, bu isteğinin Misak-ı Milliye dayandığını söylüyordu. Fakat bu isteğin batılı devletler tarafından göz ardı edildiğini belirtiyordu. Şükrü Kaya Bey, ayrıca Trakya hududuna da bir eleştiri getiriyordu. Batı Trakya'nın etnik ve demografik açıdan, tarihi, dini v.b. birçok bakımdan bize ait olması gerektiğini dile getiriyordu.²⁰⁶

4.3.1.5. Yahya Kemal ve Faik Beylerin Konuşmaları

Urfa milletvekili Yahya Kemal Bey de vekili olduğu bölge ile ilgili yani daha çok güney hududu hakkında bir konuşma yaptı. Yahya Kemal Bey, Niyazi Ramazan

²⁰⁴ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.1.

²⁰⁵ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.1.

²⁰⁶ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.2.

Bey kadar sert eleştirilerde bulunmasa da güney hududu ile ilgili Niyazi Ramazan Bey'in fikirlerine katılıyordu. O da, Ankara İtilafnamesi'nin lehimize olmayan bir anlaşma olduğunu düşünüyordu. Zor şartlar altında imzalanan bir anlaşmanın Lozan'da da aynen kabul edilmesini kabul edilebilir, akıllıca bir iş olmadığını belirtiyordu. Yahya Kemal Bey, güney sınırının daha aşağılardan çizilmesi gerektiğini ifade ediyordu. En azından, Trakya'da nasıl ki Meriç nehri doğal bir sınır olarak kabul edildi ise, güneyde de Fırat nehrinin doğal sınır olarak kabul edilmesi gerektiğini dile getiriyordu.²⁰⁷ Yahya Kemal Bey bütün bunları birer eleştiri olarak dile getirmekten ziyade daha çok temenni olarak ifade ediyordu.

Büyük Millet Meclisi'nde Lozan Antlaşmasının değerlendirildiği oturumda söz alan milletvekillerinden birisi de Tekfurdağı milletvekili Faik Bey idi. Faik Bey de Yahya Kemal Bey gibi daha çok vekili olduğu bölge ile ilgili konuşmuştu. Faik Bey öteden beri Trakya davası ile ilgilenmekteydi. Faik Bey, Batı Trakya ile ilgili Lozan'da alınan kararın yanlış olduğunu düşünüyordu ve bu kararın Misak-ı Milli'ye de aykırı olduğu düşüncesindeydi. Ona göre, Batı Trakya Türkiye'ye iltihak olunmalıydı. Faik Bey, Trakya'yı bir bütün olarak değerlendiriyordu. Trakya'nın doğu- batı diye ikiye ayrılmasına karşı çıkıyordu. Lozan'da Trakya iki parça halinde değerlendirilmesinin de büyük bir yanlış olduğunu belirtiyordu. Bunun Batı Trakya davasına vurulan büyük darbe olduğunu dile getiriyordu. Faik Bey, bu darbenin sonucunda, mübadeleye uygun bir Trakya sınırının çizildiğini belirtiyordu.²⁰⁸

4.3.2. İkinci Gün Görüşmeleri

22 Ağustos 1923'teki oturumda, İkinci Başkan Ali Fuat Paşa'nın oturumu açmasından sonra ilk söz alan milletvekili Abdurrahman Şeref Bey idi. Abdurrahman Şeref Bey, daha çok sohbet tarzında yaptığı ve duygusal bir içeriğe sahip olan bu konuşmasında antlaşmayı değerlendirmekten ziyade önceki dönemlerin muhasebesini yaptı.

²⁰⁷ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.2.

²⁰⁸ a.g.g., 22 Ağustos 1923, s.2.

4.3.2.1. Saruhan Milletvekili Vasıf Bey'in Konuşması

Abdurrahman Şeref Bey'in kısa süren konuşmasından sonra kürsüye Saruhan milletvekili Vasıf Bey çıktı. Vasıf Bey, öncelikle Lozan Antlaşmasının, ilan ettiğimiz Milli Bağımsızlığımızı tamamlayan esaslar ihtiva etmesini beklediklerini söylüyordu. Fakat bunun gerçekleşmediğini, Avrupa dünya siyasetinin Türkiye'yi daima yarı medeni ülkeler arasında görmeye ve bu zihniyetin neticesi olarak bizi, insanlığa aykırı olan davranışlar karşısında bırakmaya alışkın olduğunu belirtiyordu. Antlaşmanın içeriği, hala bu zihniyetin etkili olduğunu göstermektedir.²⁰⁹

Vasıf Bey kendisinden öncekilerden farklı olarak, sadece sınır meselesinden ziyade, diğer meseleleri de kapsayan genel değerlendirmelerde bulunuyordu. İlk eleştiri getirdiği konu Lozan'da kararlaştırılan adli meseleler ile ilgiliydi. Vasıf Bey, antlaşmanın 92. maddesinde²¹⁰ belirtilen, azınlıkların davalarında, mahkemelerde bulundurulacak olan "Avrupalı adli müşavirler" meselesine karşı çıkıyordu. Bunun milli egemenliğimize hâle getireceğini düşünüyordu.²¹¹ Vasıf Bey'in eleştirdiği diğer bir konu ise mali ve iktisadi meseleler idi. Vasıf Bey, ticaret sözleşmesi, kabotaj meselesi, duyun-ı umumiye, şirketler ve imtiyazlar gibi meselelerde Lozan'da alınan kararların bağımsızlığımızı zedeleyeceği düşüncesindeydi. Vasıf Bey, Boğazlar konusuna da bir eleştiri getirerek, Boğazlar konusunda alınan kararlarda, Türkiye'nin lehine olan bir durumun söz konusu olmadığını ifade ediyordu. Daha önce uluslar arası ticaret serbestisini kabul ettiğimizi hâkimiyet hakkımızı koruduğumuzu fakat bu yeni

²⁰⁹ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.1.

²¹⁰ Madde 92- Bir yandan Müttefik Devletlerden her biri, öte yandan Türkiye arasında, bu Andlaşmanın yürürlüğe konulduğu günden başlayarak üç aylık süre içinde, birer Karma Hakem Mahkemesi kurulacaktır.

Bu Mahkemelerden her biri, ikisi ilgili Hükümetlerin her birince atanmak üzere, üç üyeden oluşacaktır. Bu Hükümetler birden fazla kişiyi atamak yetkisine sahip olacaklar ve Mahkemede üye sıfatıyla bulunacak kişiyi, duruma göre, bunlar arasından seçeceklerdir. Başkan ilgili iki Hükümet arasında anlaşarak atanacaktır.

Bu Andlaşmanın yürürlüğe konulduğu günden başlayarak iki aylık süre içinde bu anlaşma gerçekleştirilemezse, sözkonusu Başkan, ilgili Hükümetlerden birisinin istemi üzerine, Lahey Uluslararası Sürekli Adalet Mahkemesi Başkanınca, Savaş sırasında tarafsız kalmış olan Devletler uyrukluğundaki kişiler arasından atanacaktır.

Eğer bu iki ay içinde ilgili Hükümetlerden biri kendisini Mahkemede temsil edecek üyeyi seçemeyecek olursa, öteki ilgili Hükümetin istemi üzerine, sözkonusu üyenin atanması Milletler Cemiyeti Meclisince yapılacaktır.

Mahkeme üyelerinden biri ölür ya da çekilirse, ya da görevlerini herhangi bir nedenle, yapamayacak bir durumda bulunursa, atama için saptanmış yonteme göre, yerine ötekinin atanması yoluna gidilecektir. Bu iki aylık süre ölümün, çekilmenin ve görev yapılması olanaksızlığının, yontemine göre, kanıtlanmış bulunduğu günden başlayacaktır. İ. Soysal, a.g.e. I, ss. 121-122.

²¹¹ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.1.

düzenleme ile askersiz bölge oluşturmak ile hâkimiyetimizi kaybettiğimizi söylüyordu.²¹² Vasıf Bey'in eleştirdiği diğer bir konu Trakya sınırıyla ilgiliydi. Vasıf Bey, Batı Trakya'nın Türk olduğunu ve bu yüzden Türkiye'ye ait olması gerektiğini dile getiriyordu. Lozan Antlaşmasına birçok konuda eleştiri getiren Vasıf Bey'in, Lozan Antlaşmasına genel olarak karşı olduğu dikkatlerden kaçmıyordu. Nitekim antlaşmaya kabul oyu vermeyeceğini şu sözlerle ifade ediyordu: "Izdırâblar içinde inleyen bedbaht müntehiblerimin gür sayhaları ruhumda hazin akisler yaptıkça bu muahedeye kabul reyini vermeğe imkân bulamıyorum."²¹³

4.3.2.2. İstanbul Milletvekili Süleyman Sırrı Bey'in Konuşması

İstanbul milletvekili Süleyman Sırrı Bey, genel itibariyle antlaşmanın lehinde bir konuşma yaptı. Süleyman Sırrı Bey, antlaşmanın abartıldığı kadar büyük bir zafer olmadığı; fakat çöpe atılacak kadar da kötü bir vesika olmadığı görüşündeydi. Süleyman Sırrı Bey, antlaşmanın tek taraflı değerlendirilemeyeceğini, iyi tarafları olduğu gibi kötü taraflarının da olabileceğini ifade ediyordu. Bu bağlamda ilk olarak kötü yönlerini belirtti.

İlk olarak Batı Trakya sınırına değiniyordu. Bu sınırın çok kötü çizildiğini, Edirne'nin bağlantısız bırakıldığını düşünüyordu. Batı Trakya'nın Türkiye'ye katılmasına taraftardı. Adalar konusunda ise bu adaların Anadolu sahilleri ile neredeyse iç içe olduğu buna rağmen bu adaların haksız olarak bizden koparıldığı düşüncesindeydi. Süleyman Sırrı Bey, Boğazlar meselesine de değiniyordu. Yeni Boğazlar idaresinin eleştirilebilir olduğunu ve bu konuda "İstanbul'un demir kapısı yarım açık bırakılmak istenilmiştir" diyerek, tam bir sonucun alınmadığını belirtiyordu.²¹⁴

Süleyman Sırrı Bey'in değindiği diğer bir konu ise duyun-ı umumiye meselesiydi. Duyun-ı umumiye taksiminin adaletsiz yapıldığını düşünüyordu. Nüfus mübadelesinin de yanlış olduğunu belirtiyordu. Makedonya Türklerinin dört-beş asırdan beri orada yaşayan "Sultan Fatih evlatları, Anadolu Türkleridir" diyordu.

²¹² a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.1.

²¹³ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.1.

²¹⁴ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.1.

Makedonya'ya sahip olmanın tarihi bir hakkımız olduğunu söyleyerek insanlarımızın oradan alınıp başka yerlere götürmenin bir haksızlık olduğunu dile getiriyordu.²¹⁵

Süleyman Sırrı Bey, kendisinin saydığı olumsuzluklara rağmen ümidini yitirmiyordu. Antlaşmanın iyi taraflarının da olduğunu düşünüyor ve bu iyi tarafları görmek gerektiğini ifade ediyordu. Evvela güney sınırı ile alakalı olarak; İngiliz siyasetinin, güney sınırının lehimizde sonuçlanmasını gerektirdiğini düşünüyordu. Benzer bir durumun Fransa için de geçerli olduğunu ve sonuç itibariyle güney sınırının isteklerimiz doğrultusunda düzeltileceğini belirtiyordu. Trakya sınırı konusunda, mevcut durumun Yunanistan'ın aleyhine olduğu düşüncesindeydi. Boğazlar ve mübadele meselelerinde ise, Türkiye'nin bu durum karşısında boş durmayacağı, gerekli önlemleri alacağı kanaatindeydi.

Süleyman Sırrı Bey, kapitülasyonların ilga edilmesini antlaşmanın en başarılı kısmı olarak görüyordu. Kapitülasyonları kaldırdığımız için evlatlarımız bahtiyar olacak, gelecek nesillerin bizi hayırla yâd edeceklerini söylüyordu.²¹⁶

4.3.2.3. İzmir Milletvekili Mustafa Necati Bey'in Konuşması

Eleştirilerin dozunun biraz daha arttığı ikinci günün konuşmalarında, dikkat çeken eleştirileri getiren diğer bir milletvekili, İzmir milletvekili Mustafa Necati Bey'di. Necati Bey, öncelikle Milli Mücadele dönemine ait intibalarını anlattı. Sonrasında batı dünyasına genel bir ihtarda bulunarak, dünyadaki şartların değiştiğini, bütün halkların bir gün özgürlüklerine kesinlikle kavuşacağını belirtiyordu. Buradan hareketle, batı dünyasının, insanlığın adaleti için çalışmasını salık veriyor ve antlaşmanın onaylanmama ihtimalinden bahisle, antlaşmanın kesin olmadığını ve tamamlanmadığını ifade ediyordu. Antlaşmadaki sıkıntılardan batılı diplomatları sorumlu tutuyordu.²¹⁷

Necati Bey, kuponlar ve Musul meselesinin halledilemediğini söylüyor ve Musul'u vermeyeceğiz diyordu. Necati Bey'e göre milli iktisadımız temin edilememiş ve duyun-ı umumiye taksimi de adaletsiz idi. Osmanlı İmparatorluğu'nda mecliste verilen kararlarda herkesin imzası olduğu halde neden borçların çoğunluğu bize

²¹⁵ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.1.

²¹⁶ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.1.

²¹⁷ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.2.

yüklenilmiştir diye soruyordu. Ayrıca şahısların ve cemiyetlerin haklarının da verilmediğini dile getiriyordu.²¹⁸

Kimsenin dile getirmediği ve Necati Bey'in dikkat çektiği noktalardan birisi borçlar meselesinde 58. madde²¹⁹ ile İngilizlere bağışladığımız savaş gemilerinin paralarıydı. Necati Bey, bu paraların, Türk çocuklarının ve analarının kendi sahillerini korumak için topladıkları paralar olduğunu söyleyerek; İngiltere bu paralara nasıl el koyabilir ve delege heyetimiz bu paraları nasıl bağışlayabilir diye soruyordu. Aynı şekilde, yine kimsenin gündeme getirmediği, Hicaz demiryollarındaki Türk halkının hisselerinin talep edilip edilmediğini delege heyetine soruyordu.²²⁰

Necati Bey, bahseden herkesin memnuniyetlerini dile getirdiği kapitülasyonlar meselesine de farklı yaklaşıyordu. Ona göre kapitülasyonlar hala tam manasıyla ilga edilmemişti. O bu antlaşmada “kapitülasyon kokusu” alıyordu. Necati Bey, antlaşmadaki 64. madde²²¹ ile I. Dünya Savaşında yabancı devletlerin tebaaları gibi işlem görmüş olanların zararlarını ödemeyi kabul ettiğimizi söyleyerek, “bu kapitülasyon değil midir?” diye soruyordu. Ayrıca “sıhhiye müşavirleri” ve “adliye müşavirleri” hakkında da delege heyetinden açıklama yapmasını isteyerek bu antlaşmanın karşılıklı eşitlik temin etmediğini ifade ediyordu.²²²

Necati Bey, bu antlaşmanın ticaretimiz açısından da iyi sonuçlar vermeyeceğini düşünüyordu. Müttefiklerin mezarlıklarını bahane ederek Çanakkale’de, boğazın kenarında, bir kısım topraklar üzerinde tasarruf hakkı elde etmelerini doğru bulmuyor, bunda İngilizlerin kasıtlı hareket ettiklerini düşünüyordu. Mübadele konusunda da eşit

²¹⁸ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.2.

²¹⁹ 58. maddenin bu konuyla alakalı son paragrafı şu şekildedir: “Bunun gibi, Türkiye, Osmanlı Hükümetince İngiltere’ye ısmarlanmış olup Britanya Hükümetince 1914 yılında müsadere edilmiş savaş gemileri için ödenmiş bulunan paraların geri verilmesini, ne Britanya Hükümetinden, ne de onun uyruklarından istememeği kabul ve bu konuda her türlü istemlerinden vazgeçer.” İ. Soysal, a.g.e. I, s.106.

²²⁰ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.2.

²²¹ 64. madde: “Bu bölümde ‘Müttefik Devletler’ teriminden anlaşılan Türkiye’nin dışındaki Bağlı Devletlerdir. ‘Müttefikler uyrukları’ terimi, Türkiye’nin dışındaki, Bağlı Devletler uyruklarından olanların ya da bu Devletlerden birinin koruyuculuğu altındaki bir Devlet ya da ülke uyruklarından olan gerçek kişiler, ortaklıklar, dernekler (associations) ve kuruluşları (établissements) kapsamaktadır.

Bu Bölümün ‘Müttefikler uyruklarına’ ilişkin hükümlerinden, Müttefik Devletler uyruğuna sahip olmamakla birlikte, gerçekte bu Devletlerce korunmakta bulunmaları nedeniyle, Osmanlı makamlarınca Müttefik uyruğu gibi işleme bağlı tutulmuş ve bu yüzden zarar görmüş olan kişiler de yararlanacaktır.” İ. Soysal, a.g.e. I, s. 107.

²²² a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.2.

şartların olmadığı kanısındaydı. İstanbul Rumlarının neden mübadeleye dâhil olmadığını soruyor ve mübadeleden ne kazandığımızı delege heyetinin açıklamasını istiyordu. Tamirat meselesinin “gözleri yaşartacak derecede” aleyhimize olduğunu söyleyerek Yunanlıları asıl kışkırtanların Müttefik Devletlerin olduğunu, bu yüzden tamirat bedelinin onlardan da istenilmesi gerektiğini belirtiyordu. Dört milyar altın frank olarak tespit edilen tamirat bedelinden hangi hakla vazgeçildiğini sorarak bu “lütufkârlığı” anlamadığını söylüyordu.²²³

Necati Bey de Vasıf Bey gibi oylama öncesinde oyunun rengini belli ediyordu. Necati Bey, Anadolu’da evsiz barksız kalmış, sefalet içinde yaşayan ve her gün ölümle burun buruna gelen milyonlarca kardeşimiz dururken bu antlaşmaya “beyaz rey” veremeyeceğini söylüyordu. Milletvekillerine de seslenerek Anadolu’da yaşanan bunca felaketi görmeyerek, dul kalmış kadınların, yetim kalmış çocukların evsiz barksız kalan insanların feryatları yüreğinize etki etmiyorsa bu antlaşmayı imzalayabilirsiniz diyordu. Kendisinin ise, bu felaketleri bizzat gören milyonlarca insan hala sıkıntı içinde iken ve bu insanların sıkıntıları karşısında kalbi titreyen birisi olarak, antlaşma metnini kastederek, “bu maddeleri saran kırmızı kabın renginde” olan oydan başka oy kullanmayacağını ifade ediyordu.²²⁴

4.3.2.4. Avni ve Süreyya Beylerin Konuşmaları

Necati Bey’den sonra kürsüye çıkan Bozok milletvekili Avni Bey, kısa bir konuşma yaptı. Avni Bey, kendisinden önce kürsüye çıkan Necati Bey’in aksine antlaşmayı olumlu buluyordu. Öncelikle Mondros Mütarekesi’ni ve Sevr Antlaşması’nı hatırlatarak hangi evrelerden geçtiğimizi dile getiriyordu. Çok zor şartlar altında verilen bir mücadeleden sonra “milli kahramanlarımız” sayesinde bu uğursuz durumdan kurtulduğumuzu ifade ediyordu. Antlaşmanın maddelerinin değerlendirilmesinde ise bardağın dolu tarafının görülmesi gerektiğini düşünüyordu. Dünyada, bize karşı beslenen düşmanlığa rağmen bu barışı elde etmenin büyük bir iş olduğu

²²³ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.2.

²²⁴ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.2.

düşüncesindeydi. Eğer birtakım eksiklikler varsa bunun müsebbibinin batılılar olduğunu söyleyerek antlaşmanın onaylanmasını temenni ediyordu.²²⁵

Avni Bey'in hemen peşinden kürsüye çıkan Karesi milletvekili Süreyya Bey, antlaşma metninde eleştirilebilecek maddeler olduğunu, özellikle sınırlar konusunda eleştirilebilir maddeler olduğunu fakat batılı devletlerin acımasız politikalarının gerçekliği karşısında fazla bir şey yapılamayacağını söylüyordu. Bu şartlarda daha iyi bir antlaşma yapılamayacağını belirterek antlaşmanın onaylanmasını istediğini söylüyordu.²²⁶

4.3.2.5. İzmir Milletvekili Tefik Rüştü Bey'in Konuşması

22 Ağustos 1923'teki görüşmelerde son sözü İzmir milletvekili Tefik Rüştü Bey aldı. Tefik Rüştü Bey, Dışişleri Komisyonu adına eleştirilere cevap vermek amacıyla kürsüye çıkıyordu. Tefik Rüştü Bey, antlaşmaya eleştiri getiren milletvekillerinin görüşlerine saygı duyduğunu belirterek eleştirilere cevap vermeye çalıştı. Öncelikle güney sınırı meselesine değinerek bu sınırın Ankara İtilafnamesi ile kararlaştırıldığını ve Ankara İtilafnamesi'nin ise o dönemdeki meclis tarafından onaylandığını belirtiyordu. Trakya sınırı konusunda ise eleştirilebilir yanları olduğunu fakat sırf Balkanlarda barış temin etmek için rıza gösterildiğini söylüyordu.²²⁷ Necati Bey'in eleştiri getirdiği Kuponlar meselesi ve Musul meselesi ile alakalı olarak, ikili görüşmelerle lehimize sonuçlanacağı beklentisindeydi. Boğazlar meselesinde ise Misak-ı Milliye uygun olmayan bir durumun söz konusu olduğu düşüncesindeydi.

Tefik Rüştü Bey lehimize olmayan maddeler barındırmakla beraber, netice itibariyle, Lozan Antlaşmasının milli emellerimizi tatmin ettiğini düşünüyordu. Ayrıca doğuda barışın sağlanmasının Türkiye'ye bağlı olduğu kanısındaydı. Bu sebeplerden dolayı barış antlaşmasının onaylanmasını isteyerek "muahedeyi tasdikte tehir etmemenizi tekrar rica ederim" diyordu.²²⁸

²²⁵ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.2.

²²⁶ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.2.

²²⁷ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.2.

²²⁸ a.g.g., 23 Ağustos 1923, s.2.

4.3.3. Üçüncü Gün Görüşmeleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Lozan Antlaşmasının onaylanması ile ilgili görüşmeler 21-22-23 Ağustos 1923 tarihlerinde yapılmıştı. Üç gün süren bu görüşmelerin ilk iki gününü, antlaşmanın kabulü ile ilgili lehte ve aleyhte yapılan milletvekillerinin konuşmaları teşkil etmişti. Son günü ise Hariciye Vekili Başdelege İsmet Paşa'nın, antlaşmayı değerlendirdiği konuşması ile eleştirilere verdiği cevabi nutuk teşkil etmişti. 23 Ağustos 1923 Perşembe günü, mecliste daha önce görülmemiş muazzam bir kalabalık eşliğinde, İkinci Başkan Ali Fuat Paşa'nın saat 14.00'te oturumu açması ile birlikte toplantı başladı.²²⁹ Oturumun açılmasından sonra İsmet Paşa kürsüye çıkarak cevabi nutkunu irad etti.

4.3.3.1. İsmet Paşa'nın Konuşması

İsmet Paşa konuşmasına başlarken ilk önce Umumi Harp'ten sonra Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi bütün dünyada yaşanan sıkıntılı süreçten bahsetti. Bu süreçte birçok hatalar yapıldığından bahsederek o dönemdeki sorumluların, o dönemde ortaya çıkan fırsatlardan faydalanamadığını belirtti. Sonrasında Mütareke döneminden bahsederek, Osmanlı İmparatorluğu'nda milletin denetiminden kaçınıldığını ve bu durumun mütareke döneminde de devam ettiğini söylüyordu. İçeride durum böyle iken dış politikada da “nihayetsiz bir teslimiyet” politikasının izlendiğini düşünüyordu. İsmet Paşa önceki dönemi böyle değerlendirirken yeni dönemin farklı olduğunu söylüyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi ile başlayan yeni dönemde durumun eskinin tam tersi olduğunu; içeride milli egemenlik, dışarıda ise tam bağımsızlık politikası izlendiğini söylüyordu.²³⁰

İsmet Paşa, Milli Mücadelenin savaş evresi bittikten sonra siyasi evresinin başladığını, bu siyasi mücadelenin ilk aşamasının Mudanya Mütarekesi olduğunu söyledi. Lozan Antlaşması'nın ise “mücadele-i siyasiye devrinin netayici” olarak yorumluyordu. İsmet Paşa, Lozan Antlaşmasını bir “imtihan” olarak görüyordu.

²²⁹ a.g.g., 24 Ağustos 1923, s.1.

²³⁰ a.g.g., 24 Ağustos 1923, s.1.

Nitekim antlaşmanın imzalanmasından sonra gazetecilerin sorularına karşılık “İşte, görüyorsunuz, mektepte imtihanı verdik, çıkıyoruz!”²³¹ Cevabını vermişti.

İsmet Paşa, genel bir değerlendirme yaptıktan sonra hem yapılan eleştirilere cevap olması bakımından hem de antlaşma maddelerini değerlendirmek maksadıyla antlaşmanın maddelerini irdelemeye başladı. İlk önce antlaşmanın sınırlarımızı belirlediğini ifade ederek güney sınırına değiniyordu. Bu sınırın Ankara İtilafnamesi ile belirlendiğini söylüyordu. İsmet Paşa, yapılan eleştirilerde dile getirilen birçok “milletdaşlarımızın” sınır dışında kaldığını kabul ediyordu fakat buna karşı bir barışın yapılmasını da bir kazanç olarak görüyordu. İsmet Paşa, aynı şekilde batı sınırında da birçok “millatdaşlarımızın” dışarıda kaldığını kabul ediyordu. Ancak muahede belirlenen sınırın Misak-ı Milliye uygun olduğunu düşünüyordu. Ona göre, batı sınırı hakkında kabul edilen madde Türkiye’nin menfaatine bir durum idi ve aynı durum adalar içinde geçerli idi. Irak sınırı konusunda ise yapılan barış ile milletlerarasında teessüs eden dostluk ilişkilerinin Musul ile ilgili yapılacak müzakereleri kolaylaştıracağını ümit ediyordu.²³²

İsmet Paşa’nın temas ettiği diğer bir nokta azınlıklar konusu idi. İsmet Paşa bu konuda çok rahattı zira bu madde ile kabul edilen şartlardan çok memnundu. Bu konuda galip devletler ile aynı şartları kabul ettiğini söyleyerek Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki durum ile bir kıyaslama yapıyordu. Osmanlı İmparatorluğu zamanında azınlıkların durumu ile alakalı olarak “âdeta devlet içinde devlet gibi bir vaziyet” olduğunu belirterek bugün böyle bir durumun olmadığını, aradaki farkın çok bariz olduğunu söyleyerek bu konuda rahat olabilirsiniz, diyordu.²³³ Kapitülasyonlar konusunda ise zaten eleştiri getirenlerin genel olarak kapitülasyonların kaldırılmasından memnun olduğunu söyleyerek bu konuda söylenecek çok fazla sözün olmadığı kanısındaydı.

İsmet Paşa, tamirat veya tazminat meselesini iki kategoriye ayırıyordu. Biri Müttefik Devletlerin Harb-i Umumi için istediği tamirat bedeli, diğeri Yunanistan ile aramızda olan tamirat meselesi idi. İsmet Paşa bu konuda karşı taraftakilerin haksız olduğunu ve öne sürdükleri hukuki gerekçelerin herhangi bir dayanağının olmadığını

²³¹ A. N. Karacan, *a.g.e.*, s. 641.

²³² *a.g.g.*, 24 Ağustos 1923, s.2.

²³³ *a.g.g.*, 24 Ağustos 1923, s.2.

düşünmekle beraber barışın sağlanması için bu sorunun hal edilmesi gerektiğine inanıyordu. Harb-i Umumi'den çıkan bütün devletlerin en çok sıkıntı yaşadıkları nokta olan bu sorunun çözümü için “âtiye muallâk hiçbir taahhüdü malî altına girmeksizin maziye tasfiye etmek” yolunu bulduklarını söyleyerek bunun ise bir başarı olduğunu ifade ediyordu.²³⁴ Bu meselede de birtakım eksiklikler olduğunu kabul ediyordu fakat barışın sağlanması için bunlara katlanması gerektiğini düşünüyordu. İsmet Paşa'nın bu meyanda değindiği diğer bir konu duyun-ı umumiye meselesi idi. Bu konuda öncelikle borçların tarihçesinden bahsediyordu. Sonrasında ise bu borcun ödenmesinin hukuki ve ahlaki bir zorunluluk olduğunu söylüyordu. İsmet Paşa, bu borçların en uygun bir şekilde taksim edildiği fikrini taşıyordu.

Üsera meselesinde ise, bunun bütün savaşlardan sonra yapılan rutin bir şey olduğunu söylüyordu. İsmet Paşa, Necati Bey'in eleştirdiği mezarlıklar konusunda, bunun bir endişeye sebebiyet bir durum olmadığını ve dünyada çeşitli milletler arasında bu tür durumların var olduğunu belirterek bizim tarihimizde de bu tür durumların var olduğunu söylüyordu. Bunun varlığımıza zarar bir durum olmadığını aynı şekilde bizim de başka milletlerin toprakları üzerinde mezarlıklar tesis etmeye hakkımız vardır, diyordu.²³⁵

İsmet Paşa, Boğazların 1914 yılına kadar açık olduğunu, savaşla birlikte, memleketi müdafaa etmek maksadıyla, boğazları kapatmak zorunda kaldığımızı ifade ederek savaştan sonra boğazların tekrar serbest bir hale gelmesi için “emrivâki” bir durumun ortaya çıktığını söylüyordu. Durum öyle bir hal almıştı ki “biz dahi Misak-ı Millimizde İstanbul'un ve Marmara'nın emniyetini mahfuz kalmak şartıyla Boğazların ticarete ve münakalâtı umumiyeye küşadını esas olarak kabul ettik” diyordu. İsmet Paşa, Lozan'da Türkiye'nin varlığını ve emniyetini korumak için bu politikayı esas aldıklarını ifade ediyordu. Ayrıca hem kendi menfaatlerimizi hem de dostlarımızın menfaatlerini korumak için bu yolu tercih ettiklerini de belirtiyordu.²³⁶

Ahalinin mübadelesi meselesinde insanların yaşayacağı sıkıntıları kabul eden ve bunun için üzüntü duyacaklarını ifade eden İsmet Paşa, mevcut durumun bunu zorunlu kıldığını düşünüyordu. Ona göre, bu durum geçiciydi ve bu durumun olumlu

²³⁴ a.g.g., 24 Ağustos 1923, s.2.

²³⁵ a.g.g., 25 Ağustos 1923, s.2.

²³⁶ a.g.g., 25 Ağustos 1923, s.2.

yanları da vardı. Bu durumdaki menfaatlerimizden birisi, Anadolu'nun “yeknesak bir vatan” haline gelecek olmasıydı. Ayrıca dışarıdan gelecek nitelikli elemanların “bütün kabiliyetlerini anavatana hasretmek suretiyle” hem onlar kurtulmuş olacaklar hem de biz bundan faydalanmış olacağız düşüncesindeydi.²³⁷

Genel af konusunda ise, on seneden beri meydana gelen birçok sorunu bir defada halletmek istediklerini söylüyordu. Bu genel af ile vatana karşı görevlerini ihmal etmiş olanların bu aftan yararlanmalarını sağlayarak tekrar vatana kazandırılmalarını arzu ettiklerini ifade ediyordu. Fakat bütün iyi niyetlerine rağmen yüz elli kişinin bu genel aftan yararlanamayacağını da belirtiyordu.²³⁸

İsmet Paşa'nın temas diğer bir nokta ise, milletvekillerinin eleştirdikleri konulardan birisi olan adli idare ve sıhhi idareye ait olan müşavirler meselesiydi. Ona göre, o kadar büyük sorunları zor şartlar altında hallederken, karşıdakileri tatmin etmek amacıyla bu tür beyannameler vermek normal idi. Kaldı ki, fiiliyatta hayat hakkımızı, bağımsızlığımızı yok sayacak incelikler yoktur, diyordu. Ayrıca eleştirilerde iddia edildiği gibi bu müşavirler Adliye Vekili'ni denetleyemeyecek, bilakis bu müşavirlerin iştirak edecekleri komisyonların Adliye Vekili'nin idaresinde olacağını dile getiriyordu.²³⁹

İsmet Paşa, imtiyazlar meselesinde ise, bu imtiyazların Osmanlı İmparatorluğu zamanında verilmiş olduğunu kendilerinin de yabancı sermayeye karşı olmadıklarını belirtiyordu. Yabancı sermayenin, suiistimal etmemek şartıyla, gelip ülkemizde iş yapmalarını istiyordu. Bu konuda da memleketimizin menfaatleri doğrultusunda hareket ettiklerini dile getiriyordu.²⁴⁰

İsmet Paşa, antlaşma maddelerini bu şekilde değerlendirdikten sonra zor şartlar altında bulunmasına rağmen Türkiye'nin büyük bir ülke olduğunu, bazı örnekler vererek, dile getirmiştir. Bu zor şartlar altında olmakla beraber “altın hazineler” içinde olduğumuzu da belirtiyordu. Bundan sonra bize düşen işin bu “altın hazineleri” açmak olduğunu söylüyordu. Bu “altın hazineleri” açabilmek için de barışa ihtiyaç olduğunu ve bu barışın sağlanmasının bu antlaşmayı onaylamaya bağlı olduğunu söyleyerek

²³⁷ a.g.g., 25 Ağustos 1923, s.3.

²³⁸ a.g.g., 25 Ağustos 1923, s.3.

²³⁹ a.g.g., 25 Ağustos 1923, s.3.

²⁴⁰ a.g.g., 25 Ağustos 1923, s.3.

antlaşmanın kabul edilmesini istiyordu ve son sözlerini şu şekilde bağıyordu: “Millet ve bütün dünya vereceğiniz reye intizar etmektedir”²⁴¹

4.3.3.2. Antlaşmanın Mecliste Onaylanması

İsmet Paşa'nın bu konuşmasından sonra oturuma ara verildi. Sonraki oturumda antlaşma metni ve ayrıntıları dört kanun layihası şeklinde ayrı ayrı oylamaya sunuldu. Oylama sonuçları şu şekilde idi:

	Toplam katılım	Kabul oyu sayısı	Red oyu sayısı
I. kanun layihası:	227	213	14
II. kanun layihası:	222	206	16
III. kanun layihası:	221	208	13
IV. kanun layihası:	221	208	13

Red oyu veren başlıca milletvekilleri: Mersin milletvekili Niyazi Ramazan Bey, İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Bey, Urfa milletvekili Yahya Kemal Bey, İzmir milletvekili Necati Bey, Saruhan milletvekili Vasıf Bey, Tekfurdağı milletvekili Faik Bey ve Mentеше milletvekili Şükrü Kaya Beylerdir.²⁴²

²⁴¹ a.g.g., 25 Ağustos 1923, s.3.

²⁴² Bu kısım Vakit Gazetesinin 24 ve 25 Ağustos 1923 tarihli nüshalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin, Lozan yolunda çok sıkıntılar yaşadığı, çok çileler çektiği, çok meşakkatlere katıldığı su götürmez bir gerçektir. Bu da, jeopolitik ve jeostratejik olarak böylesine önemli bir coğrafyada yaşamının bedeli olsa gerek. Türkiye bu ağır şartların sonucunda Lozan'a gitti. Böyle bir sonuçla barış masasına oturmak kolay değildi. Bir tarafta dünyanın süper güçleri olarak bilinen devletler ve onların bağıtları - ki bir bütün olarak "yedi düvel" olarak tanımlanırlardı- diğer tarafta bağımsızlığını deyim yerindeyse tırnağıyla kazıyan yeni bir devlet. Böyle bir durumda antlaşmadan arzu edilen sonucu almak çok kolay olmasa gerek. Nitekim birtakım eksiklikler olmuş, istenmeyen sonuçlar da ortaya çıkmıştır.

Bu eksikler, istenmeyen sonuçlar ayrıntılı olarak dördüncü bölümde, antlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde değerlendirilmesi bahsinde milletvekillerinin değerlendirmeleri ile ele almıştık. Burada birkaç cümle ile tekrar ele alalım. Öncelikli olarak sınırlar konusunda istediğimizi alamamıştık. Zira Misak-ı Milli ile belirlediğimiz sınırlara ulaşamamıştık. Misak-ı Milli'de Batı Trakya ile ilgili olarak halkoylamasına başvurulmasını istemiştik ama bu istek dikkate alınmadı. Batı Trakya'da İstanbul'daki Rumlara karşılık olarak birtakım azınlık hakları ile yetinilmişti. Hakeza güney sınırında da buna benzer bir durum söz konusuydu. Irak sınırı, antlaşmada belli bir hükme bağlanmıştı fakat net sonuç veya lehimize olan bir sonuç yoktu. Oysa Misak-ı Milli'de Musul vazgeçilmez bir toprak parçası olarak değerlendiriliyordu. Ki, barış görüşmelerinde biz Musul'u herhangi bir menfaat gereği savunmadığımızı belirterek buranın Anadolu'nun güvenliği sağlayan ve coğrafi olarak Anadolu'nun bir parçası olduğu teziyle savunuyorduk. Nitekim belirlenen süre içerisinde sorun halledilemeyince Musul meselesi Cemiyet-i Akvam'a taşındı. Cemiyet-i Akvam da doğal olarak ve beklenildiği üzere 1925 yılının son demlerinde Musul meselesinde aleyhimize bir karar verdi.

Güney sınırında kaybedilen diğer bir yer ise Hatay'dı. Hatay Lozan Antlaşması ile sınırlarımızın dışında kalmıştı. Ancak Mustafa Kemal Atatürk, sağlığında bu bölgeye çok önem veriyordu ve buraların anavatandan koparılmış bir bölge olduğunu savunuyordu. Bu bölgenin, mutlak bir surette tekrar anavatana katılması gerektiğini düşünüyordu. Bunun için ise çaba sarf ediyordu. Fakat bu çabaları sağlığında herhangi

neticeye ulaşamadı. Bu çabalar onun ölümünden sonra meyvesini verdi ve Hatay 1939 yılında anavatana katıldı.

Sınırlar çerçevesinde değerlendirebileceğimiz diğer iki konu Boğazlar ve Adalar meselesidir. Bu iki konu da Lozan Antlaşması'nda aleyhimize denilebilecek bir şekilde sonuçlandı. Adalar konusunda Türkiye ile yapışık denilebilecek birkaç adanın dışında hiçbir isteğimizi kabul ettiremedik. Akdeniz ve Ege Denizi'ndeki hükümlerimizin sembolü olan bu adaların büyük çoğunluğunu Yunanistan ve İtalya'ya kaptırdık. Durum böyle olmakla birlikte bu adaların bazılarını kaybetmeyi göze alıyorduk fakat en azından onları tamamen karşı taraftakilere kaptırmamak için özerklik talebinde bulunmuştuk. Fakat bunda da herhangi bir muvaffakiyet sağlanamadı. Diğer mesele Boğazlar idi. Boğazlarda da istediğimizi alamamıştık. Dönemin uluslararası konjonktürü sebebiyle Boğazlar konusunda tam bir hâkimiyet talep edilemiyordu. Bu konuda da, birçok konuda olduğu gibi, biraz esnek davranmak gerekliliği hissediliyordu. Tek teselli eden tarafı Boğazların yabancıların hâkimiyetinde kalmayacak oluşuydu. Fakat Boğazlar konusunda uluslararası şartlar lehimize geliştirdi. Türkiye'nin "yurtta sulh, cihanda sulh" düsturu gereği barışçı bir tutum izlemesi, dünyada esen yeni bir genel savaş havası Türkiye'nin bu konuda atmasına ve Boğazlar konusundaki pasif hükümlerini aktif hükümlerine tahvil etmesine olanak sağladı. 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar üzerinde tam hâkimiyet sağlandı.

Sınırların dışında, arzu edilmeyen sonuçlara genel olarak baktığımızda, birkaç eksiklik daha göze çarpmaktaydı. Birincisi İstanbul Rumlarının mübadelenin istisna tutulması meselesiydi. Zira İstanbul'daki sıkıntıların hatta İstanbul'dan edilmek suretiyle Anadolu'nun birçok yerindeki Rumlarla ilgili sıkıntıların baş müsebbibi olarak gösterilen İstanbul Rumları mübadelenin dışında tutulmuşlardı. Bu da geçmişte olduğu gibi gelecekte de sıkıntılara sebebiyet verebilirdi. Avrupalı Adli ve Sıhhi Müşavirler de sıkıntı yaratan durumlardı. Çünkü bu şekilde, en azından cumhuriyetin ilk yılları için, tam bağımsızlık ilkesine aykırı bir durum ortaya çıkıyordu. Mali ve iktisadi konular ise en sıkıntılı konular idi. zira bu konu belki de en çok taviz verilen konulardı. Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan genel borçlar eşit bir şekilde taksim edilemedi. Büyük yük yeni kurulan cumhuriyetin sırtında kaldı. Tamirat meselesinde de feragatte bulunuldu.

Yunanlıların yaptığı tahribatlara asla karşılık gelmeyecek bir meblağa razı olundu. İngiltere'ye bağışlanan gemi paraları gibi alacaklarda da feragatte bulunuldu.

Bütün bu feragatlerin yegâne sebebi, İsmet Paşa'ya göre, barışın tesis edilmesi için idi. Çünkü Türkiye yeni kurulmakta olan bir devlet idi ve kendini uluslararası camiaya kabul ettirmek mecburiyetindeydi. Bunun için ise savaş yolunu değil, barış yolunu tercih etmesi gerekiyordu. Ancak bu şekilde kendini dünya kamuoyuna kabul ettirebilirdi. Ayrıca savaş yolu tercih edilse; harabe edilmiş bir ülkede maddi yoksulluklar içerisinde kazanılan bir mücadelenin bütün kazanımları da heba olunabilirdi. Bu sâiklerle yapılan feragatleri anlamak mümkün olabilirdi. Ancak, fiili bir durum söz konusu olmadığı halde, Türkiye'nin Mısır ve Sudan gibi yerlerde haklarından ve yetkilerinden feragat etmesine makul bir gerekçe bulmak zordur.

Vakit gazetesinden edindiğimiz intibalara göre; Lozan Barış Konferansı'nın ilk devresinde, gerek Müttefik Devletlerin temsilcileri gerekse Türk heyeti uzlaşmaz bir tutum sergiliyorlardı. Birçok konu hemen çıkmaza girebiliyordu. Toplantıların dışında ikili görüşmeler neredeyse hiç yapılmıyordu. Karşılıklı restleşmelere daha sık rastlanıyordu. Hatta toplantıları terk etmelere bile rastlanabiliyordu. Bunun sebebi olarak, her iki tarafın da kendi hükümetlerinin talimatlarına sıkı sıkıya bağlı kalmalarına bağlanabilir. Ayrıca toplumların nezdinde göze gelebilecek meselelerin de, bu dönemde müzakere edilmesine de bağlanabilir(bu konuda Türkiye ile ilgili Ermeni yurdu meselesi iyi bir örnek olabilir). Fakat ikinci dönem görüşmelerinde bu tutumların değiştiğini; aksine daha ılımlı tutumların sergilendiği bir manzara çıkıyor karşımıza. Bu dönemde ikili görüşmeler daha ön plandadır. Oturumlarda halledilemeyen meseleler ikili görüşmelerle çözüme kavuşturulabiliyordu.

Bu değişiklikte, öncelikli olarak Müttefik Devletleri'nin başdelegelerinde yaptıkları değişiklikler sayılabilir. Müttefikler, Türkiye'yi daha iyi tanıyan, Türkiye'de çalışma imkânı bulan diplomatları başdelege seçmişlerdi. Diğer tarafta ise İsmet Paşa'nın biraz daha esnek politikalar izlemesine ve bazı konularda, barışın sağlanması gerekçesiyle, Ankara'nın görüşlerinin hilafına hareket etmesine bağlayabiliriz.

Lozan Barış Konferansı, zikredilmeye başlandığı tarihten itibaren Vakit gazetesinin gündeminde yer aldı. Gerek müzakere sürecinden önce gerekse müzakere sürecinde Lozan ile ilgili haberler çok yakından takip ediliyordu. Dönemin en büyük

gazetelerinden birisi olması hasebiyle hem kendi kaynaklarından faydalanarak hem de yabancı basından alıntılar yaparak konuya geniş yer ayırıyordu. Vakit gazetesi o dönemde yabancı kaynaklardan en çok alıntı yapan, faydalanan gazeteydi. Dönemin en çok satılan gazetesi olması hasebiyle etkin bir role sahipti.

Gazetenin konferansa bakış açısı dönemsel olarak değişiklik göstermekteydi. Bu değişiklikte farklı sebeplerin rolünden bahsetmek mümkündür. Birinci dönemde gazete oldukça sert bir üslup takınıyordu. Gazetenin bu sert dili kullanmasında çeşitli etmenler vardı. Bu etmenlerle ilgili olarak öncelikle savaşın izlerinin henüz silinmemiş olmasının, bir başka deyişle savaştan yeni çıkmış olmanın verdiği psikolojik etkiden bahsedebiliriz. Bunun yanında gazeteye rengini veren başyazarlık mevkisinin Ahmet Emin tarafından yürütülüyor olmasıydı. Ahmet Emin, sert mizacı olan bir kişiliğe sahipti. Yazılarına verdiği renkten ötürü böyle bir tespitte bulunmak mümkündür. Diğer bir neden olarak birinci dönemde müzakere edilen mevzuların kamuoyunu yakından ilgilendiren meseleler olmasıydı. Bu meseleler Misak-ı Milli’de zikredilen meselelerdi. Hal böyle olunca halkın ilgisini ziyadesiyle celp ediyordu. O yüzden halkın hissiyatını okşayan yazılar ve haberler kaleme alınıyordu. Dolayısıyla gazetenin dili sert oluyordu. Gazetenin bu sert dilini etkileyen unsurlardan birisi de Türkiye’nin birinci dönem müzakerelerinde daha sert nitelikte sayılabilecek bir politika izlemesi idi. Haliyle bu politika gazetenin diline de yansıyor.

İkinci dönem görüşmelerinde ise Vakit gazetesi biraz daha ılıman bir tutum sergiliyordu. Burada da farklı etmenlerin rolünden bahsetmek mümkündür. İlk ifade edebileceğimiz etmen, gazetenin başyazarlığında değişikliğe gidilmiş olmasıydı. Bu dönemde başyazarlar genellikle, aynı zamanda Lozan’da gazeteyi temsil eden, Mehmet Asım tarafından yazılıyordu. İstanbul’daki idarede de Hakkı Tarık Us vardı. Bu şahıslar daha ılıman bir dil kullanıyorlardı. Dolayısıyla bu da gazeteye yansıyor. Diğer bir etmen, barışa yaklaşıldığı için ve barışın sağlanması için Türkiye’nin izlediği ılıman politikaların etkisiydi. Bu politikalar gazetenin diline de yansıyor. Kamuoyunu yakından ilgilendiren meseleler birinci dönemde büyük oranda çözüme kavuşturulduğu için ikinci dönemde, her ne kadar bir devlet için çok önemli olsa bile, kamuoylarını çok yakından ilgilendiren meseleler değildi. Daha çok malî ve iktisadî konular konuşuldu. Bu meseleler kamuoyunu birebir ilgilendirmiyordu ve halk bu konulara çok vakıf değildi. Bu sebepten ötürü hamasi bir dil kullanılmıyordu.

EKLER

EK 1: SEVR MUAHEDESİ- LOZAN MUAHEDESİ

Sevr muahedesiyle Türkiye'nin ölüm çanı çalmıştı; Lozan muahedesi Türkiye'nin ba's-ü ba'd-el mevt ber atf oldu.

Paris, 10 Temmuz – Journal gazetesine göre Lozan Konferansı'nın uzaması Alman meselesi etrafında başlayan beynelmilel ehemmiyet-i azimeyi haiz müzakerenin bir safhasından başka bir şey olmamıştır. Bu gazete ilâveten diyor ki: Mösyö Poincare kuvveti büyük parti için saklamayı ve zemini tali mücadelelerden temizlemeyi tercih etmiştir. Lozan'da sulhun akdini müntehi müsâadatta bulunmasının sebebi bundan ibarettir.

Matin gazetesi, Lozan Konferansı'nın Türkiye hakkında yanlış fikir beslemek dolayısıyla daha bidâyetten itibaren hataya ilga edilmiş olmasına rağmen şerefli bir uzlaşma ile nihayet bulduğunu yazarak, “hukuk-ı milliyesine şiddetle merbut olan bu memleketle iyi münasebat dâhilinde yaşamalıdır.” diyor.

Figaro gazetesine göre Sevr muahedesi Osmanlı İmparatorluğu'nun ferman-ı enderasına benziyordu, Lozan muahedesi ise Türkiye'nin i'tilâsında kati bir tarih teşkil edecektir.

Londra, 10 Temmuz- İngiliz gazetelerinin ekserisi Lozan i'tilafını memnuniyetle karşılamakla beraber tenkidatta bulunmaktadırlar.

Times gazetesi diplomaside en büyük hatanın münasip fırsatlardan istifade etmemek olduğunu yazıyor.

Daily Telegraph ise muahedenin tasdik edilip edilmeyeceği سوالini irad ederek murahhasları Türkiye'de yaşayan ecnebilerin ve Türk olmayan ekalliyetlerin menâfi'ni ihlal etmiş olmakla muâheze ediyor.

(Vakit gazetesinin 12 Temmuz 1923 Perşembe gününe ait nüshasından alıntılanmıştır.)

EK 2: NELER KAZANDIK?...

Lozan Palas, 18 Temmuz – Lozan Muahedesi henüz imza edilmedi; fakat konferans neticelendi. Konferansın verdiği neticeye göre muahede Salı günü imza edilecektir. Onun için Avrupa mehafil-i siyasiyesi ve matbuatı şimdiden Lozan Konferansı tamamen nihayet bulmuş, hatta muahede imza edilmiş gibi mütalaat serdetmeye başlamıştır. Bütün bu mütalaat bir nokta üzerinde ittihad ediyor ki bu da Lozan Konferansının neticesi Türk Heyet-i Murahhasası için tam bir muvaffakiyet teşkil etmekte olmasındır.

Filhakika konferansda ihraz ettiğimiz muvaffakiyetin istihsali o kadar kolay olmamıştır. Birinci Lozan Konferansının akamete müntehi olan tali' ikinci konferans içinde birçok defalar hemen hemen gayr-ı kabil ictinab görülmüştür. Ve böyle müşkül zamanlarda olan şerait dairesinde akd ederek Yunan ordusu İzmir limanına döküldükten sonra hareket-i askeriyemizin tevkif edilmiş olmasından dolayı tenkidat serdedenler, elimize geçmiş olan pek mühim bir fırsatın kaçırılmış bulunduğunu iddia eyleyenler, nihayetü'l-emr sulh işinin yine silah ile hal edileceğini söyleyenler olmuştur. Mamafih birçok defalar gayr-ı kabil ictinab imiş gibi görünen netice zuhur etmemiş, lehü'l-hamd yeni bir harb felaketi olmaksızın konferansda i'tilaf tam elde edilebilmiştir. Bununla beraber bir te'hir-i müzakere yahut bir harb tehlikesini bertaraf ederek akd edilen i'tilaf ile dava-ı milliyemizden fedakârlık edilmiş değildir. Bilakis mukaddes Türk ihtilali ile istihdaf olunan gayeler tamamen istihsal edilmiştir.

Bundan üç sene evvel sevr muahedesi imza edildiği zaman mezkûr muahede Türk milleti için bir idam kararı mahiyetinde telakki edilmişti. Şimdi imza için her şeyi hazırlanmış olan Lozan Muahedesi ise bu idam kararının iptalinden ibarettir. Sevr Muahedesi Osmanlı İmparatorluğunun inhilalinden sonra geriye kalan yeni Türkiye'yi ellerinden ayaklarından en hain ki insafsız bağlar ile bağlanan esir bir insan haline getirmiş idi. Şimdi Lozan Muahedesiyle bu esirin ellerinde, ayaklarında en son kalan bağlarda artık çözülmüştür.

Lozan Konferansının verdiği bu mesud netice şüphesiz tarih-i âlemde emsali görülmeyen bir muvaffakiyet-i siyasiyedir. Fakat bu muvaffakiyetin manası Sevr Muahedesiyle yaşamak hakkı inkâr edilen Türk milletine yeniden hakk-ı hayat bahş

etmeye münhasır değildir. Lozan Konferansında Türklerin kazandığı muvaffakiyet kendileri için olduğu kadar diğer milletlerin hukuk-ı hayatiyesi içinde bir zafer teşkil etmektedir. Lozan Konferansında müttefikin murahhasları yalnız Türk milletinin yaşamak hakkı olduğunu tasdik etmekle kalmamışlar, Türk milletinin de Fransız, İngiliz, İtalyan milletleri ile hukukça müsavi olduğunu tasdik eylemişlerdir. İsmet Paşa konferansın her safhasında ve her meselede Türk milleti ile müttefik milletler arasında mütekabiliyet esasının son derecede i'tinakar bir dikkat ile tatbik edilmesine çalışmış ve muvaffak olmuştur.

Binaen aleyh Lozan Konferansının bu hususa taalluk eden mukarreratı hukuk-ı beynelmilel nokta-i nazarından ayrıca ehemmiyeti haizdir. Şimdiye kadar hukuk-ı beynelmilelde yalnız Avrupalı milletlere has telakki edilen bazı salahiyetlerin beynelmilel bir muahede ile Türklere de teşmil edilmesi hukuk-ı düvel tarihinde yeni bir merhale teşkil edecektir. Şimdiye kadar Avrupalı milletler haricinde olan akvam için müsavat hukuk prensibi tanımayan hal-i hazır hukuk-ı düveli, Türk milletinin giriştiği mücahede-i milliyede ihraz ettiği muvaffakiyetle bu hadiseyi ihmal edip geçemeyecektir. Anadolu inkilabının Lozan Konferansında resmen tasdik edilmesi artık Avrupa milletleri ile Asya milletleri arasında hiç bir fark-ı hukuki olmadığını ispat eden en kuvvetli bir delil değil midir? Bu itibar ile Lozan Konferansında Türkler tarafından ihraz edilen muvaffakiyetin cihanşümul bir kıymeti haiz olduğunu bi-hakkın iddia edilebilir.

Mehmet Asım

(Vakit Gazetesi'nin 23 Temmuz 1923 Pazartesi gününe ait nüshasından alıntılanmıştır.)

EK 3: İSMET PAŞA'NIN LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI HAKKINDA TBMM'DE YAPTIĞI KONUŞMA (23 AĞUSTOS 1923) (Vakı Gazetesi, 24 Ağustos 1923,S.1)

وقت پوینت

تورمور: ۲۰۴۵
مطبوعه دارالمصنفین
انتابول: باب عالی پادشاهه جمال اولی بوکوشده
تورمور: ۱۹۲۰ - ۷۸۵ - تقریف آرمی: انتابول - وقت
تورمور: ۱۹۲۰ - ۷۸۵ - تقریف آرمی: انتابول - وقت
تورمور: ۱۹۲۰ - ۷۸۵ - تقریف آرمی: انتابول - وقت

تورمور: ۲۰۴۵
مطبوعه دارالمصنفین
انتابول: باب عالی پادشاهه جمال اولی بوکوشده
تورمور: ۱۹۲۰ - ۷۸۵ - تقریف آرمی: انتابول - وقت
تورمور: ۱۹۲۰ - ۷۸۵ - تقریف آرمی: انتابول - وقت
تورمور: ۱۹۲۰ - ۷۸۵ - تقریف آرمی: انتابول - وقت

بویوک ملت مجلسی دون صلح معاهده سنی تصدیق ایله متفق دولتره تبلیغ ایتمش، انگلیز قطعای دده و ندن اعتبار آناطولی جهننده تخلیه به باشلاشد

دوون بوستانجی ومانئیده کی انگلیز قطعهر طبر لری طبر لری کلبه رابا ایتشلرد.

عصمت پاشا حضرتلرنگ ایراد ایتدیگی جوابی نطق صلح و مسالمت بولنده کی برظرف و تورک ملتی سلامت و سعادت کونوره بر رهبرد

تورک ملت مجلسی دونا صلح معاهده سنی تصدیق ایله متفق دولتره تبلیغ ایتمش، انگلیز قطعای دده و ندن اعتبار آناطولی جهننده تخلیه به باشلاشد. دوون بوستانجی ومانئیده کی انگلیز قطعهر طبر لری طبر لری کلبه رابا ایتشلرد.

عصمت پاشا حضرتلرنگ ایراد ایتدیگی جوابی نطق صلح و مسالمت بولنده کی برظرف و تورک ملتی سلامت و سعادت کونوره بر رهبرد. عصمت پاشا حضرتلرنگ ایراد ایتدیگی جوابی نطق صلح و مسالمت بولنده کی برظرف و تورک ملتی سلامت و سعادت کونوره بر رهبرد.

Mustafa Kemal Atatürk

İsmet Paşa

تورک ملت مجلسی دونا صلح معاهده سنی تصدیق ایله متفق دولتره تبلیغ ایتمش، انگلیز قطعای دده و ندن اعتبار آناطولی جهننده تخلیه به باشلاشد. دوون بوستانجی ومانئیده کی انگلیز قطعهر طبر لری طبر لری کلبه رابا ایتشلرد.

عصمت پاشا حضرتلرنگ ایراد ایتدیگی جوابی نطق صلح و مسالمت بولنده کی برظرف و تورک ملتی سلامت و سعادت کونوره بر رهبرد. عصمت پاشا حضرتلرنگ ایراد ایتدیگی جوابی نطق صلح و مسالمت بولنده کی برظرف و تورک ملتی سلامت و سعادت کونوره بر رهبرد.

تورک ملت مجلسی دونا صلح معاهده سنی تصدیق ایله متفق دولتره تبلیغ ایتمش، انگلیز قطعای دده و ندن اعتبار آناطولی جهننده تخلیه به باشلاشد. دوون بوستانجی ومانئیده کی انگلیز قطعهر طبر لری طبر لری کلبه رابا ایتشلرد.

عصمت پاشا حضرتلرنگ ایراد ایتدیگی جوابی نطق صلح و مسالمت بولنده کی برظرف و تورک ملتی سلامت و سعادت کونوره بر رهبرد. عصمت پاشا حضرتلرنگ ایراد ایتدیگی جوابی نطق صلح و مسالمت بولنده کی برظرف و تورک ملتی سلامت و سعادت کونوره بر رهبرد.

تورک ملت مجلسی دونا صلح معاهده سنی تصدیق ایله متفق دولتره تبلیغ ایتمش، انگلیز قطعای دده و ندن اعتبار آناطولی جهننده تخلیه به باشلاشد. دوون بوستانجی ومانئیده کی انگلیز قطعهر طبر لری طبر لری کلبه رابا ایتشلرد.

عصمت پاشا حضرتلرنگ ایراد ایتدیگی جوابی نطق صلح و مسالمت بولنده کی برظرف و تورک ملتی سلامت و سعادت کونوره بر رهبرد. عصمت پاشا حضرتلرنگ ایراد ایتدیگی جوابی نطق صلح و مسالمت بولنده کی برظرف و تورک ملتی سلامت و سعادت کونوره بر رهبرد.

۲۵ آگست

رژیم ...

فاجعه ایستوس بومی

بومیان ...

ملی جنوبی

جنوبی ...

کیمش؟

کیمش ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

مآیاده اجنی پارلمی

مآیاده ...

İSMET PAŞA'NIN LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI HAKKINDA TBMM'DE YAPTIĞI KONUŞMA'NIN (23 AĞUSTOS 1923) TRANSKRİBİ

Muhterem Arkadaşlar;

1914 senesinde vuku' bulan Harbi Umumi'yi Türkiye için tasfiye eden muahedename ve senedat-ı düveliyeyi huzuru âlinize takdim ettim.

Derhâtır buyurursunuz ki 1914'de Harbi Umumi infilâk ettiği zaman bütün milletler mechuliyet karşısında endişei hayat ve endişei ferda ile düşünüyordular. Hiç şüphesiz Osmanlı İmparatorluğunun ciddî mehalik karşısında bulunduğunu sahibi idrak ve insaf olan hiçbir kimse red edemez. Bu kadar mahmul ve meşbu bir endişe içinde Osmanlı İmparatorluğunun intihab edeceği vaziyet ve en muvafık olan fikir ve tedbir ne idi? Bu daima şayanı tetebbu' ve şayanı münakaşa bir zemindir. Ben bugün bu zemine girmeyi arzu etmiyorum. Bir faidei amelîyesi yoktur. Hepimiz derhâtır ederiz ki, 1330'daki Osmanlı İmparatorluğu zimândârânı bu mehalik vaziyetin tedbirini harbde bir tarafa iştirak ve iltihakda bulmuşlardır. Esası münakaşa etmemek hakkındaki kararımı muhafaza ediyorum. Bununla beraber onun birçok safahatı tedkik olunmalıdır. Âtiye mucib-i intibah olmak için lâzımdır.

Harb-i Umumiye Girme Kararını Kim Verebilirdi?

Evvelâ Harb-i Umumiye tarz-ı duhulü hiçbir zaman şayan-ı tenkid olmaktan kurtulamaz. Her millet Harb-i Umumiye hayat ve memmat mücadelesi olduğunu bilerek karar vermiştir. Hayat ve memmat mücadelesine karar vermek bir kimsenin, bir heyetin hakkı değildir. Bu, milletin bizzat verebileceği bir karardır. Bu kadar büyük hadisât, milletin karşısında emri vâki olarak bulundurulamazdı.

Harb-i Umuminin Cereyanı

Arkadaşlar! Harb-i Umuminin cereyanı da baştanbaşa medar-ı ibrettir. Kemali esef ve elemle derhâtır etmeliyiz ki, gûnagûn suiistimalât, baştanbaşa memlekette bir sistem, bir meslek haline gelmiştir. Hepimiz biliriz ki, kendi hudutlarımızı ve kendi vatanımızı müdafaa etmek hususunda zaten kifayet etmeyen evlâd-ı vatan, vatan haricinde heder edilmişti.

Arkadaşlar! Bu toprağın evlâtlarının kanı ecnebilerin yed-i tasarrufunda idi. Ecnebiler bu memleketin en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün siyasetine en

kuvvetli bir salâhiyetle nüfuz ve hulûl etmişlerdi. Sahibi iz'an ve insaf hiçbir kimse Osmanlı İmparatorluğu'nun bir mevcudiyet-i hâkime ve müstakile halinde bulunmadığına zerre kadar şüphe etmiyorlardı. İdare-i memlekette irade ve milletin kendi ihtiyarı tamamen insilâb etmiş idi. Hâlbuki arkadaşlar, bu vaziyette fert için olduğu gibi millet için, memleket için de kendi irade ve ihtiyarı en büyük kuvvet ve en büyük medar-ı istinadıdır. Eğer irade ve ihtiyarına sahip olsa idi, o zamanki zimâmdârân, Harb-i Umuminin safahatı esnasında tezahür eden fırsatlardan belki istifade ederlerdi ve memleketimiz için birçok felâketlere mâni olmak şöyle dursun, belki müttefikleri için de daha müsait şerâit-i sulhiyye elde edebilirdi. Daima elemle ve teessürle düşüneceğimiz bu safahat hiçbir zaman gözümüzün önünden ayrılmamalıdır. Büyük bir hadise-i tarihiyyeyi tasfiye ediyoruz.

Mütarekeden Sonra

Muhterem efendiler! Mütarekeden sonra geçen safahat için âlâmınızı, ızdırabatınızı tahrik etmek istemedim. Çok mevani' ve müşkülâta mâruz kalmışsınız. Bundan bahşedişim, bilhassa siyasî bir noktayı, kendi telkinât-ı milliyemiz noktayı nazarlarınızdan nazarlarınızda tebarüz ettirmek içindir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Dâhili ve Harici Siyaset

Eski sistemi bu emellere, bu hareketlere sevk eden bir sebab-i aslî vardır, bir siyaseti asliye vardır. Bu siyaseti asliyeyi –müsaade ediniz- iki cümle ile ifade edeyim: İster Mutlakiyet devrinde, ister Harb-i Umumî devrinde ve isterse ondan sonra olsun ekseriyetle, Osmanlı İmparatorluğunun dâhilî idaresi için şiarı, milletin murakabesinden kendisini kurtarmaya çalışan, milletin murakabesine karşı ızdırap hisseden bir mutlakiyet-i idare fikri idi. Şekil ne olursa olsun, Osmanlı İmparatorluğu ruhunda daima bu kalmıştı. Dâhilde her türlü murakabeden âzade kalan bir mutlakiyet-i idare fikri, bu idare-i dâhiliyye siyasetini takib ediyordu. Haricî siyaset ise ister dostluk, ister ittifak, ister herhangi bir nam altında olursa olsun intihab ettikleri bir devlete karşı nihayetsiz teslimiyet ile ifade olunabilir. Mütarekeden evvel ekseriyetle vaziyet bu idi. Mütarekeden sonra vaziyet ekseriyetle bu oldu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün ananatında yerleşen siyaset ve halet-i ruhiye budur. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümetiyle tecelli ve devam eden siyaset-i millîyye bu arz ettiğim eski siyasete taban tabana zıddır, zıdd-ı tam ve zıdd-ı mutlak halindedir.

Şimdi Dâhili ve Harici Siyasetimiz

Biz dâhilde idare-i Hükümeti milletin bilâkayd ü şart murakabesi altında bir idare, daha vâzih bir tâbir ile milletin kendi işini bilfiil idare etmesi şeklinde bir idare anladık ve o sistemi takib ettik. Haricî siyasette şiarımızı, evvelâ temas edeceğimiz herhangi bir devlete karşı kendi mevcudiyetimizi müdrük ve tam müstakil ve menafiimize tamamen sahip bir vaziyet almak suretinde telâkki ettik. En müşkül zamanlarda diğer devletlerle tesis ettiğimiz münasebât ancak bu suretle ifade olunabilir (Alkışlar). Âtiyen takib edeceğimiz münasebât ve tesis edeceğimiz dostluklar ve her gûna revâbitda evveleminde Türkiye'nin ve Türk milletinin hüviyet-i müstakile ve mevcudiyetinin tamamen muhterem ve muteber tanınıp tanınmadığını bir nokta-i azimet ve bir nokta-i temas addedeceğiz. Bundan sonra başlayan münasebât, hakikî ve maddî bir surette ve mukabil bir şekilde olmak üzere devam edecektir. Siyaset-i hariciyemiz şekli-i idaremizin doğduğu günden beri bu oldu, ilâmaşallah ve ilelebet de bu olacaktır. Onun için Heyeti âliyenize takdim ettiğimiz muahedatta, mukaddime olarak bu münasebatın, devletlerin istiklâl ve hâkimiyetine hürmet esasına riayet vücudunu mülâhaza ederek yapılmış olduğu zikrediliyor. Bu bir tesadüf ve bir lâfız değildir; mukaddes bir ideale behemehâl vâsıl olmak için yürüyen bir milletin isti'mal eylediği bir vaziyet ve neticedir. Tevarüs ettiğimiz Osmanlı İmparatorluğu'nun şimdiye kadar akdettiği mukavelât ile bu mukavelât arasında esaslı bir fark büyük bir tefevvük görünür.

Muharebe de “Müfrit”lerin Hatası

Efendiler, elimizdeki vesaik bir mücadele-i siyasiye devrinin netayicidir. İstiklâl Mücadelesinin mücadelât-ı harbiyesi bittikten sonra mücadelât-ı siyasiye başlamıştır. Bu mücadelât-ı siyasiye hakikat-ı halde Mudanya Mütarekesi'nden başlar. Mudanya Mütarekesi günlerinde milletimizle bize muhasım olan milletler arasındaki vaziyet-i siyasiye ve halet-i ruhiye şu tarzda ifade olunabilir: Bir suretle teşhis ve tatmini kabil olmayan bir emniyetsizlik uzun seneler herhangi temas-ı siyasî için büyük bir emniyetsizlik vücuda gelmişti. Yekdiğerin herhangi bir sözüne ve imzasına emniyetsizlik medar-ı hayat mıdır? Ve bu mücadele nihayet bulmayacak mıydı? Avrupa'da ve bizim memleketimizde müfritler vardı ki, bu siyaset yolunu hiç açmaksızın, başlayan silâh hareketini nihayetine kadar yürütmek istiyorlardı. Bunun nihayeti yoktu. Silâh hareketini nihayet yine bir noktada durması lazımdı. Büyük Millet

Meclisi Hükümeti bu noktada katî bir nüfuz-u nazar ve katî bir karar ile tedbir-i siyasi aldı. Evet, bu vaziyeti askeriye içinde milletlerle siyasi temasa girmek ve siyasi ahitler imza etmek mümkündü ve muvafıktı. İşte böyle selim bir his ile malûmunuz olan mütarekename imzalandı. O günden beri muahedename imzalanıncaya kadar, mülâhaza ve kararlarında vuzuh olmayan müfritler Mudanya Mütarekesi'nin hata-i âlûd olduğunu iddia etmişlerdi. Muhtî kendileri idi. Bu hatayı bugün kuvvetle tebarüz ettiren bir vaziyet hasıl olmuştur. Mudanya Mütarekenamesini yapmayarak harekât-ı askeriye ile istihsal edeceğimiz araziye bir damla kan akıtmaksızın ve bir taşı yeniden devirmeksizin tamamen istihsal etmiş oluyoruz. Ancak Mudanya Mütarekesi ile kan akıtmaksızın ihras ettiğimiz mevki-i siyasidir ki, ondan sonra sekiz, dokuz ay süren büyük bir konferansın müspet bir hedefe doğru yürümesini mucib oldu.

Milletimiz İmtihandan Muzaffer Çıktı

Arkadaşlar; Lozan Konferansı, milletimizin Avrupa ortasında davet olunduğu büyük bir imtihandır. Mübalâğa ad buyurmayınız: Acaba uzaklardan sesini işittiğimiz Türkiye medeni âlem üzerinde gûnagûn müşkülât içinde vazih ve sarih olarak dâvasını teşrih ve müdafaa edecek bir seviye-i medeniyede, bir seviye-i siyasiyede midir?

Acaba gördüğümüz manzara Anadolu dağlarında şu veya bu mukavemetin, muhasımlar tarafından irtikab olunan şu veya bu hatanın tesadüf-i neticesi midir? Yoksa müspet ve muayyen bir hedefe doğru bir milletin bütün kuvvet ve sanayii ile vakf-ı nefis ederek behemehâl istihsal-i gaye için giriştiği bir mücadele midir? Lozan'daki bunun imtihanı idi. Türkiye Lozan'da bugün cihanı idare eden heyetlerle, mücerrep, ilim ve irfan ile mütemayiz ve vazifelerini ifa için ciddî bir surette yetişmiş ve çalışmış bir heyet-i siyasiye ile karşı karşıya geldi. Her heyet-i Murahhasa, kendi memleketine karşı vazifesini ifa etmek için büyük gayret göstermiştir. Bunu takdir ile yâd etmeyi bir vazife-i kadirşinasi addederim.

Murahhasalarımızı Takdir

Heyet-i Murahhasamız ki ben onun mingayriliyakatin riyasetiyle mübahi idim, hükümetimiz ve Meclisimiz tarafından itina ile intihab olunmuştu. Sizin huzurunuzda ve milletin muvacehesinde ve muvacehe-i âlemde muharebe meydanında bir asker gibi gece gündüz samimî bir hiss-i vazife ile çalışmış olan, her gûnâ müşkülâta galebe için maddî ve manevî bütün kabiliyetlerini sarf ve şahsî her türlü endişeden âzade olarak

vatanın tevdî ettiği vazifeyi ifa etmek için bezl-i vücud etmiş olan Heyet-i Murahhasa arkadaşlarımı lisan-ı hürmetle yad ederim (Alkışlar). Dünyanın her yerinde birçok muahedât yapa yapa yalnız ilimde değil, tecrübeleri sayesinde de mühim bir mevki kazanan mütehassıslarla bizim mütehassıslarımız ve müşavirlerimiz karşı karşıya geldiler. Fennî ve ilmî nokta-i nazardan dahi düşünülecek olursa bu ağır bir vazife idi. Murahhas olarak vazife almış olan Hasan Bey’i –ki kendisinden pek çok istifade ettim ve samimî bir müzaheret gördüm- ve bilhassa murahhas olarak beraber çalıştığım Doktor Rıza Nur Bey’i kemal-i tevkirle yâd etmek isterim (Alkışlar).

Arkadaşlar! Gûnâgûn tesirât altında ilim ve vukuf ve tecrübe kâfi değildir. Fevkalâde bir metanet-i âsab elzendir. Hakikaten bir ideale hizmet lâzımdır. Fevkalâde feragat-ı nefis hissi ile yekdiğerine eklenmek ve yekdiğerine samimî bir müzaheret göstermek lâzımdır. Arkadaşlarımdan ve bilhassa Rıza Nur Bey’den bunu gördüm. Rıza Nur Bey, Türk Heyet-i Murahhasası için başlıca medar-ı muvaffakiyet olmuştur. Millete bunu söylemek vazifemdir. Nasıl bir kıta-i askeriye muntazaman ifayı vazife eder ise arkadaşlarım da tamamen bir feragat-ı nefis ile reislerine merbut olduklarını bütün cihan nazarında göstermişlerdir. Bu hal her büyük mücadelede muvaffakiyete başlıca bir sebeptir.

Menba-ı Kuvvet: Mustafa Kemal Paşa

. Arkadaşlar; bir vazife-i esasiyeyi ifa etmek için şunu da söylemek isterim: Gerek mücadelât-ı harbiyye esnasında ve gerek sulh müzakeratı esnâsında sevk-i kaderle ağır mesuliyetler altında bulundum. Ağır mesuliyetler altında memleketin hayat ve mamatına dair ağır kararlar vermek vaziyetinde bulundum ve bunların hepsinde merkezi idareden ayrı olarak düşman karşısında ve sulh müzakeratında olduğu gibi Avrupa ortasında bulundum. Siyasi tâbir ile siyasi muhasımlar arasında bulundum. Bu kadar ağır mesuliyetleri bimuhaba almak için ve bunların içinde en büyük müşkülât karşısında hedefe yürümek için malik olduğum menba-ı kuvvet bilhassa Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa’dır (Alkışlar). Arkadaşlar! Yalnız şahsî bir minnet ve bir şükran ifade etmek için söylemiyorum- vazife ve iş nokta-i nazarından da bir hakikati ifade etmek için söylüyorum- insan çok bunaldığı zamanda en muvafık tedbiri bulsa dahi behemehâl o muvafık tedbirin daha büyük ve samimî birisi tarafından teyid edilmesine muhtaçtır. Büyük ve karışık vaziyetler içerisinde en büyük tedbir o kadar

basittir ki, ekseriya onu bulmak çok müşküldür ve fevkalâde karışık, dolaşık, bulutlarla mestur bir muhit içerisinde yolu gösterecek bir isabet-i nazar lâzımdır. Bu isabet-i nazarı gerek muharebe hayatında ve gerek sulh hayatında daima bize yol gösteren Mustafa Kemal Paşa olmuştur. (Şiddetli alkışlar). Aldığım vazifelerde muvaffakiyet hâsıl olduysa gerek harb ve gerek sulhta, başlıca âmil olarak Mustafa Kemal Paşa'yı muvacehe-i millette irae ediyorum.

Tenkidata Karşı

Sulh muahedenamesi ve melfufu olup merbutu olan senadat-ı mezile hakkında, günlerden beri arkadaşlar birçok tenkidat yaptılar. Heyet-i Umumiyesi hakkında mücmel bir fikir vermek isterim ki bu suretle arkadaşlarımın hitabelerinde temas ettikleri birçok noktalara da cevap vermiş olacağım zannediyorum..

Cenup Hududu

Muahedenâme, hudutlarımızı tâyin ediyor. Cenup hududu, Ankara İtilâfnamesiyle tâyin edilen hudut, malûm-u âlinizdir. Hatiplerin gösterdiği vecihle birçok milletdaşlarımızın bu hudut haricinde kalmış olması münakaşa olunacak bir hakikattir. Bu hudut için müteselli olduğumuz nokta sulh meselesidir. Muahedename ile milletler arasında hakikî bir sulh yapmış olacağımız kanaatidir ve bundan fazla olarak Ankara itilâfnamesinde vaz'edilmiş olan ahkâm bu konferansta da ayrıca teyid edilmiştir. İmza ettiğimiz ve meriyetini tanıdığımız ahkâm için daha karar zamanında her hangi bir tereddüt ve endişe izhar etmeğe hakkımız yoktur. Benim kanaatim odur ki, imza ettiğimiz sulh ile hakikî bir sulh yapacağız ve bu sulh ile milletler arasında yakın bir anlaşma hâsıl olacaktır. Eğer bu intizarımız tahakkuk ederse gerek muahedename ve gerek Ankara İtilâfnamesi gibi elimizde bulunan senedat ile cenup hudutlarımız hakkında arkadaşlarımızın izah ettikleri esbab-ı endişe mündefi olacaktır.

Garp Hududu

Arkadaşlarım garp hududundan da memnuniyet göstermeyerek garp hududu haricinde birçok milletdaşlarımızın kaldığı ve onların bugün de âlâm ve ıztırıp içinde bulunduğunu söylediler. Bilirsiniz ki garp hududunda, bugün temin ettiğimiz huduttan başkası bizim Misak-ı Millîmiz dâhilinde değildi. Bizim Misak-ı Millîmiz dâhilinde ifade ettiğimiz ve temin ettiğimiz netice Garbî Trakya'nın ârâ ile tâyin olunacak bir şekli idi. Hiçbiriniz bu muahedenâmenin bitarafane ihzar olunmuş bir vesika olduğunu

zannetmezsiniz. Elbette birçok esbab ve birçok iradeler tesadüm etmiş ve ortaya bir hâsıla çıkmıştır. Efendiler, bu hudut içinde ve bu hudut haricinde bulunan milletdaşlarımızın mukadderatı için istinat ettiğimiz nokta sulhun hakikaten teessüs etmesidir. Eğer sulh hakikaten teessüs ederse, bizi bugün ıztıraba düşüren bütün esbab orada mündefi olacaktır. Garp hududu haricinde bıraktığımız milletdaşlarımızın istirahatleri için teminat vardır.

Bundan başka bu, Türk Milleti'nin hassasiyetine ayrıca bir kuvvet ve teminattır. Bundan fazla olarak benim o kadar sarih olan kanaatim şudur ki, garp hududundaki milletdaşlarımızın huzur ve sükûn içinde yaşatılması ve o hudutlardaki komşularımızla aramızda daimî bir vesilei niza, bir vesilei ıztırab hâdis olmaması, her iki tarafın menfaati iktizasındandır. Menfaatler bunu emretmektedir. Türkiye bu esbab ile Adaların aleyhimize üssü tahrik ittihaz edilmemesi için de mütesellidir. Türkiye göreceği âsar-ı hulûsi kemaliyle takdir edecektir. Bu itimat ile muahedatı imza eyledik. Her iki hudut için yapılan mülâhazatı, yalnız şüphe ve endişeye istinad ettirmemelidir. Gerçi şüphe ve endişe ekseri ahvalde medar-ı tedbir olur. Fakat daima medarı hayat değildir. Asıl unsur hayat, emniyet ve itimat ile tecrübe ve intizardır.

Irak Hududu

Hudutlar hakkındaki mülâhazatı bitirmek için Irak ile olan huduttan bahsetmek isterim. Bilirsiniz ki muahede, Irak, hakkında tahliyenin hitamından itibaren dokuz ay zarfında, hallolunacaktır, diyor. Bu hudut hakkında çok münakaşa cereyan etti. Konferansın bu safhasında şayan-ı kabul bir şekil bulunamadı. Nihayet muahedenameye, bu hududun muayyen bir müddet zarfında dostane bir suretde halli ihtimali kayıt edildi. Muahedenameye samimane hulûl eden fikr-i dostaneninin tahakkuk etmesine ciddi bir mâni olmasa gerektir. Bu müzakerata başlamadan evvel milletlerle aramızda bulunan avamil-i zaruriyei hasmanenin mündefi olması ve dostluk münasebatının tesis etmiş bulunmasının gelecek müzakeratı teshih edeceğini ümid ediyoruz.

Hudud Haricinde Kalanları Unutmuyoruz

Arkadaşlar! Hudutlar üzerinde daha ziyade tevakkuf etmek istemem. Eski Osmanlı İmparatorluğu aksamından olduğu halde hudutlarımız haricinde birçok dindaşlarımızı bırakıyoruz. Daima kemal-i fahr ile ve kemal-i huzur ile ilân edebiliriz

ki, bugün millî hudutlarımız haricinde kalan dindaşlarımıza karşı Türk Milleti, gördüğünden daha fazla vefa ve samimiyet göstermiştir (Bravo, sesleri; alkışlar). En dar zamanlarda, hattâ kendilerinden müşkülât gördüğümüz zamanlarda dahi onların selâmetlerini safvet-i derûn ile temenni etmekten başka bir gaye takib etmedik. Bugün de temennimiz kendi muhitleri ve milliyetleri dâhilinde selâmet ve saadet içerisinde yaşamalarıdır. Büyük bir İmparatorluğun inkısamı karşısında bütün cihana karşı yalnız kendi kuvvetiyle uğraşmaya mecbur kalan Türkiye daha başka bir vaziyet alamazdı. İttihaz ettiğimiz zaruri hareket bu idi. Herkese karşı vazifesini bihakkın ifa etmişlerin istirahat-i vicdaniyesi ile çıkabiliyoruz (Bravo, sesleri).

Ekalliyetler

Muahedenamede ekalliyetlere ait birtakım mevad görüyoruz. Arkadaşlar! Dahilî anasırımıza dair muahedede muvad-ı mahsusa bulunması, Harb-i Umumiden sonra galipler zümresinde bulunan birçok devletlerin kabul ettiği bir sistem haline gelmişti. Biliyorsunuz ki Misak-ı Milli de bunu kabul etmişti. İki noktayı nazar-ı dikkatinize vaz' etmek isterim. Evvelâ galiplerin kabul ettiği maddelerden bir kelime fazla kabul etmemişizdir.

Saniyen husule gelen şekl-i dâhilî, Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki gûnagûn imtiyazat ile asla kabil-i kıyas değildir. Muahedelerde ekalliyetler hakkında mevad bulunmadığı zaman, yani Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki ekalliyetlerin vaziyeti âdeta devlet içinde devlet gibi bir vaziyet idi. Fark çok barizdir. Bugün vatanın mevcudiyeti aleyhine bir vaziyet yoktur. Bundan tamamiyle müsterih olabilirsiniz.

Kapitülasyonlar

Arkadaşlar! Siyasî ahkâm arasında bütün hatiplerin, muahedeyi tenkit ve tasvip edenlerin memnuniyetle kaydettikleri bir noktayı, kapitülâsyonların ilgası noktasını bir iki sözle geçmek, kapitülasyonların ilgası meselesini bir iki sözle hikâye etmek isterim.

Bu mesele başlı başına bir hâdise-i tarihiye addolunabilir. Arkadaşlar! Bazı devletlerle müttefik olarak kan döktüğümüz zamanlarda, kapitülâsyonlar konferanslarda mevzu bahis olunca müttefiklerimiz hasımlarımızla beraber bulunuyorlardı (Çok doğru, sesleri). Kapitülâsyonların Türkiye'den kalkması lâzım geldiğini Sivastopol seferinden sonra Paris Muahedesi müzakeratında vaad etmişlerdi.

Arkadaşlar! Bütün memleketin mevcudiyetini girdaba düşüren Harb-i Umumi'ye girdiğimiz zaman zimamdarın “kapitülasyonları ilga ediyoruz ve ilga edeceğiz” diye bizi aldatmışlardır. Mesele o kadar büyük ve o kadar mühim idi. Size derhâtır ettiririm ki Harb-i Umumi'ye henüz Türkiye girmemiş iken ve müttefikler Türklerin Harb-i Umumi'ye girmesini esaslı bir âmilî müessir addederlerken bizim kapitülasyonları ilga ettiğimizi Almanlar, Avusturyalılar, Ruslar, Fransızlar ve İngilizlerle beraber protesto etmişlerdi. Mevzu o kadar büyük ve mühim bir hâdisedir (Çok doğru, sesleri). Arkadaşlar! Harb-i Umumi'deki müttefiklerimiz kapitülasyonların ilgası için yani 1916'da bizimle konuşmak yoluna girdiler. Ama biz evvelâ kan dökmeye başladık âtimizle mukadderatımız tamamiyle meçhul bir safhaya girdi. Hal-i harbin sebab-i ilânı hallolunmadı. Arkadaşlar! Daha fazlası vardır: 1916'da Almanlarla kabul edilen kapitülasyonların ilgası nazârî ve hayalî idi. Hakikatte ilga ettirilmemiştir. Kabul ettirilememiştir. Bunu bilirsiniz (Doğru, sesleri). Muahede imza edildi. Ondan sonra ellerine mektup verildi.. Eğer diğer her hangi bir millete kapitülasyonlar kabul ettirilirse kendiliğinden o müttefiklere de kapitülasyonlar şamil olacaktır. Bu ne demektir? İlgayı dünyadaki devletlerin her birine ayrı ayrı kabul ve imza ettireceksiniz. Herhangi bir millet için bütün dünyaya ayrı ayrı dikte edecek kuvvei maddiye kabil-i tasavvur mudur? Demek ki Harb-i Umumi'nin gayesi olarak yapılan ilk ilân müttefiklere kabul ettirilemedi. Harbin neticesi meşkûk olduğu zamanlarda ancak nazârî ve hayalî, kuru bir teselli elde edildi. Sonra bugünkü vaziyeti düşününüz. Türkiye bütün cihan muvacehesinde dâvasını takib ediyor. Sarih ve şüpheden âzâde olarak katî bir ifade ile kapitülasyonları ilga ettiriyor. Bu Türkiye'nin kendi evi içinde diğer her hangi bir millet gibi tamamen müstakil ve efendi olduğunu kabul ve tasdik etmek demektir (Şiddetli alkışlar).

Tamirat Meselesi

Muahedenamenin mühim bir faslına geliyorum, ahkâm-ı maliyesine. Muhterem Efendiler! Bilhassa Harb-i Umumi'den sonra olan muahedelerde tamirat namı altında umumi bir mesele-i maliyeye tesadüf olunur. Harb-i Umumi zamanından evvelki zamanlarda, tazminat şekli altında, ya defaten tesviye olunur veya mukassatan verilir tekabül mevcuttur. Bu ifade tamirat şekli altında mükellefiyeti maliye şeklinde gösterilmiştir. İki türlü tamirat meselesi karşısında idik. Birisi müttefiklerle Türkiye arasında, diğeri Türkiye ile Yunanlılar arasında. Bilirsiniz ki, müttefikler Türkiye'ye

karşı Harb-i Umumi'nin mütareke ile fasıla bulduğu zamandan beri daima tamirat fikrini ifade etmişlerdir. Hatta Sakarya'dan sonra 26 Mart'ta aldığımız notada dahi mühim ve umumi ifadelerle makul bir tazminat sözü zikredilmiştir. Hakikat-i halde bir mesuliyet-i harbiye münakaşasından tevellüt ettirilen ve tazminat istenilmiyormuş gibi mevzuubahis edilen bir Türkiye bu nokta-i nazardan konferansta mutalebat karşısında bulundu. İşgal masrafı ve tebaanın zarar ve ziyarı arasında tamirat parasını istediler. Bunun hukuki bir nokta-i istinadı yoktur. İşgal olunan memleketler bizim memleketimizdir. Eza ve cefa gören ve tamirata ihtiyacı olan memleketler bizim memleketimizdir. Hiç birinin memleketine gitmedik ve hiç kimseye tecavüz etmedik. Meselenin cihet-i hukukiye ve ahlâkiyesi böyle olmakla beraber mevcut olan mesele-i maliye birçok devletlerin bizden tamirat namı altında para istemesi şeklinde tecelli etmiştir. Bu tamirat parasını maktu bir para şeklinde vaz' ettiler ve bu maktu para uzun bir devrede, her sene mukassatan yedi yüz bin altın tediye olunacaktı. Bundan başka Harb-i Umumi esnasında Almanlardan yaptığımız istikrazata mukabil karşılık gösterilmiş olan beş milyon altın da bize verilmiyordu. Kezalik donanma ianesiyle İngiltere'ye sipariş edilmiş olan gemiler bedeli de bize verilmiyordu. Vaziyet budur. Bize gerek gemiler bedeli için ve gerek Almanlardan istikraz ettiğimiz paraların karşılığı olan beş milyon altın için birçok esbâb-ı hukukîye serdediyorlardı. Tabî bu esbabı hukukîye bizim hakkımızı iptal edecek kadar kuvvetli ve müdellel değildi. Meseleyi bitirmek için âtiye muallâk hiçbir taahhüd-ü malî altına girmeksizin maziye tasfiye etmek yolunu bulduk.

Yunanlılarla Karşı Karşıya

Arkadaşlar! Tamirat meselesi Harb-i Umumi'den çıkan milletler üzerinde bâdî-i ıztırab olan noktadır. Bu kadar esaslı noktada âtiye bir para havale etmeksizin çıkıyoruz. Sizi temin ederim ki, bu bir muvaffakiyettir. Şimdi meselenin ikinci safhasını arz edeceğim, Yunanlılarla aramızda olan tamirat meselesi:

Arkadaşlar! Yunanlıların memleketimizde yapmış olduğu tahribatı hiç kimse benim kadar yakından görmüş ve müteellîm olmuş değildir. Çok hiddetli söylüyorum, hiç olmazsa hepiniz kadar benim de, Heyeti Murahhasanın da müteellîm olduğunu kabul etmelisiniz. Hakikaten birçok mâ'murelerimiz taş üstünde taş kalmayacak derecede yerlere serilmiştir. Biz bu tamiratı bütün teferruatıyla nihayete kadar

hesabettik. Konferans ilk safhada inkıta ettiği vakit şekil şu idi: Müttefikler bize, tamirat namı altında bizim Yunanlılardan talep ettiğimiz parayı muhaceret sebebiyle Yunanlıların istediği para ile takas etmeyi teklif etmişlerdir. Biz bu kadar esaslı bir meselede, zulmen uğradığımız sarıh bir tecavüz içerisinde iki taraflı bir harb ihtimali ne hale ve ne de âtiye mevzu' edemezdim. Biz teklif ettik ki, Yunanlılarla aramızda olan tamirat meselesi halen bir suret-i hale raptetmek kabil değilse sulthan sonra iki devlet arasında dostane bir surette tetkik ve hal edilsin! Aramızda ihtilâf olursa halli hakeme havale olunsun. Bizim bu teklifimiz leh ve aleyhte bir karara iktiran etmeksizin konferans ilk safhada inkıta etti. Uzun bir fasıladan sonra ikinci konferansta yeniden mevkiî münakaşaya girdi. İkinci safhada Yunanlılarla olan tamirat meselesi hiç olmazsa Yunanlılarla aramızda müzakerata devam veya inkıta kararını verecek bir ehemmiyeti mahsusayı haiz idi. Hakikaten istemek mecburiyetinde bulunduğumuz para mühim idi. Bidayeten Yunanlılar da bu teklif-i malîyi kendileri için bir mesele-i hayatiye iddia ettiler. Türkiye için ve mücadele uğrunda son mameleklerini düşman ayağı altında kaybetmiş olan elemzedeler için kabili istihsal bir habbeyi feda etmek hiç kimsenin haddi ve hakkı dâhilinde değildir ve hiçbir kimse böyle bir şeyi düşünemez. Kabil-i istihsal olan ve kârı zararından fazla olan bir tedbir varken ona tevessül etmeksizin her hangi bir lütüfkârlıkla kimse bir şey vermemiştir ve vermek hakkına malik değildir. Öyle bir vaziyet olsa bu büyük millet kendi hakkını şunun veya bunun elinde heder ettiremez.

Elhasıl Yunan tamiratı konferansta gayri kabil-i hal bir şekilde tecelli etti ve amelî bir tarz-ı hal derpiş etmek zamanı geldi. Hiç kimse benim, şahs-ı naçizimize karşı da olsa hiç kimse, birçok zaferler içinde yürüyen ve pek büyük müşkülâtı muvaffakiyetle iktiham etmiş bir milletin Heyet-i Murahhasasını, Yunan tamiratı eğer bir müsademeye müncer olursa mahza müsademede muvaffakiyet görmediği için içtinap etmiştir diyemez. Türkiye müsademede ihtimal-i muvaffakiyet meşkûk olduğu için bundan ihtiraz etmiş değildir. Biz konferansta tamirattan dolayı yunanlılarla müsademe olursa müsademeyi kazanmak muvaffakiyetinden hiçbir zaman şüphe ve endişe etmedik (Bravo, sesleri).

Muharebe Ne Vakit Yapılır

Arkadaşlar! Herhangi bir meselede muharebeden içtinab ederek bir karar verdik ise, bu bir defa hakikaten milletin namına muvaffak bir sulha vâsıl olmak vazife-i askeriyemiz olduğundan yine bu müsademenin hedef-i maddiyesini behemehal tâyin etmek lüzumundandır. Arkadaşlar! Muharabe mukaddes birşeydir. Ve o ideal için yapılır. Ve o ideal mânevî muvaffakiyetlerle tatmin olunamaz. Behemehal maddî, müsbet neticelere varmak lâzımdır. Yoksa her hangi bir his için, ıdraksız bir feveran için evlâd-ı vatanın kanı akıtılamaz (Alkışlar). Hepiniz evlât yetiştirmişsinizdir. Yirmi beş yaşında bir gencin bir lâhzada heba olmasına karar vermek için çok düşünmek lâzımdır. Bu ağır bir mesuliyettir. Sırası geldiği zaman yirmi beş yaşındaki bir genç için değil yüz binlerce adam için karar velmişiz, ağır mesuliyetleri üzerimize almışızdır. Lâzımı'ı-istihsal hedefe varmak için kurban dirîğ olunmamıştır. Ancak akıtılacak kan ve istihsal edilecek netice ile behemehâl mukayese olunmak lâzımdır. Eğer harekât-ı milliyeyi zâhiren vasıtasız, neticesi meçhul safahatı içinde bir hareket-i cüretkârane görenler olursa bundan büyük bir galat-ı rû'yet olamaz.

Hiçbir Zaman Hesapsız Karar Vermedik

Harekât-ı Millîye'nin hiçbir safhasında hesapsız bir karar ve hesapsız bir cüret yoktur (Yaşa sadaları; alkışlar). Eğer en vasıtasız ve en müşkül zamanlarımızda zâhiren ümitsiz zannolunan bir müdafaa veya bir taarruza karar vermiş isek, mahza gözümüz pek olduğu için her çebad abad diyerek vermemişizdir. Böyle bir kararı ancak içinde bulunduğumuz vaziyete göre milletimizin talep ettiği menafi-i maddiyeyi yegâne temin eden tedbir olduğu için vermişizdir. Kararlar hep birer muhassala-i muhakemedir (Bravo sadaları, şiddetli alkışlar).

Yunan tamirâtı bir müsademeye müncer olursa bu müsademeyi kazanacağımıza şüphemiz olmadığını söyledik. Şimdi bu müsademeyi kazandığımızdan sonraki safahatı takib edeyim. Şarkî Trakya'da kazandığımız bir meydan muharebesi muharebe meydanında arzu ettiğimiz milyarları bize temin edemezdi. Hiç kimse böyle bir şey düşünemezdi. O vaziyeti ta düşman payitahtına kadar idame ettirmek lâzım gelirdi. Vaziyet-i coğrafiyeyi gözünüzün önüne getirmelisiniz. Bu yalnız Yunan meselesini değil, birçok milletler meselesini de karşımıza çıkarırdı. Bu safhayı da geçiyorum. Arzu edilen neticeye kadar vardık. Ondan sonra da para yerine alacağımız bir muahede

üzerindeki bir imzadan ibaret olabilirdi. Tamirat parası hiçbir kasada gelen galibe verilmek için hazırlanmış değildir (Çok doğru, sesleri), (Handeler). Arkadaşlar, imzayı aldıktan sonra son santimine kadar istihsal etmek için hali harbi idame etmek lâzımdır. Bunu hayal olarak söylemiyorum. Gözünüzün önünde tecrübe vardır (Doğru, sesleri). Dünyanın dört köşesinde galiplerin mağlûplarına namütenahi tamirat imza ettirmişlerdir. Bunu istihsal için hasımlarını son çakıya kadar silâhtan tecrid etmişlerdir. Galip milletler mi sulhun nimetinden müstefid oluyor, mağlûp milletler mi istifade ediyor? (Bravo, sadaları). Bu sistem, sulh imza edildikten sonra dahi nihayete kadar hali harbi idame demektir. Arkadaşlar! Böyle bir hattı hareketi takib eden bir hükümete, bir heyeti murahhasaya millet o vakit ne diyecekti? “Tamirat namı altında daha şu kadar adam ve şu kadar masraf ettiniz, getirdiğiniz bir satır yazıdan ibarettir. Bunu da alamıyorsanız, yalnız alamıyorsunuz değil, almak cehd ü gayreti altında yeniden birçok teklifat ve yeniden birçok kan talebediyorsunuz.” Bunu diyeceklerdi. “Bu kadar vazih bir nokta karşısında niçin yanlış karar verdiniz?” Milletın bihakkın bize itab edeceği nokta bu idi. Nazarlarınızda kemali samimiyetle tavzih ettiğim nokta şudur ki, Yunan tamiratu için kabili istihsal bir şey yoktu. Yalnız suhuletle kabili istihsal değil, düşünöldükten sonra kârı zararından fazla olan ve binnetice milletimizin memnuniyetini daha ziyade tevlid edebilecek olan herhangi bir sureti hal olsaydı vazifemiz bunu yapmak idi. Milletimizin dûçâr olduğu ıztırabâtı artırmamak için zararı olduğu yerde tesbit etmek için mantığın gösterdiği doğru yolu takib etmek lazım idi. Biz de o tedbiri ittihaz ettik. Huzurunuzda muvacehe-i millette hesap veriyoruz. Eminim ki, sahib-i insaf ve idrak olarak, hissiyattan tecerrüd ederek düşünölsürse milletın menafiine en muvafık olan tarz bundan başka bir şey olamazdı. Biz de onu yaptık. Meseleyi size basit ve vazih şekilde ifade ettim. Bittabi Heyet-i Celile bu vaziyetin bir çok melhuz ve gayri melhuz ihtilatatını da derpiş etmek lütfunda bulunacaktır.

Mesail-i maliyenin İkinci Safhası

Mesâil-i maliyenin ikinci safhasına geçiyorum: Düyun-ı Osmaniye meselesi: Düyun-ı Osmaniye için söyleyeceğim sözleri, Heyet-i Celile’den rica ederim, bir gayri mütehasıs ağızdan işittiklerini daima derhatır buyursunlar. Arkadaşlarımdan bir de şu noktayı rica ederim ki, gayri mütehasıs adam rakamları verirken son santimine kadar bütün kuyudata tâbi olmasını aramaz. Bir fikr-i umumî vermek için kaba rakamlar söyleyeceğim.

Düyun-ı Umumiye Meselesi

Arkadaşlar! Düyun-ı Osmaniye meselesinin sergüzeşti bundan yetmiş sene evvel başlamıştır. Yani 1854’de başlamış takriben yetmiş senelik berdevredir. Evvela 854’den 874’e kadar yirmi sene müddetle birçok istikrâzât yapmışlar. Ondan sonra birçok muamelat-ı maliye olmuş. Tenzil-i düyûn milyon lira kadar bir para girmiş, bu müddet zarfında kasalarımızdan çıkan para 170 milyon lira tahmin olunabilir. Harbi Umumi bidayetinde 140 milyon lira borcumuz varmış.

Benim edindiğim fikir, borç alan, bir defa istikrâz ettikten sonra, mütemadiyen verir ve elli sene sonra hesabettiği vakit takriben istikrâz ettiği vakit kadar borcu olduğunu görür. Osmanlı İmparatorluğu’nun gerek mutlakiyet ve gerekse meşrutiyet ricalinin, siyaset-i maliyesi budur. Şayan-ı teessüftür, mucib-i elemdir. Bize ağır şeyler yüklemişlerdir.

İstikrazlardan Elimizde Ne Kaldı?

Arkadaşlar! Senelerden beri alınan bu paralarla yapılan yalnız Şark şimendiferidir. Elimizde ne kadarı var biliyorsunuz.

AVNİ BEY (Cebel-i Bereket)- Mütehasıs beylerin nazar-ı dikkatine!

İSMET PAŞA (Devamla)- Konya ve Bandırma-Soma hattıdır. Ve bir de Konya ovasına sarf ettikleri para, takriben 800 bin lira kadardır. 210 milyon lira para içinden takriben 30 milyon lirası umur-ı nafia için sarf olunmuş demektir. Mabadi ne olmuştur? Yevm-i ihtiyacat için bütçe açıkları kapatılmıştır, saraylar yapılmıştır, seferler açılmıştır. Devletin varidatı kifayet etmediğinden borcun faizi verilemeyen seneler olmuş, faiz verilmek için diğer birinden yeniden borç alınmıştır. İşte kasalara giren takriben 220 milyon liraya yakın bir paranın sergüzeşti budur. Borçların miktarı bittabi kasalara giren para değildir. Bilhassa 1854’ten 1874’e kadar olan istikrazlar içinde 32 kuruş alıp 100 kuruşa senet verdiğimiz istikrâzât vardır (kahrolsun sesleri). Kırk, elli vardır. Altmış üzerine kupon ihracı vardır. Binaenaleyh kabul olunabilir ki 220 milyon istikrâz için hakikatte lâakal üç yüz elli milyon lira borçlu olmuş. Bu ağır şeraiti bize hazmettirmek için bize gösterecekleri her hangi bir mazeret ve medar-ı teselli yoktur.

Kendi Menâbi'imizle Yaşamak Mümkündü

Beş seneden beri yalnız ve yalnız kendi kudretimizle bütün cihana karşı mücadele ediyoruz. Yalnız kendi vesaitimizle mücadele ediyoruz. Düşününüz arkadaşlar, Çatalca'dan Edirne'ye kadar bir fişek atmadan yürümek için para bulamamışlar da Reji'den malumunuz olan ağır istikrâzı akdetmişlerdir. Türk ricalinin arasında, bu safha-i milliyeyi yaşadıktan sonra bunu kabul edecek bir izan bulunur mu? Bunu mazeret diye kabul eder miyiz?

RASİH EFENDİ (Antalya)- O ihtisası icabıdır.

İSMET PAŞA (Devamla)- Mütihassıslarımızdan bilhassa ricam şu idi ki: Bu toprakların başına musallat olan siyaset-i maliye, mebdeinden nihayetine kadar hepimizin anlayacağı kaba rakamlarla, geniş hudut ile izah edilsin. Âti için medar-ı kuvvet budur. Birçok yanlış yollardan, ancak geçenlerin suistimalatından mütenebbih olarak kurtulabiliriz. Mazide olan seyyiat ne kadar ağır olursa olsun varislerin kendi mesuliyetlerini deruhte etmeleri zaruridir. Onun için Düyun-ı Umumiyei Osmaniyei, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün varisleri arasında taksim etmek gayri kabil-i ictinap bir esası hukukidir. Biz bu inkısamdan Türkiye'nin uhdesine düşecek hakiki miktarı faal bir surette tayin etmeye çalıştık.

Borçlarımızın Fiilen Taksimini İstedik

Arkadaşlar! Bu da büyük bir meseledir. Osmanlı Hükümeti öteden beri inkısam ederken daima ayrılan yerlerin borç hisselerinden kurtulmak vaadini almış, fakat bu hiçbir zaman tahakkuk etmemiştir. Taksim-i düyun mevzuubahis olduğu zaman Türkiye'ye ait olan borçların vaden değil hakiki ve fiili olarak taksim edilmiş olmasını bir nokta-i esasiye addettik. Elimizde bulunan muahedenamede bu nokta tespit edilmiştir ve bizim arzumuz istihsal edilmiştir. Tasdi' etmemek için borç teferruatına ait bütün teferruattan bahsetmek istemem. Fakat bize orada çok ıstırap vermiş olan bir noktayı arz edeyim: Borç taksim olunurken, yalnız mürettebat-ı senevîye üzerinden taksim olunabilir, sermaye taksim olunamaz esası dermeyan olunmuştu. Bu esasta çok mücadele ettik. Eğer bu gün bu muahedede borçları sermaye üzerinden taksim edilmiş görüyorsanız, tesadüfen konuvermiş bir cümle, kolayca elde edilivermiş bir kayıt addetmeyiniz. Konferansın bütün büyük mesaili gibi inkıtaa kadar son gerginliği vücuda getirdikten sonra istihsal edilebilmiş bir neticedir. Borcu sermaye üzerinden taksim

edelim ve öyle bir usul bulalım ki Türkiye'nin ne kadar borcu vardır, bizim tahminimize göre takriben doksan milyon kadardır, bu doksan milyon borç olduğu kendisine söylensin.

En Büyük Müşkülâtı Kendi Vatandaşlarımız Gösterdi

Bu maddeten gayri kabil olduğunu ileri sürdüler. Bunu söyleyenler karşımızda bulunan, bittabi vazifeleri kendi memleketlerinin menfaatlerini temin etmekten ibaret olan zatlar değil, benim muavenet için, zebanzed olan şöhretlerinden ve ihtisaslarından istifade için yanıma çağırduğım bu memleketin evlatlarıdır (Kahrolsun, sesleri). Düşününüz! Esaslı mesaili halletmek için Heyet-i Murahhasamız ne kadar ıztırap ve müşkülât içerisinde kalmıştır. Buna rağmen hissi selim ve idrak galebe etti. Ve karşımızda olan mütehassıslar da hakikaten sermaye üzerinden taksimin kabil-i icra olacağını kabul ve tatbik ettiler.

Nihayet Galebe Ettik

Muahedename ile borçlarımız mazbut bir usul ve muayyen bir tarzda tamamen taksim edilecektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun hudud-u milliyemiz haricinde kalan kısmının hissesi bizden tamamen izale olunuyor. Bazı hatipler borç taksimi esnasında niçin varidat nispetinde taksim edildiğini ve niçin 1914'ten beri olan harp borçlarının da taksime dahil edilmediğini sordular. Borç taksim edilebilmek için ya varidat nispeti veya arazi nispeti esas ittihaz edilecektir. Her ikisi için leh ve aleyhte mülâhazat vardır. Umumiyetle mer'î olan varidat nispeti kabul edilmiştir. Bu, konferansta bir mesele-i siyasiye olarak değil, malî ve hukukî bir nokta olarak kabul edilmiştir. Arkadaşlar! Yemen arazisinin hududunu ve Osmanlı İmparatorluğunun arazisi dâhilinde bulunan Ceziretü'l-Arab Rub'ul-hâli arazisini düşününüz. Arazi mesaha-i sathiyesine istinad ederek bunlara hisse vereceğiz. Binaenaleyh bütün borçlar rub'ul-hâliye yüklenecek diyebilir miyiz?

Taksime Dâhil Olmayan Düyun

Harb düyunundan taksime dâhil edilmeyen düyuna başlıca şunlar dahil olabilir: İstikrazı dahili yaptık. Sonra elimizde tedavül eden Almanlardan aldığımız yüz elli milyon evrak-ı nakdiye vardır. Sonra birtakım düyunu mütemevvice vardır. Yalnız bunlar Osmanlı İmparatorluğunun Suriye ve Irak gibi aksamına taksim olunmamıştır. Fakat Türkiye'de Harbi Umumi esnasında Almanlara yaptığı birçok harp borçlarından

ibra edilmiştir. Eğer harb borçlarını Almanlara olan borçlarımızla beraber taksim etseydik hâsıl olan netice takriben bu gün hasıl olan netice olurdu. Bizim Harbi Umumi esnasında Almanya'ya yaptığımız borçları Düvel-i Müttefika kendi üzerine aldılar ve Almanlarla imza altına alınmıştı ki, bunlar Düvel-i Müttefikaya devredilmiştir ve bu muahede ile Düvel-i Müttefika bize taahhüd ediyor ki, o borçlardan Türkiye ibra edilmiştir.

Hangi Para İle?

Efendiler! Düyun-ı Umumiye meselesinin taksim safhasını arz ettim. Düyun-ı Osmaniye'nin diğer bir safhası vardır ki, belki konferansın en ehemmiyetli meselelerinden biri addolunabilir. Tediye edeceğimiz senevi borç hangi para ile tediye edilecektir? Harbi Umumiden evvel böyle bir mesele yok idi. Eğer istikraz mukavelatında bu borç İstanbul'da bir Türk lirası, Paris'te yirmi iki veya yirmi üç frank, İngiltere'de şu kadar şilin tediye olunur denilmiş ise bu, para alacak adamlara mahalli tediye intihabdebilmek için suhulet fikriyle konmuştur. Bunda hiç kimse şüphe edemez. Elbette bir hamil için İstanbul'da aldığı bir Türk lirası ile İngiltere'de alacağı şu kadar şilin arasında fark olsaydı böyle bir ihtiyara mana kalmazdı. Harbi Umumiden sonra bütün cihanda (Cour de Change/kur de şanj) denilen beliyeye zuhur etti. Paralar müsavi değildir. Harbi Umumiden evvelki nispetler tamamen zir ü zeber olmuştur. Binaenaleyh mukavelat üzerinde yazılan İstanbul'da bir Türk lirası alacağıma, Fransa'da yirmi iki yirmi üç frank alırım dediği zaman, bir hamil, hakikati halde, İstanbul'da alacağı bir liraya mukabil Paris'te üç lira istiyor ve İngiltere'de sekiz lira istiyor demektir. Asıl mesele ise “bu paralar altın olarak vaktiyle verilmiştir. Binaenaleyh bugün de altın olarak verilmek lâzım geleceği” iddiasıdır.

Efendiler! Biz, Harbi Umumiden evvel borç yaptığımız zaman altın veya evrakı nakdiye gibi bir mesele karşısında değildik ve âtiyen böyle bir mesele çıkacağını da hiç kimse düşünmemişti. Şu halde tediye tayin etmek için yeni bir mesele hadis oldu. Eğer altın vereceksek doksan bir milyon lira borcumuz hakikati halde altı yüz milyon lira borç demektir. Biz meseleyi hakikî ve malî noktai nazardan kemali vuzuh ve hulus ile arz ettik. Biz bütün cihana müstevli olan bir beliyeyi, asla mesul olmadığımız halde Türkiye'nin hayatı mukabilinde yüklenemeyiz. Maddeten ve fiilen buna imkan yoktu.

Meselenin ciheti nazariyesi her ne olursa olsun ciheti amelîyesi şudur ki, bizim yaşamamız için böyle bir belyeyi maliyeyi biz yüklenemeyiz (Alkışlar; bravo, sesleri).

Borcumuzu Tanırız, Fakat...

Bu münakaşanın borcu tanımamak ve borcu reddetmek ittihamıyla hiçbir münasebeti yoktur. Asla kendimizi arzu etmediğimiz böyle bir mesele-i ahlakiye karşısında kabul etmiyoruz. Borçlarımızı borç olarak tanıyoruz. Borcu bizim için mümkün, her sahibi insafı, akıl ve mantık dairesinde kabule sevkedecek olan bir esas dairesinde tediye edebiliriz. Mâlâ-yutâk bir teklifi bizim tatbik etmemize imkânı maddî yoktur.

Bu mesele konuşulurken tarzı tatbik itibariyle yeni bir safha hasıl oldu. “siz muahedatta esasen bu mukavele üzerinde nasıl yazılmış ise ve zımmen, mademki vaktiyle altın olarak alınmıştır, altın esası üzerinden tediye etmek mecburiyetini tanıyınız, fakat herkes bilir ki bu tanımak nazarî ve lafzî birşeydir. Tediye zamanı geldiği vakit hamillerin menfaati de borçlunun iflas etmemesiyle kaimdir. Borçlunun borcunu muntazaman tediye edebilecek bir vaziyeti hayatiyede bulunmasını düşünürler. Binaenaleyh tarz-ı tediye meselesinde anlaşılabilir” denildi. Bu fikir ile sevk edildiğimiz nokta şu idi ki, bütçemizi, hesâbâtımızı, varidat ve hasılatımızı kamilen hamillerin önüne götürelim, izah edelim ve “memleketin iktisadiyatı, memleketimizin menafii ancak şu tarzda tediye ile temin olunabilecektir” diyelim. “Mukavelâtın mahiyetini tadil edecek bir taahhüdü, siyasi olarak murahhaslar deruhte edemezler” esası müdafaa olundu. Muhasımlarımız tarafından dermeyan ve telkin edilen esaslar bunlardır. Derhâtır ediyorsunuz ki, bu fikirler Türkçe haruf ile memlekette neşrolunmuştur. Onlar da demişlerdir ki, böyle hesap ve münakaşa olur mu? Evvelâ hâmillerin karşısına bütçemizle ve hesâbâtımızla gitmeliyiz. Elbette onlar da insaf ve tetkik edecek ve anlıyacaklardır.

Heyeti murahhasa yalnız muhasımları ile değil muhasımların telkinatını memleketimizin dâhilinde neşir ve işaa edenlerle de mücadele etmiştir.

İHSAN BEY (Cebel-i Bereket)- Düyun-ı Umumiye Dâyinler vekilinin kulağı çımlasın!

İSMET PAŞA (Devamla)- Muahedenamede altın tediye etmek fikri birkaç vesika ile izhar olunuyordu. Birisi borç cetvellerinde para gösterilen her yere altın

kelimesi yazılmıştı. Ondan sonra mukavelât üzerinde hâmile verilen hakkı ihtiyar, yani ister Türk lirası, ister frank, ister isterlin alabilmek hakkı ayrıca bir izahname ile teyid edilmiş, ondan sonra Muharrem Kararnamesi ile bilcümle istikraz mukavelâtının muahedename derûnunda teyid edilmesi talep olunmuştu. Başlıca üç çeşit vesika vardı.

Cetvelde paranın altın olarak yazılmış olması veyahut bir izahnamede hâmilin istediği parayı alabilmesinin tasrihi yekten görülüp anlaşılacak bir meseledir. Fakat Muharrem Mukavelenamesinin veyahut diğer mukavelâtın teyidi hakkında karşısında bulunduğumuz talep, tediye akçesinin cinsini sarahaten ifade etmiyordu. Evvelâ muahdede madde şeklinde vuku bulan, sonra bir beyanname şeklinde irca olunan bu talep, hakikatı halde tediye olunacak akçe meselesine de zımnen taallûk ediyordu. Bunu görür görmez tahmin etmek, benim gibi bir gayri mütehasıs için talep olunur bir kudret addolunamaz.

Mütehasıslardan İstifade

Bu, mesâili maliye gibi büyük bir mesele-i hayatiyede erbabı ihtisasın bütün kabiliyetinden istifade etmek için Heyet-i Murahhasamız haricindeki mütehasısları da, Düyun-u Umumiye ile münasebetleri ve tecrübeleri sebebiyle, kemali saffetle etrafımda topladım. Böyle bir beyanname vermek, tediye olunacak akçenin cinsi hakkında Türkiye'yi taahhüt altına alır, diyebilecek vaziyette bulunanlar bunu bana dememişlerdir. İhtisasları mı yoktu? İhtisasları varsa vaziyetleri kabili izah değildi (Çok doğru, sesleri). Hülâsa arkadaşlar, borcun cinsi hakkında vehm ile takib ettiğimiz noktai esasiye o kadar hayatî idi ki, şu veya bu tedbiri hiçbir zaman kâfi görmediğimiz için talep olunan beyanname veyahut teyidat, tediye edeceğimiz akçenin cinsi hakkında bizi bir taahhüde vaz'eder mi? Bunu kemali vuzuhla konferansta alenen arz ettim.

Bir şey istiyorsunuz ve diyorsunuz ki: "Bunun içinde tediye edeceğimiz akçenin cinsi kastedilmemiştir." Bu, böyle midir? Böyle ise beyannamede, bu maksadı, bu ifadeyi sarahaten zikredelim, diyelim ki "Mukavelât... ilâahiri amma onun içerisinde altın tediye etmek veya isterlin tediye etmek kastedilmemiştir." Türkiye'nin bütün âtisine ve esbabı hayatiyesine taallûk eden bir meselei esasiye üzerinde bulunuyoruz.

Nihayet tarzı tediye meselesi bütün âlemde mevzu bahis olan kuponlar meselesi şekline girdi. Bizim vaziyetimiz, bidayette arz ettiğim gibi dürüst ve vazıhtır. Biz yükleneceğimiz borçların altın veya isterlin olarak tediyesi hususunda hiçbir taahhüt

alamayız. Maddeten böyle bir tediyeye girişmek imkânına malik değiliz, muktedir değiliz. Bir (Cour de Change) beliyesi hâsıl olmuş ise bunun mesuliyeti maddiyesini Türkiye deruhte edemez. Bizim daima ısrarla takip ettiğimiz noktai esasiye budur. Nihayet, konferansın âtisi hakkında ciddiden endişe verecek birçok buhranlar hâsıl olduktan sonra vaziyet şudur ki; muahdede yapılan cetvellerden altın kelimesi çıkarılmış, hâmile Türk lirası, frank veya İngiliz lirası almak ihtiyarının ahden teyidini gösteren izahname çıkarılmıştır.

Mukavelâtın ve Muharrem Kararnamesinin teyidi hakkında talep ki, biz onun zımında paranın ne cins ile tediye olunacağı tehlikesini de görmüş idik, bu talep de geri alınmıştır. Murahhaslardan aldığımız zaman tarafeynden noktai nazarlar vazıhan ifade olundu. Biz de beyan ve ilân ettik ki, hâmillerde müzakeratımızda bu müzakeratın noktai azimeti, altın veyahut isterlin tediye etmemek esasıdır. Bu esastan sonrasını müzakere edeceğiz.

Muahedenin İktisadi Ahkâmı

Muahedenamenin, bundan sonra, ahkâm-ı iktisadiyesi gelir. Ahkâm-ı iktisadiyede başlıca istihdaf olunan nokta, Harbi Umumi ile inkıta eden münasebâti iktisadiyeyi tasfiyeden ibarettir. Münasebât inkıta ettikten sonra tarafeyn tebaaları memlekette ayrılmışlar veyahut memlekette kalmışlar, birtakım tedabire mâruz olmuşlardır. Elbette bunların malları iade olunacaktır. Kendilerine bunlara ait zarar ve ziyan tazmin edilecek değildir. Çünkü bu nevi metalib tamirat meselesiyle halledilip bitirilmiştir. Mukavelât, müruru zaman ve saire gibi münhasıran hukukî ve iktisadî olan birtakım mesail vardı ki, yeniden münasebat tesis edilirken bu mesailin tasfiyesi zaruri idi. Bu zeminde vaz'edilmiş olan Muhtelit Mahkeme, muhterem hatiplerin ifade ettiği gibi memleketin hakkı kazası ile ve sairesiyle ve her hangi bir suretle münasebettar olan bir teşkilât değildir. Bu, muhtelif devletler tebaasının yeniden tesisi münasebat ettikten sonra mallarını iade etmek, eski mukavelenamelerin meriyetini ve şeraiti meriyetinde ihtilâfatı süratle hal için tâyin edilmiş hakemlerdir, öteden beri bu kabîl hakemlerdir, her memlekette kabul olunagelmıştır. Beynelmilel mesailin gittikçe hakemler vasıtasıyla hallolunmasına temayül görüldüğü malûmunuzdur. Hulâsa hakkı kaza noktai nazarından Muhtelit Hakem Mahkemelerinden endişe etmeğe hiçbir sebep yoktur. Eski miraslardan Beynelmilel Sıhhiye İdaresinin lağvolunması da elimizdeki

muahedenamenin hutut-ı bârizesinin ve esaslı muvaffakiyetlerinden biridir. Ondan sonra arkadaşlar, üsaranın iadesine ve mezarlıklara ait birtakım ahkâm vardır ki, üsaranın iadesine ait olan ahkâm her muharebeden sonra yapılan mûtat bir muameledir.

Kabristanlara Müteallik Ahkâm Tehlikeli Değildir

Mezarlıklara ait vaz edilen ahkâm ve hâkimiyet ve mevcudiyet nokta-i nazarından mucibi endişe olmayan bir mahiyettedir. Bunu muhtelif memleketler birbirinin arazisinde yapmışlardır ve bizim tarihimizde ve anavatanımızda vardır. Bilirsiniz, İstanbul'da İngiliz Mezarlığı vardır. Her hangi bir suretle bu mezarlıkların bizim mevcudiyetimiz için bir tehlike teşkil edeceğini zannetmek makul değildir ve hiçbir sebep yoktur. Muharebe meydanlarında ve Osmanlı İmparatorluğunun aksamı üzerinde bıraktığımız yerlerde bizimde aynı suretle mezarlık tesis ederek eslâfımıza hürmetimizi ve şükranımızı sureti daimede ifa etmek hakkımız mahfuzdur.

Muahedemiz, Diğer Muahedelere Mikyas Değildir

Sulh muahedenamesinin hutut-ı esasıyesi hakkında mâruzatımı şu tarzda yeniden hulâsa etmeme müsaade buyurunuz: Bizim elimizde bulunan muahedename Harbi Umumiden sonra gördüğümüz muahedanelere yakından veya uzaktan bir müşabehet irae etmez.

Arkadaşlar! Harbi Umumiden sonraki muahedatda birtakım yeni esaslar vardır ki asıl bu esaslar arazi tebeddülâtı ve arazi felâketlerinden kat kat ağır netayıç tevlihetmiştir. Bunlardan birisi tamirat esasıdır. Harbi Umumiden sonraki muahedelerde tamirat esası görürsünüz. Bir miktarı gayri malûm ve sureti tediyesi gayri muayyen daimi ve mükellefiyeti maliyedir. Bundan Harbi Umumiden mağlup olarak çıkan milletler müteessir ve mustarıptirler. Galip olan milletler de bir şey almış ve sulhun nimetinden istifade etmiş vaziyette değillerdir. Meselenin diğer milletlere ait ciheti bize taalluk etmez. Kendi muahedemiz nokta-i nazarından derim ki, böyle bir tehlikeli esas muahedenamemizde yoktur.

Hakk-ı Müdafaamıza Malik Bulunuyoruz

Arkadaşlar! Harb-i Umumi muahedatının esaslı bir yeri de hakk-ı müdafaadan mahrumiyettir. Her müsademeden sonra “veyl mağlûplara” diye ifade olunan ıztırabat bugün ağıza alınmayacak kadar ehemmiyetsiz ve mensî kalmıştır. Bugün mağlûbiyeti

hissettiren, elemi hissettiren bâr, “vely silâhsızlara” diye ifade olunuyor. Memleketin hayatını ve âtisini temin edecek olan asıl vasıta hakkı müdafaanın bilâkaydüşart mahfuziyetidir. Bu muahedename bu noktai nazardan bizi bütün büyük ve galip milletler vaziyetinde bırakıyor. Bu, büyük bir noktadır. Hiçbir vesikai düveliye, bir milletin âtisinin teminini deruhte edemez. Millet âtisini ancak kendi kudreti hayatiyesi ve azmi ile temin edebilir ve imzalanmış muahedatı mümzayayı kemali hulûs ve dürüsti ile takib edebilmesi yeni vaziyetlere, yeni tehlikelere karşı tedbir alabilmesi iktidariyle mümkündür. Bu da hakkı müdafaa ile olur. Hakkı müdafaa bizim muahedenamemizde Türkiye için mutlak olarak tanınmıştır.

Murakabe Nedir Bilemeyiz

Diğer muahedatın ağır bir noktası da murakabe komisyonlarıdır. Mütareke zamanlarında şu veya bu mahalde velev ufak olsun her hangi bir ecnebi heyetin memleketin umuru hayatiyesini nasıl durdurduğunu hepiniz derhâtır edersiniz. Bizim muahedenamemizde her hangi bir suretle bir murakabe derpiş edilemezdi ve Türkiye zaten bu esaslar için kıyam edilmişti. Binaenaleyh bu esası da muahedename ile tesbit ve teyid etmiş oluyoruz.

Diğer muahedenamelerin ağır olan bir noktası da âti için iktisadi veya ticari tahdidattır. Arkadaşlar! Bilirsiniz ki senelerden beri mücadelât içinde tamamen serbest olduğumuz halde hariçte birçok milletlerle tesisi münasebet edemedik. Ahden bağılırlar.

Biz kendi muahedenamemizle Harb-i Umumi’de galip olan müsavi milletler gibi taahhütlerden âzâdeyiz. Bunu tevlid eden bu muahedenamedir. Arz etmek istediğim, getirdiğimiz muahedenamenin Harbi Umumiden sonra yapılmış olan muahedata yakından ve uzaktan bir müşabehet irae etmediğini göstermektir. Bu muahedename milletlerin görüşerek yapabilecekleri bir sulh muahedenamesi addolunabilir. Bizim istediğimiz zaten bu idi. Her hangi bir cebir ve kuvvetle bize kabul ettirilmiş bir muahedeneden içtinab ediyorduk. Müzakere ile, mücadele ile bu tarzda bir muahedenameye vâsıl olabileceğimizi takdir ediyorduk. Netice bizim istediğimiz şekilde istihsal olunmuştur. Lozan’da imza ettiğimiz vesaikten birisi Boğazlar usulüne dair mukavelenamedir. Boğazların, vaziyeti coğrafyası itibariyle, ehemmiyeti mahsusası hiçbir zaman nazardan dâr olmamıştır. Boğazlar için Harbi Umumiden sonra,

Boğazların serbestîsi tarzında yeni nazariyeler peyda oldu. Bu nazariyenin sebebi vaz'ı iddia olunduğu gibi (1914)e kadar açık bulundururken 1914'te ahde muhalif hareket ederek Boğazları kapamaklığımız değildir. Hakikatte 1914'te memleketimizi müdafaa etmek Boğazları kapamak, açmak, müdafaa etmek suretindeki hakkı tasarrufumuz ahden emin ve müeyyet idi. Ahde muhalif hareket etmedik. Bunu tavzih etmekle beraber Boğazların serbestîsi bir emrivâki olarak tahaddüs etmiş bir mesele idi. Meselenin Karadeniz ve Akdeniz devletleri için haiz olduğu ehemmiyet o kadar tebarüz etmiştir ki biz dahi Misak-ı Milliymizde İstanbul'un ve Marmara'nın emniyeti mahfuz kalkmak şartıyla Boğazların ticarete ve münakalâtı umumiyeye küşadını esas olarak kabul ettik. Misak-ı Milli'de kabul ettiğimiz bu esas, hakikatı halde şeraiti cedidenin zaruriyatından idi. Düşünülmeyerek yapılmış bir fedakârlık tarzında ifade olunamaz. Boğazların usulünü tâyin etmek için olan müzakeratta birçok siyasetler tavazzuh ve tesadüm etmiştir. Türkiye bu siyasetler içinde Misak-ı Milli ile ilân olunan esasata sadakatatini ve asıl kendi vazifesi olan Türkiye'nin mevcudiyet ve emniyetini vikaye etmek esasını takib ettik. Serbestî mürûr, hazere ve sefere, ticaret ve harb sefinelerine ait olmak üzere muhtelif fasıllarda izah olunmuştur. Hakikatı halde, serbestî mürûr ile başlıca harb gemilerinin ve harb tayyarelerinin hizada ve seferde müruru tanzim edilmiştir. Boğazlar meselesini başlıca bu noktalardan tetkik etmelidir. Çünkü ticaret için, Boğazların tahkim edilmiş ve kapalı adedildiği zamanda dahi, bir memnuiyet yoktu. Boğazların açıklığı için imza ettiğim mukavelede, harb sefineleri için, havai sefineler için hazerde ve seferde şeraiti mürûr tâyin edilmiş bulunuyor. Biz Boğazlar Mukavelenamesinin halli esasında muhtelif siyasetler arasında gerek dostluklarımızı muhafaza etmek ve kendi menafiimizi olduğu kadar dostlarımızın da menafiini muhafaza edecek bir hal şekil bulmak için yed-i kudretimizde bulunan mesaiyi sarf ettik. Hiçbir kimse veya heyet bize dürüst bir vaziyet takib etmemek ithamını serd edemez. Biz ihtiyacatı umumiyeyi temin etmek ve sulha varmak için bir noktai sabite üzerinde duramazdık. Bu meseleyi her halde halletmek icabederdi. Alâkadar olan bütün milletlerin bugün vaz'ı imza etmiş olduğu bir mukavelename meseleyi beynelmilel nokta-i nazardan tanzim edilmiştir. Şimdi Türkiye'ye taalluk eden nukat-ı nazardan mülâhazat dermeyan edeyim. Bizim Boğazlar mukavelenamesinde deruhde ettiğimiz mecburiyet; gayriaskeri bir mıntika ihdasıdır. Bihakkın denilebilir ki Türkiye, İstanbul ve Boğazları, bu kadar mühim olan yerleri tahkimden feragat etmekle mühim bir şeyden

feragat etmiştir. Arkadaşlar! Boğazlar üzerinde dökülen kanlar, münhasıran Türkiye'nin uğradığı bir tecavüzü defetmek için dökülmemiştir.

Harbi Umumide eğer Boğazları müdafaaya ve birçok kan dökmeye mecbur olduk isek Türkiye'nin dâhil olduğu bir zümrenin müşterek menafiini müdafaa için mecbur olduk. Vakıa; tecavüz doğrudan doğruya evvelâ Türkiye'ye müteveccih idi ve Türkiye vazifesini her zaman için şayanı iftihar olacak bir surette ifa eyledi. Âtide Boğazlar üzerinde yeniden bir tecavüz vâki olursa Türkiye hakkı müdafaasını mutlak olarak muhafaza edecektir. Bitaraf kaldığımız muharebeler için geçmek ve gitmek bize taalluk etmez. Fakat Türkiye'nin dâhil olduğu bir muharebede hakkı müdafaamızı, bilâ kaydüşart temin edilmiştir. Buna derâkap bir itiraz vârit olabilir. "Fakat vakti hazırda müdafaa esbabı temin edilmemiş ise bu taarruza karşı ittihaz edeceğimiz tedabir de elbette noksan olur." Bunun cevabı; bugün içinde bulunduğumuz vaziyettir. Bugün İstanbul'u, Boğazları ta Meriç'e kadar alıyoruz. Bunu bize aldırın ve bu yerleri düşman elinden kurtaran İstanbul'da, Boğazlar'da ve Trakya'da tahkimat ve kuvvetimizin mevcudiyeti midir?

İstanbul ve Boğazların Zabtı

Bugünkü vaziyet gerek İstanbul'un ve gerek Trakya'nın en iyi müdafaasının nasıl olacağını bize bedaheten göstermektedir. Anadolu'ya hâkim ve sahip olandır ki Boğazlar ve İstanbul onun malı olacaktır. Eğer başka türlü bir tertibe imkân olsaydı bugün imza ile o netice tesbit olunamazdı. Bu vaziyeti coğrafiyenin ve vaziyeti siyasiyenin ilcayı zaruriyesidir. Osmanlı İmparatorluğu bütün menabi ve vesaitini Boğazlar etrafında teksif ederek ve memleketin diğer yerlerini faaliyetten mahrum bırakarak İstanbul ve Boğazları müdafaa etmeye çalıştı, fakat kaybetti. Yeni Türkiye, bütün kuvvet ve menabiinin mahalli sarfını tâyin ve tanzim ettiği için İstanbul ve Boğazların muhafazasını ilelebet temin etmiş oluyor (Sürekli alkışlar).Efendiler! Boğazların ve İstanbul'un ecnebi bir ele geçmesi nasıl tedabir ile kabili icradır? Elde bunu ifade eden tarihî bir vesika da vardır. Onun adını bilirsiniz. Boğazların ve İstanbul'un ecnebi bir elde bulunması için orada kudretten mahrum, lâfzi bir hükümet lâzımdır. Bundan maada Anadolu'da ledelicap faaliyete geçebilecek bir ordu bulunmaması lâzımdır. Bundan maada geri kalan Türkiye'de çakıya kadar silâh bulunmamak lâzımdır. Boğazları ecnebi eline geçirecek, İstanbul'u ağyar elinde

bırakacak fenni tedbirlerin heyeti mecmuası budur. Bugün Anadolu'da Türkiye aleyhine kullanılacak ordu veya devlet mi vardır? Türkiye hakkı müdafaasını sureti mutlâkada muhafaza etmemiş midir? İşte bunların neticesi olaraktır ki kendiliğinden İstanbul ve Boğazlar sahibi aslisi olan Türkiye'ye iltihak etmiştir.

Şimdi Tehlike Nerede

Bütün vaziyet böyle iken Türkiye bütün cihan ve münferiden ve serbestçe tesis-i sulh ve münasebat ettikten sonra tehlike nerede vardır? Tehlike oradadır ki vatan, kendi dâhilinde kudretten mahrum olmasın. Bugün haiz olduğumuz kuvvet muhafaza, tarsin ve ilâ edilirse garp hudutlarımız için, İstanbul ve Boğazlar için tehlike tasavvur etmiyorum (Alkışlar).

İşte arkadaşlar! Boğazlar mukavelenamesinin Türkiye'nin emniyeti noktai nazarından mahiyeti budur. En iyi bir sureti hal bulmak üzere son gayretleri sarf ettikten sonra meseleyi bu neticeye îsal ettik.

Boğazlar Komisyonu

Boğazlar muavelenamesinde mesaimizin başlıca muhassalası olan bir noktayı ayrıca ifade etmek isterim. Boğazlar Komisyonu teşkil ediyor. Bu komisyon şekli aslisinde gerek ticaret ve gerek harb sefaininin müruru için ve gerek gayri askeri mıntıkaya matuf tedbirlerin takib olunup olunmadığını murakabe için teşkil olunmuştu. Uzun ve çetin münakaşadan sonra, bu Boğazlar Komisyonunun vazifesi sular üzerinde sefaini harbiye ve askeri tayyarelere hasrolunmuştur. Kara da her hangi bir şekil altında murakabe hakkını bir ecnebi murakabe heyetine terk etseydik vaziyet hâkimiyetimizle gayrikabili telif olurdu. Bu noktayı esaslı bir mesele olarak mavzubahis ve müdafaa ettik. Netice şudur ki, Boğazları mürur noktai nazarından açıyoruz. Gececek sefaini harbiye birtakım hesaplar ile tayin olunacaktır. Komisyonun vazifesi Karadeniz ve Akdeniz devletlerinin deniz kuvvayı harbiyei bahriyesine müteallik müşterek bir meseleyi takibetmektir. Mabadı vazife tamamen İstanbul ve Boğazların sureti mutlâkada tahtı hâkimiyetinde bulunduğu devlete aittir. Takib ettiğimiz bu nazariye muahedede istihsal ve ifade olunmuştur. Bunda Türkiye için bir mahzur görmedik. Boğazlardan geçecek donanma en kuvvetli Karadeniz devletinin donanmasından fazla olmayacak. En kuvvetli Karadeniz devletinin donanması senenin muayyen bir zamanında tayin olunacaktır. Komisyon geçen donanmanın hakikaten bu donanmadan

aşağı ve yukarı olduğunu takdir ederek yol verecek. Niçin böyle bütün devletlere ait olan bir meseleyi Türkiye kendi mesuliyeti altında olarak bütün devletlere muhatap olmak vaziyetinde kalsın? Türkiye beyhude münakaşat ve müşkülâta neden katlansın?

Trakya Hududunun Emniyeti

Arkadaşlar! Trakya hududuna dair olan muavenamenin ruhu, Trakya'daki hudutlarımızın tarafeyninden otuz kilometre mıntikanın gayri askeri bulunmasıdır. Tahkimat olmayacak, garnizon bulunmayacak ve ilaahiri. Bu tedbirin kabulü nedir? Hudutlar üzerinde baştanbaşa asker dizmek ve tahkimat yapmak kimsenin hatırından geçmez. Bu tedbiri esasının açık söylemek lazımdır. Bu, Edirne üzerine tahkimat bulunmamasını ve muhtemel olarak hemhudut memleketler tarafından Meriç vadisinde tahkimat yapılmamasını istihdaf eder. Biz Edirne üzerinde tahkimat yapmayı zaten düşünmüyoruz. Edirne'nin müdafaası bugün nasıl temin edilmiştir? Bütün dünya var iken ve biz uzakta kalmış iken Edirne bizim elimizdedir.

Vaziyeti askeriye sarahaten gösterir ki bu vaziyette bir kale yapmak ve tahkimatta bulunmak beyhude masraf ve külfettir. Bununla beraber devletler böyle bir tedbirin, taahhüt ettirilmesinde musır idiler. Noktayı nazar şu idi: Biz Avrupa'ya ne maksadla geçiyoruz? Malumdur ki bizim maksadımız hudutlarımız dâhilinde komşularımız için ve bütün dünya için amili sulh ve huzur olmaktır. Eğer biz Avrupa'ya eskiden olduğu gibi fikri istila için geçiyorsak, devletler ve Balkanlar için başka bir çare lazımdır zannolunuyordu. Bu noktayı vâzıhan ifade etmekte bizim zararımız mı vardır, faidemiz mi vardır? Bizim faidemiz olduğuna kâniiz. Siyasetimizin gizli ve kapaklı bir noktası yoktur. Biz menabii kâfi olan arazimiz içinde mevcudiyetimizi, terakkiyatımızı temin etmekten başka bir şey düşünmüyoruz ve âtiyen Balkanlar'da Türkiye daima bir unsuru muvazenet ve amili sulh ve sükûnet olarak ihtiram görecektir. Hülâsa Trakya mükavelenamesi ile maddi menfaatlerimizden hiçbir şey kaybetmiş olmuyoruz.

Hudutları gayriaskeri bırakılmakla memleketimizi tecavüze maruz bıraktığımız zannolunursa buna cevabım evvela yine bugünkü vaziyettir. Ondan sonra geçmiş seferlerdir. Trakya'nın mevcudiyeti hudut üzerinde yapılacak kalelere istinad ettirilemez. Nasıl baştanbaşa tahkimatsız olan memleketimizi istilaya düştükten sonra tamamen istirdat ve muhafaza etmişsek son zerresine kadar da tamamen muhafaza ve müdafaa edebiliriz.

İkamet ve Salahiyet Mukaveleleri

Arkadaşlar! Bundan sonra ikâmet ve salahiyet hakkında bir mukavelenamemiz vardır. Bu mukavelename, bizimle imza eden devletlerle ilk yaptığımız mukavelenamedir. Yedi sene müddetle yapılmıştır ve tamamen mütekabiliyet esasına müstenittir. Ehliyeti şahsiye hususunda yek taraf olarak müsaadatda bulunduğumuzdan bahsolunuyor. Böyle bir mukavelenameyi şeraiti hazıra dâhilinde vücuda getirmek için bizim zaten memleketimizde bulunan ecanib hakkında aksini düşünmediğimiz bir müsaadeyi yapmaya lüzum vardı. Asl olan noktalar, memlekette mevcudiyet için gerek tekâlif, gerek ikâmet ve gerek adliye noktai nazarından hayatî olan noktalar tamamen temin olunmuştur.

Ticaret Mukavelesi

Heyet-i Celile'ye arz ettiğimiz vesaikten biri de ticaret mukavelenamesidir. Bu yeni esas üzerine akdettiğimiz ilk yeni ticaret mukavelenamesidir. Arkadaşlar! Hatipler bu ticaret mukavelenamesiyle beş sene müddet zarfında faaliyeti ticariyemizin muattal olacağı endişesini izhar ettiler. Tabîî bu ifade ile ticaret için mukavelenamesiz, serbest bir surette yaşayalım diye bir mana kasetmemişlerdir. Madem ki milletler, aralarında ticaret yapacaklardır; bu bir mukaveleye raptolunmak lazımdır. Ve madem ki bir mukaveledir; elbette tarafeyn bir takım kuyudat ile kendilerini bağlamışlardır. Kabul ettiğimiz tarifelerimiz kendi tarifelerimizdir. Mücadelâtı harbiye zamanında her kaydüştan âzade olarak düşündüğümüz ve tatbik ettiğimiz tarifelerdir. Esas olarak bunlar nazarı itibara alınmıştır. Buna mukabil karşı taraflarla tabîî bu tarifeler üzerinde müzakere ve münakaşa edilmiş bazı emsal üzerinde itilaflar hasıl olmuştur. Gerçi mukabillerimizde bütün mevad üzerine böyle bir tarife tespit edilmemiştir. En ziyade mazharı müsaade millet muamelesi kabul edilmiştir. Bu esas, yalnız, bin meseleyi aynı zamanda halletmek için çalışan iki taraf arasında mesbuk değildir. Daha geçende her ıztırabdan âzade olan Fransa ve İspanya arasında da böyle bir mukavele yapılmıştır. Tarife yapmak muamelesi o kadar basit, kolay bir şey değildir. Uzun zaman takip ve tetkike muhtaçtır. Temenni ederim ki beş sene zarfında, beş senenin ikinci senesi ile üçüncü senesi arasında âtiyen tatbik edeceğimiz bütün tarifeleri tamamen izhar etmiş olalım.

Mübadele-i Ahali

Heyet-i Celile'ye arz ettiğimiz bu vesaikten birisi Rum ve Türk ahalinin mübadelesine dair mukavelenamedir. Arkadaşlar! Gayri muharip ve yerleşmiş ahalinin öteden beri alıştıkları araziden, muhitten ve şeraitten bilmeceburiye uzaklaştırılmalarında elbette teessür duyarız. Fakat husule gelen birçok hadisatın şeraiti mücbiriyesine galebe edemezdi. Bizim sun'umuz olmaksızın böyle bir teessür, bizim sun'umuz olmaksızın hâdis olan vaziyetler birtakım anasır-la beraber yaşamak imkânını da selbetmişti. Vaziyetin ibram ettiği çareyi kabul etmek mecburiyeti hâsıl oldu. Bununla hulûsi niyetimizin asırlardan beri halledemediği bir hastalığı esasından tesviye etmiş oluyoruz. Kazanmış olduğumuz menfaat şudur ki, Anadolu vatani aslisi, hemen hemen, yeknesak bir vatan olmuştur. Memleketimize alacağımız ve muhaceret sebebiyle birçok ıztırabat çekecek milletdaşlarımız, gelip geçecek olan bu hali, âtiye ait derin mülâhazat ile iktiham etmelidirler. Dâhilde hükümetçe kabili tatbik olan bütün tedbirleri tatbik edeceğiz. Bütün bu tedabir ile beraber ıztırab ve rahatsızlık olacağını bilmek lazımdır; çünkü gayri kabili ictinaptır. Kudreti beşer dâhilinde değildir. Efendiler! Müteselli olduğumuz şudur ki senelerden beri, hududu milli haricinde kalmış vatandaşların vaziyetleri mücerreptir. Bu gün için yarın için ve öbür gün için mukadder olan vaziyetten bütün kabiliyetlerini ana vatana hasretmek suretiyle kurtulmuş oluyorlar.

İçimizde Kalanlar

Memleketin başka noktalarında, İstanbul ve diğer yerlerde bu mübadeleyi niçin tatbik etmediniz? Diye bir itiraz varid olamaz. Mevzuubahis olan meselenin en iyi bir suretle halli için zamanında âzami kuvvet sarf olunur. Fakat bir sureti hal üzerinde karar aldıktan sonra memleketimiz dâhilindeki bütün anasır için vazifemiz maziyi unutturacak bir sükûn tesis etmektir. Yeni Türkiye'nin hududu dâhilinde kalacak olan bütün vatandaşlar yekdiğeriyle itilâf etmesini bilerek bir vatan içerisinde huzur ve sükûnla yaşıyacaklardır. Buna katiyen itimat ediyoruz. Bu itimadı Meclisi Âlinin tasdikine arz ettiğimiz muahedat içinde teşviş edecek hiçbir nokta yoktur.

Üseranın İadesi ve Aff-ı Umumi

Sivil mevkufinin ve üseranın iadesine dair takdim ettiğimiz vesika zaten mevkii tatbikte olan ve hemen bitmekte bulunan bir şeydir. Aff-ı Umumi Beyannamesi geliyor. Bunun ruhu on seneden beri hâdis olan birçok mesaili bir defada hal ve teskin etmek

arzusudur. Kuvvetli olan noktası budur. Elbet zayıf olan noktası vardır. Bu, aff-ı umumi ile vatana karşı olan vazifelerini ihmal etmiş olan ve binaenaleyh her türlü mukaddes hissiyat muvacehesinde kendilerini itabdan kendilerini kurtaramıyacak olanların affı umumiden müstefid olmalarıdır. Fakat affın başlı başına bir kuvveti ve bahusus geçmiş hâdisatı tasfiye ederek mazinin silinmesi ve unutulması gibi evsafı yanında mahzuru göze alınabilir. Aff-ı umumiye merbut olmak üzere bir protokol vardır ki bu da aftan istifade ettirilmeleri, bütün hüsnü niyetimize rağmen, tarafımızdan deruhde edilemeyecek olan yüz elli kişinin bu aftan istisnasını ifade ediyor. Çok hüsnü niyetle hareket etmekle beraber çok hâdisat olmuştur ki o hâdisatın tekerrüründen içtinab için asgari bir tedbir almak mecburiyetinden kendimizi kurtaramadık.

Yunanistan'da Kalan Müslüman Emlakı

Yunanistan'da bulunan emlâk-i İslâmiye hakkında Yunan murahhaslarının verdiği vesikayı huzur âlinize takdim ettim. Yunanistan'da kalan emlâk-ı İslâmiyenin masuniyet ve mahfuziyeti hakkında yeni bir vesikadır.

Beyannameler

Bundan sonra arkadaşlar! Hatiplerin mevzuubahs ettikleri mühim beyannameler geliyor; gerek idarei adliye ve gerek idarei sıhhiye içinde olan beyannameler. Bu beyannameler bizim tarafımızdan verilmiş beyannameler ve hakikati halde Türkiye'nin kendiliğinden ittihaz ettiği tedbirlerdir. O kadar büyük hâdisatı müşkül şerait içinde temizlerken bu beyannameleri vererek her hangi bir surette mucibi tatmin ve emin olmak gayri kabili içtinab bir mecburiyet halinde idi. Arkadaşlar! Bu beyannamelerde bizim hakkı mevcudiyetimizi, hakkı hayatımızı, hakkı istiklâlimizi fiiliyata nakzedene nikat yoktur. Bazı hatipler mübalâğa ile hislerini tersim ettiler ve varmak istediğimiz ideali vuzuh ile teressüm ettirdiler. Beyannamelerde beş sene müddet var ve beş sene nihayetinde kendiliğinden, yeni hiçbir münakaşaya, yeniden hiçbir teşebbüse ihtiyaç olmaksızın kendiliğinden sukut edecek iki beyanname bizi fiiliyata, ve hakikatte müşkülâta dâçar etmez.

Usul-i Adli Hakk-ı Kazayı İhlal Etmez

İdare-i Adliye için alacağımız hukuk müşavirleri Adliye Vekilini murakabe edeceğinden bahsediliyor ve hangi Kavanin Komisyonu'na iştirak edecekleri sual ediliyor. Adliye Vekiline merbut bir memurun onu murakabe etmesi nasıl vâridi hâtır

olabilir? Kezalik bu memurların iştirak edecekleri komisyonlar ancak Adliye Vekilinin tahtı idaresinde bulunan komisyonlar olacaktır. Muahedenin heyeti umumiyesinde, beyannamede, hakkı kazayı ihlâl eden nokta yoktur.

Eskiden Verilen İmtiyazlar

Bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu tarafından i'ta edilmiş olan imtiyazlara ait protokol geliyor. Osmanlı İmparatorluğu tarafından verilmiş imtiyazat ile ecnebler Osmanlı İmparatorluğu ile birçok teşebbüsâtı iktisadiyeye girişmişlerdir. Sermayeler dökülmüş, işler yapılmış, şirketler teessüs etmiştir.

Efendiler! Biz asla memleketimize gelip sermaye dökcek ve teşebbüsât-ı iktisadiyeye girişecek erbabı teşebbüse müşkilât ve mevani ika' etmek zihniyetinde değiliz. Bilâkis bizim memleketimiz öyle bir muhiti emindir ki buraya gelinir, istenilen miktarda sermaye dökülür, her türlü teşebbüsâtı iktisadiyeye girişilebilir. Elverir ki buraya gelecekler bu memleketin her hangi bir memleket gibi sahibi malûm olan, hukuk-ı hayatiye ve hukuk-ı istiklâliyesi müsellemler olan bir muhit olduğunu bilsinler. Memleketimiz kavanininin hududu ve icâbatı dâhilinde kalmak kayd-ı tabiîsini ve meşru bir suretle kazanmak lüzûmunu kendileri kabul etsinler. Memleketde şu veya bu tarzda müşkülât çıkartmak, şu veya bu tarzda hâkimiyet almak düşünmesinler. Bilâkis meşru kazançlara emniyet ve teshilât vermek için müsâiddir. Arzu ediyoruz ki gelsinler, sermaye döksünler, iş yapsınlar, meşru istifade etsinler. Bu yalnız erbab-ı teşebbüsün istifadesini temin etmez. Aynı zamanda tabiî ve esaslı olarak memleket için de mucib-i istifâde olur. Şimdi bu esas dâhilinde bulunan bir devletin Osmanlı İmparatorluğu tarafından verilmiş olan imtiyâzât ile memleketde hâsıl olan vaziyeti nazarı dikkate almaması kabil olamazdı. Bu nokta-i nazardan birçok ihtilâfâtı hallettik. Kabul ettiğimiz noktalar menâfi'-i memleketle kabil-i telif olan mâkul hudûdlar dâhilindedir. Bu imtiyâzât içinde en çok müşkülât çektiklerimiz, Harb-i Umûmî'den evvel imtiyâzı tamâmiyet kesbetmemiş olanlardır. Gerek devletler arasında muharebe edilmiş ve gerek teşebbüsât esnasında mu'amelesi tamam olmamış imtiyazlar da mer'idir tarzında umûmî bir teklif vardı. Bu teklif sebebiyle çok müşkülât içinde kaldık. Her hangi iki hükümet adamı arasında geçmiş, belki tamamen ma'lûmumuz bile olmıyan bir vesika ile Türkiye'yi meçhûl şeraitle, meçhûl bir imtiyâza raptedemezdik. İmtiyâzât meselesinde Harb-i Umûmî'den husûle gelen fâsıla kadar müddet-i imtiyâzın temdîdi de

bilhassa konferansın birinci safhasında mevzû'-ı bahs oldu. Biz bu şirketlere henüz mu'ahede imza edilmemiş iken bile müşkülât çıkarmıyacak kadar hulûs göstermiş iken yeniden taahhüdât altına giremezdik. Biz her nevi şirketlerin memleketimizde teessüs edilebileceğini hulûs-ı niyetle ve fiilen göstermiş bulunuyoruz. Tasdîkinize arz ettiğimiz vesikalar vardır.

Tahliye Protokol ve Beyannamesi

Bundan sonra tahliye protokolu ve merbûtu olan beyânnâme gelir. Tahliye protokolü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tasdîkinden itibaren muayyen bir müddet zarfında katî bir tahliyeyi tazammun eder. Bu protokol hakiki bir sulh yoluna girmekte olduğumuza amelî olan ilk emniyet vesikasıdır. Arz ettiğimiz vesikalar arasında Karaağaç'ın tahliyesine ve bize iade olunan Bozcaada ve İmroz'un i'âdesine dâ'ir olan protokol, bir de Yugoslavya devletinin muayyen bir zaman zarfında muahedeyi imza edebileceğine dâ'ir vesâik, bir de bütün bu mukavelâtı bir safhada hülâsa eden Sened-i Nihâî görülür. Şimdiye kadar olan mülâhazatla Lozan'da imza ettiğimiz mu'ahedeyi ve bütün senedâtı izah etmiş oluyorum.

Muhterem Efendiler! Mücadelât-ı Milliye'nin netice-i hâsılâsını, takdim ettiğim mu'âhedeler ve vesikalar tesbit ediyor. Bunlar için size ayrıca bir hülâsa yapayım. Mütecanis, yeknesak bir vatan, bunun dâhilinde harice karşı şu gayr-i tabîî kuyuddan ve hükümet içinde hükümet ifade eden dâhilî imtiyâzâtından müberra bir vaz'iyet; gayr-i tabîî mükellefiyât-ı mâliyeden âzâde bir hal, hakk-ı müdâfa'ası mutlak, menâbi' mebzul ve serbest bir vatan. Bu vatanın adı Türkiye'dir (Şiddetli alkışlar). O Türkiye'yi bu muahedenameler ifade ve tavzîh etmektedir (Alkışlar; bravo, sedaları).

Hassa-i Esasîyemiz Sulh ve Medeniyetperverliktir

Efendiler! Türk milletinin hassa-i esasîyesi zannolunduğu gibi unsur-ı cidal olmak değildir. Uzun zamandan beri haksız muhâcemâta göğüs germek mecbûriyetinde kaldığımdandır ki son devrelerde hassa-i cidâl nazarı dikkati celbetmiştir. Türk milletinin hassa-i esasîyesi sulh ve müsâlemet vadisinde unsuru terakki ve medeniyet olmaktır (Alkışlar).

Vatanımız Haraptır Fakat Atisi Emindir

Efendiler! Temin ettiğimiz vatanın harap ve fakir olduğunu hariçde ve dâhilde bilmeyen yoktur. Biz zannetmedik, hiçbir meseleyi hallederken düşünmedik ki karşımızda bulunan muhataplarımız zayıf yerlerimizi veya kuvvetli yerlerimizi farkedememişlerdir. Böyle yanlış bir hesaba düşmedik. Eğer böyle bir hataya düşmüş olsaydık hiçbir mücadelede muvaffak olamazdık. Dâima hesap ettik ki herhangi bir mücadelede zayıf ve kuvvetli yerlerimiz ne ise elbette karşımızdakiler, muhasımlarımız da bunları bilirler. Onun için söylüyorum ki vatanın içinde bulunduğu ızdırabı ve bilhassa içinde bulunduğu fakr ve harabiyi, dâhilinde bilmeyen kimse olmadığı gibi, hâricinde bilmeyen kimse de yoktur.

Efendiler! Bizi endişeye sevk eden noktalar bütün dünyaya malûm olmakla beraber Türkiye büyük ve kavi bir devlet, büyük ve kavi bir millet addolunmuştur (Alkışlar). Sebebi nedir? Tostoprak içindeki hayatı henüz Avrupa'nın diğer yerlerdeki hayat ile kıyas kabûl etmiyen bu memleketin vaziyeti ve asıl kuvveti nedir ki zahirine rağmen kavi, âtisi emin addolunuyor. Efendiler! Bu memleketin menâbi'i ne kadar kuvvetli, ne kadar mebzûl olduğunu bizden daha iyi bütün dünya bilir. Kabili tasavvur mudur, erişilmez hedeflere varmak için vesâitsizliğe, maddî müşkülâta galebe eden bir memleket ve bir millet altın hazineleri üzerinde otursun, mahza kapısını açmayı bilmemek yüzünden fakr ve ızdırabı kabili tedavi olmasın? Asıl olan nokta menba'ın kendisine malik olup olmamaktır. Eğer memleketde menba'ı-i kuvvet, menba'ı servet, menba'ı inkişaf yok ise bunu yaratmak kimsenin elinde değildir. Herhangi bir taş parçası demir yapılamaz. Fakat eğer bu kuvvet varsa, eksik olan, bunu inkişaf ettirmek için ilimdir, tecrübedir, melekedir, zamandır ve bunların hepsi kudreti beşer dâhilinde olan âvâmildir ve bunların hepsi gayri kabili müşkilâtı iktiham etmiş olan, bütün dünyaya karşı siyâsî ve harbî mücadelesinde isbâtı mevcûdiyet etmiş olan bir milletin takati haricinde değildir. Âtiye kemali emniyetle bakıyoruz. Bizim nüfusumuzu, hayatımızı en yüksek seviye-i medeniyeye çıkarmak için her türlü menâbi' ve vesâit vardır.

İnkişafımızı Temin İçin Sulh Lazım

Efendiler! Bu vesâit ve menâbi'i işletmek için, milletin büyük bir âtiye doğru yürümesi için imkân veriniz. Sulh devresi gelmiştir. Tarif ettiğim güzel, mukaddes ve her türlü şerâiti hayatiyeye malik vatanın inkişâfını temîn etmeye derhal başlamak zamanı gelmiştir. Milletin asıl vazifelerini ifa etmek, unsuru sulh ve müsâlemet, âmil-i terakki ve medeniyet olmak için istidâd ve kararına yol gösteriniz.

Arkadaşlar! Hedefe varmak için evvelâ hedef vâzih ve berrak bir suretle malûm olmak lâzımdır. Yanardöner bir ışık, bulutlar içerisinde meşkûk hedefler arkasında koşanların ilk müşkilât karşısında ayakları sürçer. Berrak ve mühim bir hedefe varmak için de bunun dümdüz olduğunu, her türlü müşkilâtdan âzâde olduğunu zannetmek büyük gaflettir. Büyük hedefin yolu sabır ve sebatı tüketecek zannolunan büyük müşkülât ile mâlidir. Varacağımız nokta, mecmû'a-i milelde en yüksek seviye terakki ve temeddündür. Gerçi fakir ve harabız. Fakat altın hazineleri içinde oturuyoruz. Yarın veya öbür gün behemehâl bunları açabiliriz. Ve behemehâl açmak mecbûriyetindeyiz. Açmak için vasıta, takatı beşer hâricinde değildir. Ve semâdan da incek değildir. Bu vasıta, muayyen bir hedefe doğru yılmayarak mütemâdiyen çalışmaktır. Ve bu yol her milletin yürüdüğü terakki yoludur. Artık iş zamanı gelmiştir.

Muhterem Millet Vekilleri! Mücadelât-ı Milliyemizin netice-i hasılâsını ta'yîn edecek olan reylerinizi izhar ediniz. Millet ve bütün dünya vereceğiniz reye intizar etmektedir (Devamlı ve şiddetli alkışlar arasında kürsüden indiler).

(Vakit gazetesinin 24 ve 25 Ağustos 1923 tarihli nüshalarından alıntılanmıştır.)

EK 4: RESİMLER

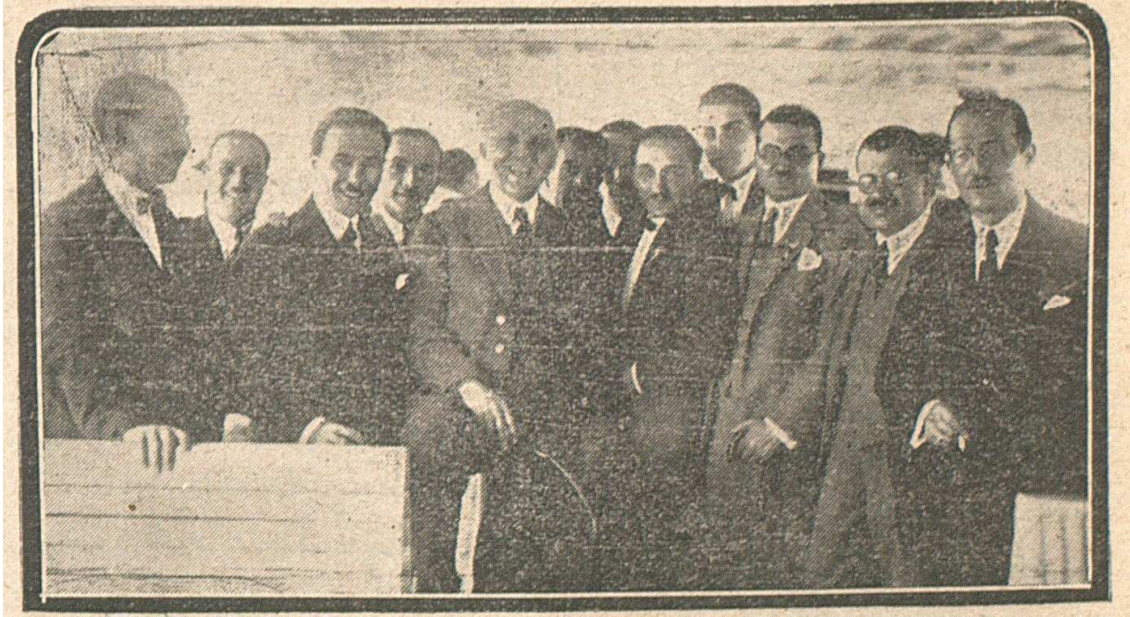
Resim 1: Türk Delege Heyeti: İsmet Paşa(ortada), Hasan Bey(solda), Rıza Nur Bey(sağda)

Vakit Gazetesi 'nin 8 Ağustos 1923 Çarşamba günü 2029 numaralı nüshasından alıntılanmıştır.

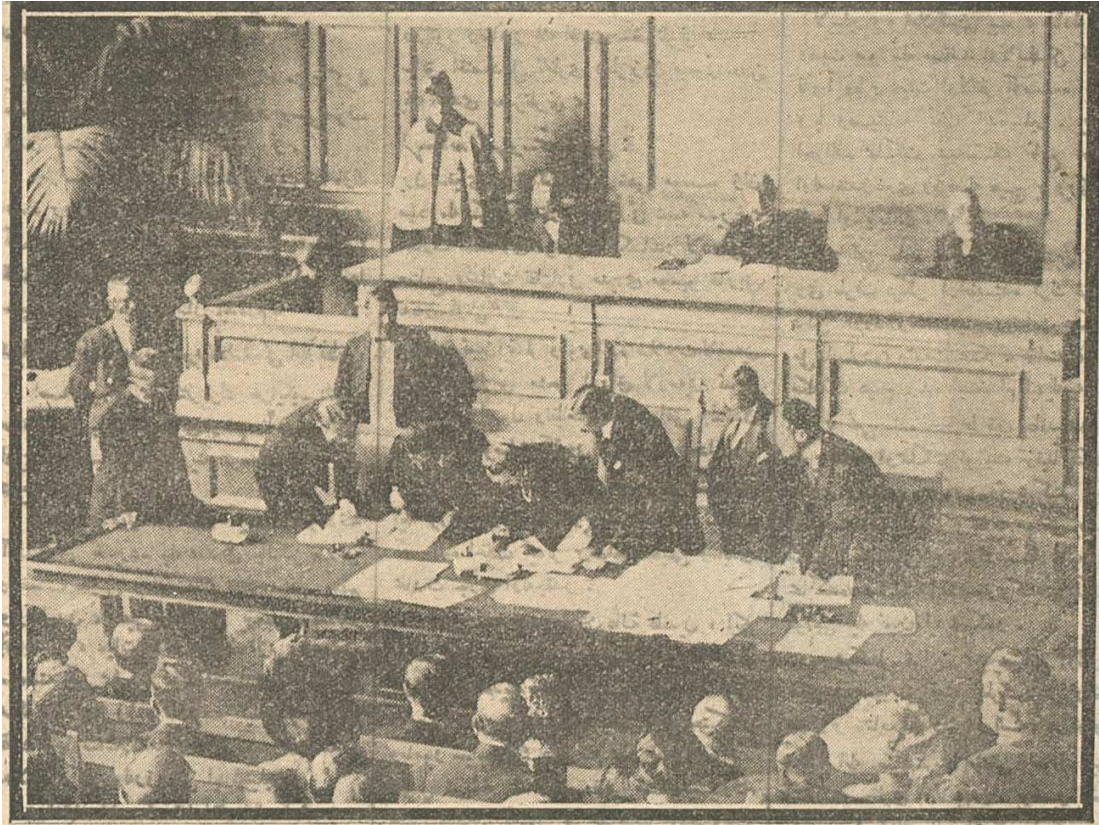
Resim 2: Lozan'daki Türk kafiləsi bayramlaşma programında

Vakit Gazetesi'nin 23 Mayıs 1923 Çarşamba günü 1955 numaralı nüshasından alıntılanmıştır.

Resim 3: İkinci dönem Lozan Görüşmeleri'ndeki Türk gazetecileri

Vakit Gazetesi'nin 14 Haziran 1923 Perşembe günü 1977 numaralı nüshasından alıntılanmıştır.

Resim 4: Delege Heyetimizin Lozan Antlaşması'nı imzaladığı an

Vakit Gazetesi'nin 29 Temmuz 1923 Pazar günü 2019 numaralı nüshasından alıntılanmıştır.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, Ahmet, (1982), “Milli Misakın Tarihi Kıymeti”, *Ülkü Şubat 1933, Ülkü Seçmeler (1933-1941)*, Yayına Hazırlayanlar: Zerrin Bayraktar-Cem Alper, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, ss. 43-45.
- AĞAOĞLU, Samet, (1973), **Kuvayı Milliye Ruhu**, Dördüncü Baskı, İstanbul.
- AKBULUT, Dursun Ali, (1990), “Heyet-i Temsiliye Nasıl Teşekkül Etti?”, **Atatürk Üniversitesi, Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, I/4, 12 Mart, Erzurum, ss. 44-55.
- AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat, (1977), “Atatürk ve Onun Milli Mücadeledeki Büyük Çalışmalarından Bazıları Üzerine Bir İnceleme”, **Atatürk Haftası Armağanı**, 10 Kasım 1977, Genelkurmay Basımevi, Ankara, ss.7-15.
- AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat, (1988), **Atatürk (Komutan ve Devlet Adamı Yönleriyle)**, 2. Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- AKŞİN, Aptülahat, (1991), **Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKŞİN, Sina, (1986), “Paris Barış Konferansı’nın Yunanlıları İzmir’e Çıkarma Kararı”, **Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Türk- Yunan İlişkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, ss. 174-185.
- AKŞİN, Sina, (1992), **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919) I**, İkinci Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- AKŞİN, Sina, (1992), **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Üçüncü Meşrutiyet (1919-1920) II**, İkinci Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- AKYÜZ, Yahya, (1988), **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, TTK Yayınları, Ankara.
- ALP, İlker, (1998), “**Misâk-ı Millî**”, **Misak-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul Meselesi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- ALTUĞ, Yılmaz, (1969), **Türk Devrim Tarihi Dersleri**, İstanbul.

- ARI, Kemal, (1995), **Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923- 1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ARIBURNU, Kemal, (1975), **Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri**, Ankara.
- ARMAOĞLU, Fahir, (1984), **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914- 1980) I**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- ASLAN, Yavuz, (2001), **TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920- 30 Ekim 1923)**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- ATATÜRK, Kemal, (2000), **Nutuk 1919-1927**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- ATAY, Falih Rıfkı, (1955), **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, Sel Yayınları, İstanbul.
- ATAY, Falih Rıfkı, (1955), **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, Sel Yayınları, İstanbul.
- ATAY, Falih Rıfkı, (1984), **Çankaya**, İstanbul.
- AYBARS, Ergün, (1990), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, 2.Baskı, Ankara.
- AYDIN, Mehmet Akif, (1995), "Türk Hukukunun Laikleşme Sürecinde Lozan'ın Oynadığı Rol", **İslami Araştırmalar**, VIII/3-4, Ankara, ss. 166-172.
- AYIŞIĞI, Metin, (1994), "Son Osmanlı Hükümeti ile Ankara Hükümeti Arasındaki Münasebetler (21 Ekim 1920- 4 Kasım 1922)", **Toplumsal Tarih**, Sayı 6, Haziran, ss. 12- 18.
- BASKICI, M. Murat, (T.Y.), "Sevr ve Lozan Antlaşmalarının Başlıca Hükümlerinin Karşılaştırılması", **Mülkiye**, C:XXVIII, S. 242, s.111.
- BAŞEREN, Sertaç Hami, (1998), "Egede Ada, Adacık ve Kayalıkların Uluslararası Antlaşmalarla Tayin Edilen Hukukî Statüsü", **Ege'de Temel Sorun, Egemenliği Tartışmalı Adalar**, Yayına Hazırlayan: Ali Kurumahmut, TTK Yayınları, Ankara, ss. 81-116.
- BAYAR, Celal, (1969), **Ben de yazdım, Milli Mücadeleye giriş**, V, İstanbul 1967, VII, İstanbul.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, (1969), "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", **Belleten**, XXXIII/132, Ekim, ss. 517- 535.

- BAYTOK, Taner, (2007), **İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a**, Doğan Yayıncılık, İstanbul.
- BAYUR, Hikmet, (1951), **Türk İnkılâbı Tarihi**, II/3, TTK Yayını, Ankara.
- BAYUR, Hikmet, (1995), **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- BERBER, Engin, (1997), **Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922, Mütakere ve Yunan İşgal Döneminde İzmir Sancağı**, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- BIYIKOĞLU, Tevfik, (1981), **Atatürk Anadolu'da**, İkinci Basım, Kent Basımevi, Ankara.
- BIYIKOĞLU, Tevfik, (1987), **Trakya'da Milli Mücadele I-II**, 2.Baskı, TTK Yayını, Ankara.
- BİLSEL, Cemil, (1933), **Lozan I**, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul.
- BUDAK, Mustafa, (1997), "Ankara İtilâfnâmesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XIII/38, Temmuz, ss.397-425.
- BUDAK, Mustafa, (1997), "Mütareke Döneminde İtilâf Devletlerinin Müdahaleleri(30 Ekim-1918-15 Mayıs 1919)", **İlmi Araştırmalar**, Sayı 5, İstanbul, s.81.
- BUDAK, Mustafa, (2002), **İdealden Gerçeğe Misâk-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika**, Küre Yayınları, İstanbul.
- CEBESÖY, Ali Fuad, (1963), "Milli Mücadelenin Muvaffak Oluş Sebepleri", **Yakın Tarihimiz**, IV/52, 21 Şubat, ss.386-388.
- CEBESÖY, Ali Fuat, (2000), **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul.
- CEBESÖY, Ali Fuat, (2007), **Siyasi Hatıralar I-II**, Temel Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- COŞAR, Ömer Sami, (1919), **Günü Gününe İstiklâl Harbi Gazetesi**, Nr. 21, 7 Haziran.
- CRİSS, Bilge Nur, (1994), **İşgal Altında İstanbul 1918-1923**, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

- ÇAPA, Mesut, (1990), “Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskânı”, **Atatürk Yolu**, II/5, Ankara, ss.49-84.
- DEMİREL, Ahmet, (1995), **Birinci Meclis’te Muhalefet**, İkinci Grup, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, (1997), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, 14.Baskı, Ankara.
- Dr. Rıza Nur, (1992), **Hayat ve Hatıratım II- Rıza Nur-İnönü Kavgası**, Yayına Hazırlayan: Abdurrahman Dilipak, İşaret Yayınları, İstanbul.
- DURAN, Tülay, (1972), “Son Osmanlı Meclisi Mebusanında Felahı Vatan İttifakı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 61, Ekim, ss. 12-21.
- ERGİL, Doğu, (1971), **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara.
- EROL, Mine Sümer, (1966), “Wilson Prensiplerinin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson’a Gönderdiği Muhtıra”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi**, III/4-5, Ankara, ss. 237-245.
- EROL, Mine Sümer, (1972), **Türkiye’de Amerikan Mandası Meselesi 1919**, İleri Basımevi, Giresun.
- EVANS, Laurance,(1972), **Türkiye’nin Paylaşılması**, Türkçesi: Tevfik Alanay, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- FROMKİN, David, (1993), **Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922**, Türkçesi: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul.
- GOLOĞLU, Mahmut, (1970), **Üçüncü Meşrutiyet 1920**, Başnur Matbaası, Ankara.
- GOLOĞLU, Mahmut, (1971), **Türkiye Cumhuriyeti 1923**, Başnur Matbaası, Ankara.
- GÖKBİLGİN, Tayyip, (1959), **Milli Mücadele Başlarken (Mondros Mütarekesi’nden Sivas Kongresi’ne)**, Birinci Kitap, TTK Basımevi, Ankara.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Cem SAR, (1990), **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- GÜNEŞ, İhsan, (1997), **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, 2. Baskı Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

- Hamdullah Suphi, (1928), **Dağ Yolu**, Birinci Kitap, Ankara.
- HELMREICH, Paul, (1996), **Sevr Entrikaları (Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi)**, Birinci Baskı, Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul.
- HOWARD, Harry N., (1970), "Paris-San Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yoketme Planları – I" Çeviren: Müge Yılmaz, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 35, Ağustos, ss.34-45.
- Hüseyin Kazım Kadri, (1991), **Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım**, Hazırlayan: İsmail Kara, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, Halil, (1964), "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", **Atatürk Konferansları I**, TTK Yayını, Ankara, ss. 188-196.
- İNAN, A. Afet, (1988), **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- İNÖNÜ, İsmet,(T.Y.), **Hatıralar**, II, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- JAESCHKE, Gotthard, (1989), **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, 2. Baskı, TTK Yayını, Ankara.
- JAESCHKE, Gotthard, (1991), **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, 2. Baskı Çeviren: Cemal Köprülü, TTK Yayını, Ankara.
- KANAR, Mehmet, (2008), **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Derin Yayınları, İstanbul.
- KANSU, Mazhar Müfit, (1988), **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, 2 Cilt, 3.Baskı, TTK Yayını, Ankara.
- KARABEKİR, Kazım, (1991), **İstiklal Harbimizin Esasları**, Sadeleştiren: Faruk Özerengin, 2.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KARABEKİR, Kazım, (2008), **İstiklal Harbimiz**, I.II, İkinci Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KARACAN, Ali Naci, (1971), **Lozan**, Milliyet Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- KARAL, Enver Ziya, (1966), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, MEB Basımevi, İstanbul.

- KASALAK, Kadir, (1994), “Erzurum Kongresinin Yapıldığı Günlerde Manda ve Himaye Konusunda Komutanlar Arasında Yazışmalar ve Basında Tartışmalar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VIII/23, Mart, ss. 397-407.
- KAYMAZ, Nejat, (1977), “Misâk-ı Milli Üzerinde Yapılan Tartışmalar”, **VIII. Türk Tarihi Kongresi (11-15 Ekim 1976) Bildirileri**, Ankara, ss. 2-15.
- KAYMAZ, Nejat, (1985), “TBMM’de Misak-ı Milli’ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu-I”, **Tarih ve Toplum**, Sayı 19, Temmuz, ss. 47-51.
- KAYMAZ, Nejat, (1985), “TBMM’de Misak-ı Milli’ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu-II”, **Tarih ve Toplum**, Sayı 21, Eylül, ss. 33-41.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, (1993), **Bütünüyle Erzurum Kongresi I-III**, Ankara.
- KİNROSS, Lord, (1994), **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Türkçesi: Necdet Sander, 12. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- KOCATÜRK, Utkan, (1988), **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938**, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- KUTAY, Cemal, (1964), “Lozan Antlaşmasını Mecliste kimler Niçin Reddetmişti?”, **Tarih Konuşuyor**, I/5, Haziran, ss. 357-370.
- KÜRŞAD, Cengiz, (1970), “TBM Meclisinde Lozan Murahhas Hey’etine Verilen Talimatlar”, **BTTD**, Sayı 34, Temmuz, ss. 12-32.
- LEWİS, Bernard, (1984), **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, 2. Baskı, Çeviren: Metin Kıratlı, TTK Yayınları, Ankara.
- MERAY, Seha L. (1969), (Çeviren), **Lozan Barış Konferansı(Tutanaklar, Belgeler)**, Takım I, Cilt I, Kitap I, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- MERAY, Seha L. (1969), (Çeviren), **Lozan Barış Konferansı(Tutanaklar, Belgeler)**, Takım I, Cilt II, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- MUMCU, Ahmet, (1985), “Misak-ı Milli ve Anayasamız”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, I/3, Temmuz, ss. 813-830.
- NADİ, Yunus, (1978), **Kurtuluş Savaşı Anıları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

- ORBAY, Rauf, (1993), **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım**, I-II, Emre Yayınları, İstanbul.
- ORBAY, Rauf, (2005), **Rauf Orbay'ın Hatıraları(1914-1945)**, Temel Yayınları, İstanbul.
- ÖZTOPRAK, İzzet, (1989), **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, TTK Yayınları, Ankara.
- PEHLİVANOĞLU, A. Öner, (2002), **Mudanya Mütarekesi**, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- Sami, Şemseddin, (1996), **Kâmus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- SARUHAN, Zeki, (1995), **Kurtuluş savaşı Günlüğü III (Açıklamalı Kronoloji)**, TTK Yayını, Ankara.
- SELEK, Sabahattin, (2004), **Anadolu İhtilali I**, 11.Baskı, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- SELEK, Sabahattin, (2004), **Anadolu İhtilali II**, 11.Baskı, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- SERTOĞLU, Mithat, (1967), "Amasya Protokolü'nün Tam ve Gerçek Metni", **BTDD**, Sayı 3, İstanbul, ss.12-13.
- SEZGİN, Ömür, (T.Y.), **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**, Birey ve Toplum Yayıncılık, İstanbul.
- SONYEL, Salahi R., (1973), **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, TTK Yayınları, Ankara.
- SONYEL, Salahi R., (2006), **Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası**, TTK Yayınları, Ankara.
- SOYSAL, İsmail, (1983), **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara.
- ŞAHİNGÖZ, Mehmet ve Vahdet, KELEŞYILMAZ, (1996), "Millî Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XII/35, Temmuz, ss. 357-378.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, (1966), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 3. Baskı, Rafet Zaimler Kitabevi, İstanbul.

- TANSEL, Selahattin,(1991), **Mondros'dan Mudanya'ya Kadar I-IV**, 3. Baskı, MEB Yayınları, İstanbul.
- TANSU, Samih Nafız, (1938), **Türk İnkılâp Tarihi ve Büyük Harpden Sonra Avrupa**, İstanbul.
- TEKELİ, İlhan ve Selim, İLKİN, (1981), “Bölgesel Kurtuluş Savaşından Ulusal Kurtuluş Savaşına”, **Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları Ulusal Sempozyumu**, 2-6 Kasım, ss. 270-301.
- TEMİZ, Ahmet, (2007), **Velid EbuZZiya'nın Lozan Mektupları**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- TENGİRŞEK, Yusuf Kemal, (1981), **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- TEVETOĞLU, Fethi, (1991), **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK Yayını, Ankara.
- TİMUR, Taner, (1994), **Türk Devrimi ve Sonrası**, 3. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- TOYNBEE, Arnold J.,(1971), **Türkiye-Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, Birinci Baskı, Türkçesi: Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY, Mete, (1976), “Misak-ı Millî'nin 1. Maddesi Üstüne”, **Birikim**, III/18-19, Ağustos-Eylül, ss. 12-16.
- TURAN, Şerafettin, (1975), “Kurtuluş Savaşı'nda Kongreler”, **Cumhuriyetin 50.yıl Dönümü Semineri**, TTK Basımevi, Ankara, ss. 147-157.
- TURAN, Şerafettin, (1992), **Türk Devrim Tarihi**, 2. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne, Birinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuad, (1987), **Görüp İştittiklerim**, 4.Baskı, TTK Yayını, Ankara.
- TÜRKGELDİ, Âli,(1948), **Moudros ve Mudanya Mütakerelerinin Tarihi**, Ankara.
- UÇAROL, Rifat, (2000), **Siyasi Tarih**, 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- UNAT, Faik Reşit, (1944), “Misâk-ı Millî (Ahd-ı Millî) Beyânnâmesi”, **Aylık Ansiklopedi**, No. 3, Temmuz, ss. 92-93.

Vakit, (01 Ekim 1922- 01 Eylül 1923)

YALMAN, Ahmet Emin, (1970), **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim II**, İstanbul.

ZÜRCHER, Erik Jan, (1998), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çeviren: Ömer Laçiner, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

[www.ataturk.net /mmuc/ordu.html-TBMM/](http://www.ataturk.net/mmuc/ordu.html-TBMM/) Düzenli Ordu/ Düzenli Ordunun Kurulması (12.10.2010).

www.turkcebilgi.com/kapitulasyonlar/ansiklopedi#ansiklopedi-Kapitulasyonlar Hakkında Ansiklopedik Bilgi (14.11.2010).

DİZİN

A

Abdurrahman Şeref Bey · 96, 97
 Adakale · 70
 Adalar · 19, 29, 44, 70, 93, 98, 109, 158
 Adana · 2, 27, 92
 Adli · 57, 58, 60, 109, 149
 Afyon · 2, 17
 Ahmet Emin · 13, 23, 38, 39, 46, 59, 111, 165
 Ahmet İzzet Paşa · 1
 Ahmet Rasim · 13
 Ahmet Şükrü · 13, 27, 40, 54, 60, 62, 66
 Akdeniz · 8, 44, 47, 53, 94, 109, 143, 145
 Ali Ekrem · 13
 Ali Fuat Paşa · 6, 90, 96, 103
 Ali Rıza Paşa · 4
 Almanlar · 129
 Almanya · 1, 38, 137
 Amasya · 3, 4, 5, 163
 Amasya Protokolü · 5, 163
 Amerika · 56, 60, 67, 80, 93, 160
 Amerikalılar · 22, 52
 Anadolu · 2, 3, 4, 5, 6, 13, 16, 17, 21, 22, 51, 53, 55, 56, 57, 63, 70, 79, 85, 95, 98, 101, 106, 108, 109, 115, 124, 144, 148, 158, 159, 163
 Anadolu Hareketi · 6
 Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti · 3, 4
 Ankara · 5, 7, 9, 10, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 37, 41, 51, 69, 78, 79, 80, 81, 83, 89, 91, 94, 96, 102, 104, 110, 126, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164
 Ankara Antlaşması · 41
 Ankara Hükümeti · 24, 25, 51, 78, 79, 80, 81, 83, 158
 Ankara İtilafnamesi · 69, 91, 94, 102
 Antakya · 93, 94
 Antalya · 2, 135
 Arap · 8, 93
 Armstrong · 81
 Asya · 36, 41, 51, 63, 115

Atina · 17

Avni Bey · 101, 102

Avrupa · 1, 38, 40, 51, 93, 97, 114, 115, 123, 124, 125, 146, 152, 164

Avusturya-Macaristan · 1

Azınlıklar · 37, 51, 55, 56

B

Balıkesir · 2, 4

Balkan Devletleri · 38, 58

Balkan Hükümetleri · 40, 41

Balkanlar · 40, 146

Başkomutanlık · 16

Batı Cephesi · 10, 16, 27

Batı Trakya · 38, 39, 40, 53, 54, 95, 96, 98, 108

Bekir Sami Bey · 4

Birinci Dünya Savaşı · v, 1, 12, 13, 14, 63, 108

BMM · 10, 18, 23, 25

Boğazlar · 24, 37, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 71, 89, 91, 97, 98, 99, 102, 109, 142, 144, 145

Bompard · 28, 41, 64

Bulgaristan · 19, 24, 28, 39, 78

Bursa · 2, 17

Büyük Britanya · 19, 24, 30

Büyük Millet Meclisi · 19, 23, 24, 26, 28, 30, 31, 57, 80, 81, 86, 96, 124, 125

Büyük Taarruz · v, 14, 16, 85

C

Cavit Bey · 27, 66, 78

Cemiyet-i Akvam · 22, 52, 55, 56, 64, 70, 90, 108

Cenevre · 22

Cihan Harbi · 13

Cumhuriyet · 13, 51

Ç

Çanakkale · 2, 21, 45, 86, 100

Çester · 79, 80

D

Damat Ferit Paşa · 4
 Dimetoka · 39, 83, 85
 Doktor Nansen · 52
 Dolmabahçe · 2, 85
 Dört Yol · 2
 Duyun-ı Umumiye · 62, 74, 77, 134

E

Edirne · 7, 19, 20, 27, 38, 40, 83, 98,
 135, 146
 Ege Denizi · 44, 109
 Enis Tahsin · 13
 Ermeni · 3, 5, 10, 29, 51, 52, 110
 Ermeni yurdu · 52, 110
 Ermeniler · 10, 51, 52
 Erzurum · 3, 4, 6, 10, 160, 161, 162
 Erzurum Kongresi · 4, 160, 162
 Eskişehir · 11, 17

F

Faik Bey · 95, 96, 107
 Faizler · 73
 Faizler Meselesi · 73
 Felâh-ı Vatan Grubu · 7
 Fırat · 29, 95, 96
 Filip · 12
 Filistin · 93
 Franklin Bouillon · 18
 Fransa · 9, 18, 19, 22, 23, 24, 28, 30, 32,
 37, 41, 47, 56, 60, 61, 62, 64, 68, 69,
 73, 75, 76, 78, 91, 99, 137, 147
 Fransızlar · 2, 62, 73, 75, 79, 80, 129

G

Garbî Trakya · 8, 29, 126
 Gayr-i Müslim · 51
 Gelibolu · 21, 29, 86
 General Kassel · 2
 General Pelle · 18
 General Pellé · 68, 69, 71, 72, 74, 76

Gümrü Antlaşması · 10
 Güney sınırı · 69, 70, 108
 Gürcistan · 24

H

Haab · 35, 36, 37
 Hakkı Süha · 13
 Hakkı Tark · 12, 111
 Halil Lütfü · 13
 Hamdullah Suphi · 95, 107, 161
 Hamid Bey · 18
 Hamiller · 77
 Hamit Bey · 25, 27, 31, 56, 66
 Harb-i Umumi · 83, 84, 104, 121, 122,
 128, 129, 130, 141, 142
 Hasan Bey · 62, 74, 76, 125, 154
 Hatay · 89, 108
 Havza · 3
 Hey'et-i temsiliye · 4
 Hey'et-i Temsiliye · 4, 5
 Heyet-i Temsiliye · 6, 7, 157
 Hicaz · 100
 Hüseyin Rauf Bey · 1, 6

I

I. İnönü · 11
 II. Dünya Savaşı · 13
 II. İnönü · 11
 Irak · 29, 41, 42, 70, 89, 93, 108, 127,
 136

İ

İhsan · 13, 159, 160
 İmtiyazlar · 78, 80, 81
 İngiliz Hükümeti · 17
 İngilizler · 2
 İngiltere · 9, 11, 17, 18, 22, 23, 24, 28,
 30, 32, 35, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 47,
 56, 60, 68, 70, 100, 108, 110, 130,
 137
 İnönü · 11, 26, 27, 160
 İskandinavya · 40
 İskenderun · 2, 93, 94

İsmet Paşa · 13, 14, 16, 19, 26, 27, 31,
35, 36, 38, 41, 44, 45, 52, 55, 56, 58,
62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74,
82, 85, 103, 104, 105, 106, 107, 110,
115, 154
İstanbul · 3, 4, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 16,
17, 18, 19, 21, 24, 25, 26, 28, 31, 32,
35, 45, 49, 53, 54, 55, 56, 57, 73, 75,
76, 79, 81, 85, 86, 95, 98, 101, 105,
107, 108, 109, 111, 137, 141, 143,
144, 145, 148, 157, 158, 159, 160,
161, 162, 163, 164, 165
İstanbul Hükümeti · 4, 6, 24
İstiklâl Harbi · v, 159
İstiklâl Savaşı · 16
İsviçre · 31, 33, 35, 36, 88
İsviçre Hükümeti · 35
İtalya · 18, 19, 22, 23, 24, 28, 37, 44,
47, 56, 60, 64, 68, 70, 109
İtalyanlar · 2
İtilaf Devletleri · 1, 2, 8, 9, 11, 18, 22,
24, 32, 54, 63, 64, 85, 92, 108
İttifak grubu · 1
İttifak Grubu · 1
İttihat ve Terakki · 1
İzmir · 2, 5, 17, 18, 23, 55, 92, 99, 102,
107, 114, 157, 158, 159

J

Japonya · 24, 28

K

Kapitülasyon · 57, 60
Kapitülasyonlar · 29, 57, 58, 71, 104
Karaağaç · 20, 38, 39, 41, 83, 84, 151
Karadeniz · 8, 21, 47, 49, 79, 143, 145
Kars · 2
Karyot · 45
Kazım Karabekir · 6, 10
Kerkük · 29, 43
Kıbrıs · 93
Kocaeli · 5
Konya · 2, 134
Kuponlar · 73, 75, 102
Kuva-yı Milliye · 5, 6
Kuvay-ı Milliye · 10

Küçük Asya · 63
Kürdistan · 42
Kürt · 43
Kütahya-Eskişehir · 11

L

Lausanne · vi, 37
Limni · 45
Locarno · 23
Lord Curzon · 22, 23, 30, 32, 35, 36, 37,
38, 41, 45, 64
Lord Hardinge · 22, 23, 30
Lozan · 3, 4, v, 13, 14, 22, 23, 24, 25,
26, 27, 28, 30, 31, 32, 35, 37, 38, 39,
40, 41, 47, 50, 51, 52, 54, 57, 60, 61,
62, 63, 64, 66, 67, 68, 70, 73, 78, 79,
81, 82, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93,
94, 95, 96, 97, 102, 103, 105, 108,
109, 110, 111, 113, 114, 115, 124,
142, 151, 154, 155, 158, 159, 161,
162, 163, 164
Lozan Barış Antlaşması · v, 13, 90, 91,
94
Lozan Barış Konferansı · 3, 4, v, 13, 14,
32, 37, 39, 40, 41, 51, 60, 61, 63, 64,
66, 67, 68, 73, 78, 82, 85, 86, 88, 89,
90, 92, 93, 110, 162
Lozan Muahedesi · 13, 93

M

Makedonya · 53, 54, 55, 98
Manisa · 2
Mardin · 94
Marki Garroni · 58, 64
Marmara · 8, 105, 143
Massigli · 28, 37, 67
Mebusan Meclisi · 6, 7, 9, 85
Meclis-i Mebusan · 6
Mehmet Asım · 12, 66, 73, 74, 75, 76,
77, 78, 79, 86, 111, 115
Mehmet Said · 12
Meis · 70
Meriç · 19, 20, 68, 69, 83, 84, 96, 144,
146
Merkep Adaları · 70
Mersin · 2, 92, 107

Mısır · 93, 110
 Midilli · 45
 Milli Mücadele · 5, 7, 11, 12, 13, 26, 32, 85, 99, 103, 157, 158, 159, 160, 163, 164
 Millî Mücadele · v, 2, 4, 13, 159, 163
 Misak-ı Milli · 7, 8, 9, 30, 39, 43, 91, 94, 95, 96, 102, 104, 105, 108, 111, 128, 143, 162
 Mister Grew · 67, 72, 80
 Mondros mütarekesi · 2
 Mondros Mütarekesi · 1, 2, 10, 12, 43, 85, 101, 108, 160
 Mont Benon · 35
 Montagna · 28, 68, 69, 72
 Montrö · 109
 Mudanya Konferansı · 18, 22
 Mussolini · 32, 48
 Mustafa Kemal Atatürk · 108
 Mustafa Kemal Paşa · 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 16, 18, 25, 26, 31, 92, 125
 Musul · 2, 29, 41, 42, 43, 64, 70, 89, 93, 99, 102, 104, 108, 157
 Musul meselesi · 41, 42, 43, 64, 89, 99, 102, 108
 Müdafaa-i Hukuk · 2, 3, 4, 5, 6, 7
 Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti · 3, 4, 7
 Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri · 2, 6
 Mütareke · 2, 103, 142, 158, 159
 Müttefik Devletler · 10, 31, 38, 44, 48, 49, 51, 52, 58, 60, 63, 67, 70, 71, 74, 77, 82, 85, 86, 91, 97, 100, 101, 104, 110
 Müttefikler · 2, 23, 31, 32, 35, 49, 50, 58, 63, 72, 76, 82, 85, 100, 110, 131

N

Necati Bey · 99, 100, 101, 102, 105, 107
 Niyazi Ramazan Bey · 92, 93, 94, 95, 96, 107
 Noel · 35
 Nutuk · 9, 25, 26, 158
 Nüfus mübadelesi · 54
 Nüfus Mübadelesi · 52, 54

O

Osmanlı Devleti · 1, 2, 8, 9, 57
 Osmanlı İmparatorluğu · 1, 9, 12, 35, 45, 51, 58, 59, 61, 63, 93, 94, 99, 103, 104, 106, 108, 109, 113, 114, 121, 122, 123, 127, 128, 134, 135, 136, 141, 144, 150

P

Paris · 9, 22, 23, 32, 35, 73, 76, 113, 128, 137, 157, 161
 Poincare · 18, 23, 30, 32, 73, 113

R

Refet Bey · 10
 Refet Paşa · 31
 Refik Ahmet · 13
 Reji General · 79, 81
 Reşat Hikmet Bey · 2
 Reşat Nuri · 13
 Rıza Nur Bey · 25, 27, 52, 125, 154
 Romanya · 24, 28, 70
 Rum · 3, 5, 52, 53, 54, 55, 148
 Rumbold · 28, 56, 67, 68, 69, 71
 Rumlar · 52, 53, 54, 55, 56
 Rus · 45, 83, 84
 Rusya · 22, 24, 28, 46, 47, 50, 91
 Ruşen Eşref Bey · 27, 66, 90
 Ryan · 28, 71

S

Sabahattin Selek · 2, 5, 16
 Sakarya · 11, 16, 130
 Sakarya Meydan Muharebesi · 11
 Sakız · 45
 Salih Paşa · 4
 Saltanat · 25
 Samsun · 2, 3, 79
 San Remo · 9, 161
 Selahattin Bey · 6
 Semadirek · 44
 Sevr · 10, 11, 32, 61, 63, 91, 93, 101, 108, 113, 114, 158, 159, 161

Sevr Antlaşması · 63, 91, 93, 101, 108
 Sırbistan · 1, 24, 28
 Sisam · 45
 Sivas · 3, 4, 6, 79, 160
 Sivas Kongresi · 3, 4, 160
 Sovyet Rusya · 28, 46
 Sudan · 110
 Suriye · 29, 41, 70, 79, 93, 136, 159
 Süleyman Sırrı Bey · 98, 99
 Süreyya Bey · 101, 102

Ş

Şakir · 13
 Şato · 37, 84
 Şefik Bey · 27, 76
 Şemsettin Bey · 6
 Şükrü Kaya · 95, 107

T

talveg · 69
 Talveg · 68, 69
 Tarsus · 2
 TBMM · v, vi, x, 80, 86, 90, 116, 121,
 158, 160, 162
 Tevfik Paşa · 25
 Tevfik Rüştü Bey · 92, 102
 Trablusgarp · 93
 Trakya · 8, 19, 20, 21, 29, 32, 38, 39,
 40, 53, 54, 56, 68, 69, 83, 85, 91, 95,
 96, 98, 99, 102, 108, 126, 132, 144,
 146, 159
 Tuna · 70
 Türk · v, 5, 11, 16, 17, 18, 19, 20, 24,
 27, 32, 36, 39, 41, 43, 45, 52, 53, 56,
 57, 59, 60, 64, 66, 67, 71, 72, 75, 76,
 84, 86, 88, 95, 98, 100, 110, 113,
 114, 115, 123, 125, 127, 128, 135,
 137, 139, 140, 148, 151, 154, 155,
 157, 158, 159, 160, 161, 162,
 163, 164
 Türk ordusu · 11, 17, 18, 32
 Türkiye · x, 13, 14, 19, 22, 23, 24, 26,
 30, 31, 36, 37, 38, 41, 44, 45, 46, 47,
 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59,
 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74,
 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,

85, 86, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97,
 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106,
 108, 109, 110, 111, 113, 114, 121,
 122, 123, 124, 127, 128, 129, 131,
 135, 136, 137, 139, 140, 142, 143,
 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151,
 152, 158, 159, 160, 161, 162, 163,
 164, 165
 Türkiye Büyük Millet Meclisi · x, 14,
 19, 36, 62, 83, 90, 103, 108, 122, 151
 Türkiye Hükümeti · 74
 Türkler · 24, 31, 36, 51, 53, 55, 63, 115

U

Ukrayna · 24
 Umumi Harp · 103
 Urfa · 2, 94, 95, 107

V

Vakit gazetesi · v, 12, 14, 18, 21, 23, 24,
 25, 31, 38, 40, 42, 46, 50, 58, 60, 62,
 66, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 83, 86,
 110, 111, 113, 153
 Vasıf Bey · 97, 101, 107
 Venizelos · 5, 23, 28, 45, 52, 53, 55, 56,
 63, 82

W

Wilson · 3, 35, 93, 160, 163
 Wilson prensipleri · 93

Y

Yahya Kemal Bey · 27, 66, 95, 96, 107
 Yakın Doğu · 22, 23, 37, 39, 64
 Yugoslavya · 24, 151
 Yunan · 3, 5, 10, 11, 16, 17, 18, 19, 20,
 29, 52, 53, 54, 55, 56, 62, 63, 82, 83,
 88, 114, 131, 132, 149, 157, 159
 Yunan Hükümeti · 17, 55, 83
 Yunan ordusu · 5, 11, 16, 17, 53, 63,
 114

Yunanistan · 17, 19, 20, 23, 24, 28, 38,
45, 52, 53, 54, 55, 56, 62, 63, 69, 82,
83, 84, 99, 104, 109, 149, 160

Yunanlılar · 2, 10, 11, 53, 56, 82, 129,
131, 158
Yusuf Kemal Bey · 26, 92